

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**CUMHURİYET DÖNEMİ ÖRNEK KÖYLERİNİN ŞEHİR
TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ:
ETİMESGUT ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NİSANUR OĞUZ

TARİH ANABİLİM DALI

ANKARA, 2022

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET DÖNEMİ ÖRNEK KÖYLERİNİN ŞEHİR TARİHİ

AÇISINDAN ÖNEMİ:

ETİMESGUT ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NİSANUR OĞUZ

TARİH ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Tekin ÖNAL

ANKARA, 2022

ONAY SAYFASI

Nisanur Oğuz tarafından hazırlanan “Cumhuriyet Dönemi Örnek Köylerinin Şehir Tarihi Açısından Önemi: Etimesgut Örneği” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	Kurumu	İmza
Doç. Dr. Tekin ÖNAL	AYBÜ/İTBF	
Doç. Dr. Nasrullah UZMAN	AHBVÜ/EF	
Dr. Öğretim Üyesi Nuri SALIK	AYBÜ/İTBF	

Tez Savunma Tarihi:

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü:

Ünvan Ad Soyad

Prof. Dr. Yaşar YİĞİT

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. 22/09/2022

Nisanur OĞUZ

“Canım Annem’e ithaf ediyorum.”

TEŞEKKÜR

Tez çalışması boyunca yoluma ışık tutan, kaynak arayışlarımda imdadıma koşan ve benden manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Tekin ÖNAL'a minnet ve şükranlarımı sunarım. Lisans eğitimimde kıymetli bilgileriyle yolumu aydınlatan hocalarım Prof. Dr. Alaattin AKÖZ'e, Doç. Dr. Mustafa ARIKAN'a, Doç. Dr. Çağatay BENHÜR'e, Dr. Öğretim Üyesi Ruhi ÖZCAN'a teşekkürü bir borç bilirim. Tez inceleme komitesinde yer alan hocalarım Doç. Dr. Nasrullah UZMAN ve Dr. Öğretim Üyesi Nuri SALIK'a gösterdikleri özen ve ilgiden dolayı teşekkür ediyorum.

Akademik hayatta var olmamı sağlayan, her daim varlıklarıyla beni onurlandıran, desteklerini her an yanımda hissettiğim anneme, babama, ablalarım, varlığıyla bana anlam katan minik Fazilet'ime ve eşim Ayhan OĞUZ'a sonsuz minnetlerimi sunarım. Tez çalışma sürecinde benimle geçireceği vakitten fedakârlık yapan minik oğlum, ışığım Kaan'a minnettarım. Kaynak bulmamda ve kaynak taramasında yardımcı olan ablam Özlem ANIK'a ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi çalışanlarına da ayrıca teşekkür ederim. Ayrıca tezin son kontrolünü yaparak daha iyi olması amacıyla düşüncelerini paylaşan değerli dostum Sümeyye OĞUL'a da teşekkür ederim.

ÖZET

CUMHURİYET DÖNEMİ ÖRNEK KÖYLERİNİN ŞEHİR

TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ:

ETİMESGUT ÖRNEĞİ

Tezin amacı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Başkent Ankara'nın geçirdiği sosyal, ekonomik, toplumsal gelişim ve dönüşüm, Türkiye'de kurulan diğer örnek köyler ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurulan numune köy Ahi Mesud'un ekonomik, sosyal ve eğitim alanındaki gelişmelerinin araştırılmasıdır. Cumhuriyet'in ilanından sonra Başkent Ankara'da başlayan imar faaliyetlerindeki amaç, yeni kurulan düzende hem ekonomik hem de sosyal olarak modernleştirmeyi sağlamaktır. Bu minvalde Anadolu köylüsü en çok üzerinde durulan ve önemsenen unsur olmuştur. Köylüyü ekonomik olarak kalkındırmak, ziraatı geliştirmek ve güçlendirmek, sosyal imkânlar sunmak görev edinilmiştir. Ahi Mesud ismi Mustafa Kemal Atatürk'ün deyimiyle Etimesgut halini almış; zamanla halk tarafından Etimesgut denilmeye başlanmıştır. Etimesgut'ta kurulan Etimesgut Tren İstasyonu'yla bölge kalkındırılmaya çalışılmış, batıya ulaşım kolaylığı sağlanmış ve semtteki yerleşim faaliyetleri artmıştır. Planlamasını Mimar Arnold Ernest Egli'nin yaptığı numune köyde, Etimesgut Yatılı Mektebi, Türkkuşu, Etimesgut Sıhhat Merkezi, Çimento Fabrikası, Etimesgut Uçak Fabrikası, Etimesgut Radyo İstasyonu gibi birçok kurum ve kuruluş açılmıştır. Etimesgut nüfusun da artmasıyla Ankara'da önemli bir semt haline gelmiş ve yerel yönetim tarafından geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ankara, Ahi Mesud, numune köy, Etimesgut, imar planları.

ABSTRACT

THE IMPORTANCE OF MODEL VILLAGES IN THE REPUBLIC ERA OF TURKEY FROM A VIEWPOINT OF CITIES' PAST:

THE ETIMESGUT MODEL

The aim of the thesis is to investigate the social, economic, social development and transformation of the capital Ankara in the early years of the Republic, other sample villages established in Turkey, and the economic, social, and educational developments of the sample village Ahi Masud established in the early years of the Republic. The purpose of the reconstruction activities that started in the capital Ankara after the proclamation of the Republic is to provide both economic and social modernization in the newly established order. In this regard, the Anatolian peasant has been the most focused and significant element. The task was to develop the peasant economically, to develop and strengthen agriculture, and to provide social opportunities. The name Ahi Masud became Etimesgut with the words of Mustafa Kemal Atatürk; over time, it began to be called Etimesgut by the people. With the establishment of the Etimesgut Railway Station in Etimesgut, the region has been tried to develop, ease of transportation to the west has been provided and settlement activities in the district have increased. Many institutions and organizations such as Etimesgut Boarding School, Türkkuşu, Etimesgut Health Center, Cement Factory, Etimesgut Aircraft Factory, and Etimesgut Radio Station were established in the sample village planned by Architect Arnold Ernest Egli. With the growth in the population, Etimesgut has become an important district in Ankara and has been developed by the local government.

Keywords: Ankara, Ahi Mesud, model village, Etimesgut, city development plans.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	v
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM.....	12
1. CUMHURİYET DÖNEMİ ANKARA’NIN ŞEHİRLEŞMESİ VE PLANI.....	12
1.1. Ankara’nın Başkent Olarak İlan Edilmesi.....	12
1.2 . Cumhuriyet’in İlk Köycülük Faaliyetleri ve Köy Kanunu’nun Çıkarılması.....	15
1.3. Ankara’nın Mekânsal Tasarımı.....	20
1.4. Ankara’da Belediyecilik Faaliyetleri ve İmar Planları.....	23
1.4.1. Lörcher Planı Raporu.....	27
1.4.2. Jansen Planı.....	31
1.4.3. Yücel-Uybadin Planı.....	38
1.5. Ankara’nın Kentleşme Mücadelesi.....	41
1.6. Örnek Köy İdeali.....	45
1.7. Türkiye’de Kurulan Diğer Örnek Köyler.....	50
1.7.1. Adana’da Kozan ve Kadirli Köyleri.....	50
1.7.2. Mersin Yuvanaki ve Bedros Köyleri.....	51
1.7.3. İzmir ve Adapazarı’ndaki Numune Köyler.....	52
1.7.4. Samsun’daki Numune Köyler.....	52
1.7.5. Bursa’da Karacaoba, İkizceoba ve Filader Örnek Köyleri.....	54
1.7.6. İzmir’de Kıyas ve Manisa’da Çobanisa Örnek Köyleri.....	54
2. BÖLÜM.....	56
2. CUMHURİYET’İN ÖRNEK KÖYÜ AHI MESUD’DAN ETİMESGUT’A.....	56
2.1. Ahi Mesud Örnek Köyü’nün Kuruluşu.....	56
2.2. Etimesgut’un İdari Teşkilatlanması.....	62

2.3. Etimesgut'ta Kurulan Fabrika ve İşletmeler.....	65
2.2.1. Ankara Çimento Fabrikası.....	65
2.2.2. Etimesgut Radyo İstasyonu.....	67
2.2.3. Etimesgut Uçak Fabrikası.....	67
2.2.4. Japon Gülyağı Fabrikası.....	69
2.2.5 Ankara Şeker Fabrikası	70
2.4. Etimesgut'ta Eğitim Faaliyetleri.....	72
2.5. Etimesgut Sıhhat Merkezi'nin Kuruluşu.....	75
2.6. Etimesgut'taki Sosyal Yapılar	81
2.7. Etimesgut Tren İstasyonu.....	88
2.8. Etimesgut'ta Tarım Faaliyetleri.....	91
2.9. Havacılıkta Önemli Bir Adım: Türkkuşu Havacılık Okulu.....	95
2.10. Örnek Köy Ahi Mesud'un Ankara'ya Katkısı.....	97
2.11. Etimesgut'ta Nüfus Hareketleri.....	101
SONUÇ.....	104
KAYNAKÇA.....	109
EKLER.....	118

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Lörcher Planı: 1-Kentin Ana Ekseni, 2-Bahçe Kent Bölgesi, 3-Kale ve Eski Ankara, 4-Tren İstasyonu, 5-Yönetim Merkezi-Yeni Kent.....	28
Şekil 2. Jansen'in önerdiği konut bölgeleriyle yeşil alanların birleştirildiği harita.....	33
Şekil 3. Jansen Planı.....	35
Şekil 4. Tabloda 1924 yılında yapılmaya başlanan köylerin listesi bulunmaktadır.....	47
Şekil 5. Japonlar Tarafından Etimesgut'ta İnşa Edilen İtriya (Parfüm) Fabrikası, 1928... ..	70
Şekil 6. Etimesgut Şeker Fabrikası	71
Şekil 7. Etimesgut Yatı Mektebi	74
Şekil 8. Etimesgut Numune Sıhhat Merkezi	77
Şekil 9. Mustafa Kemal Atatürk'ün hastane ziyareti sonrası anı defterine yazdığı not.	78
Şekil 10. 1936 yılında 1/25.000 ölçekli bir Etimesut haritası.	82
Şekil 11. Etimesgut Atatürk Çeşmesi.....	84
Şekil 12. Etimesgut Asri Hamam	86
Şekil 13. Etimesgut Tren İstasyonu 1930'lu yıllar.....	90
Şekil 14. 20 İlk Teşrin 1935 Tarihli Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğünce Yapılan Genel Nüfus Sayımına Göre Ankara Merkez Nahiyesi Etimesgut ve Köylerinin Nüfusu	102

GİRİŞ

Başkent Ankara, coğrafi konum olarak İç Anadolu'nun kuzeybatısında, Ankara Çayı'nın geçtiği ovanın doğusunda yer almakta¹; bozkır bir bölgede, Karadeniz'in dağlık alanlarından uzak muhkem bir kale görevi üstlenmektedir.² Kent, Orta Anadolu'ya ait yaylanın belli bir kısmını kaplar; kuzey kısmı dağlık ve ormanlık iken güney kısmı çıplak tepelerden oluşmaktadır.³ Ülkenin orta kısmında yer alan bu şehir ana yolların kesiştiği kavşak konumunda olması hasebiyle tarihi süreç içerisinde birçok medeniyeti bünyesinde barındırmıştır. Bu sayede de özellikle Lidyalılar ve Persler döneminde önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Ankara'da Hititlere ait birçok yapı bulunmaktadır. Ahi Yakub Camii civarında, Atatürk Orman Çiftliği, Kalaba ve Etimesgut'ta birbirinden bağımsız Hitit heykelleri bulunmaktadır. Ankara'da Hitit varlığı somut olarak bilinmese de bir Hitit şehri olduğuna şüphe yoktur.⁴ Hititler'den miras kalan kültür ve medeniyet dokusu ardında izlerini bırakmış, kentin medeniyet temelini oluşturmuştur. Bu sebeple Ankara'nın gelişmiş ticaret ağı ve şehircilik anlayışı kentin şehirleşmeye başlamasının tarih öncesi döneme dayandığı kanısını güçlendirmektedir.

Tarihi dönemler içerisinde Ankara “Ankyra, Ankras, Angora, Engürü, Engüriye” gibi isimlerle anılmıştır. Bu isimler bölgeye egemen olan medeniyetler tarafından kullanılmış olmakla birlikte farklı anlamlar taşımaktadır.⁵ Etiler döneminde Ankara'ya “Ankua” dediklerini kendilerine ait belgelerden öğrenmekteyiz. Böylelikle Ankara'nın en eski isminin Ankua olduğu anlaşılmaktadır. Ankua kelime anlamı olarak “çapa” manasına gelmektedir. Tarih öncesi dönemde Ankara'nın sikke ve madalyalarında çapa resmi bulunmaktadır. İlhanlılar döneminde Engüriye adı kullanılırken; II. Bayezid zamanında Ankara ismi kullanılmıştır. Ankara ismi Engürüden daha eski olup orijinal hali pek değişikliğe uğramamıştır.⁶ Etimesgut bölgesi Hititler döneminde “Amaksis” olarak adlandırılırken; ünlü haritacı Kiepert tarafından Amaksyz” olarak bahsedilmiştir.⁷ Tarihin farklı zamanlarında “Amaksyz, Amaksis, Amaksuz, Akmasuz, Emeksiz” adları kullanılmıştır.⁸

¹ Sargon Erdem, “İslam Öncesi Ankara”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.3, s.201.

² Rifat Özdemir, “Osmanlılar Devri Ankara”, DİA, C.3, s.204.

³ Selahattin Kandemir, *Ankara Vilayeti*, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara, 1932, s.7.

⁴ Ernest Mamboury, *Ankara Gezi Rehberi*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2014, s.62.

⁵ Avram Galanti, *Ankara Tarihi I-II*, Çağlar Yayınları, Ankara, 2005, s.105-6.

⁶ Kandemir, *Ankara Vilayeti*, s.97-98.

⁷ Abdülkerim Erdoğan, *Adım Adım Ankara*, Ankara Tarihi ve Kültür Dizisi:7, Ankara Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı, 2008, s.169.

⁸ Mehmet Başköy/Dursun Yılmaz/Fatih Özer/Kamil Yıldırım, *Atatürk ve Etimesgut*, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara 2003, s.17; *Tarihte Etimesgut*, s.41.

Moğolların Anadolu'da yol açtığı karışıklıkta önemli şehirlerde Ahi nüfuzu göze çarpar. Ahiliğe girmiş bulunan I.Alaeddin Keykubad'ın oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından öldürülmesi üzerine Köseadağ mağlubiyetinden sonra Ahiler, Sivas ve Tokat'ı ele geçirip Kayseri'yi Moğollara karşı savunmuşlardır. Anadolu'da yer alan Ahi zaviyeleri Moğol saldırılarına karşı direniş üsleri konumundaydı. Bunda hiç şüphesiz fütüvvet geleneğinde Ahiliğe verilen iktisadi ve toplumsal hayatın düzenlenmesindeki önder rol etkilidir.⁹ Esnaf topluluğundan oluşan Ahiler kendilerini şehrin sahibi olarak görmüş ve toplumdan da bu konuda kabul görmüşlerdir. Selçuklu Devletinin çöküşü ve Osmanlı Devletinin kurulması arasındaki siyasi boşlukta Ahi idaresi etkin olmuştur. Ahi teşkilatı genellikle bekâr ve zanaatkâr esnafa mensup gençlerden oluşmaktaydı. Ahilerin nüfuzunu, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı'da olduğu gibi Anadolu Beyliklerinde de görmekteyiz. Tıpkı diğer iki önemli devlette olduğu gibi bu beylikler tarafından da sevgi ve saygı görmekteydiler. Devlet yönetiminde ve askeri mevkiilerde görev almaktaydılar. Örneğin Karamanoğulları ve Sivas hâkimi Kadı Burhanettin ile iyi ilişkilere sahiptiler. Kadı Burhanettin arasının iyi olduğu Ahi emirlerine komutanlıklar vermiş; yeri geldiğinde belli bölgelerin yönetimini onlara bırakmıştır.¹⁰

Ankara'daki Selçuklu hâkimiyetinin ne zaman sona erdiği kesin olarak bilinmemektedir. Takvimler 1304 yılını gösterdiğinde Ankara, Moğollar tarafından işgal edilmiştir. Bu tarihten sonra şehir, eyalet valileri unvanıyla Ahiler tarafından Moğolların denetiminde yönetilmiştir. Bu dönemde Ahilik teşkilatı da kurumsallaşmış; ticaret bu sayede gelişmeye başlamıştır. Ahiler, Ankara'da bir devlet oluşturmamışlar; teşkilat şeklinde birleşip bölgeye faaliyetleriyle hâkim olmuşlardır. Bu kişiler eski ve yüksek bir cemiyete ait olup bulundukları yerin ayanı ve eşrafı sayılmıştır. Henüz Osmanlılar Ankara'yı almadan önce Ahiler, Nevşehir'de hüküm sürmekteydi.¹¹ Anadolu'nun zengin ve saygın şahısları olan Ahilik kurucuları tüm çabalarını ülkedeki sanat erbabını bir araya toplamak ve onları zaviyeye bağlayarak manevi yönlerini güçlendirmek üzere kullanmışlardır. Burada sözü edilen Ahi zaviyeleri toplantı yeri ve konuk evi olarak kullanılmış, işçilerden başka öğretmenler, kadılar, hatipler, emirler gibi önemli vazifede görev alan kişiler de bu zaviyelere gelmişlerdir. Ahilerin içinden yöneticiler, müderrisler, valiler, komutanlar gibi yüksek mertebede kişiler çıkmıştır.¹²

⁹ Suavi Aydın ve diğerleri, *Küçük Asya'nın Bin Yüzü: ANKARA*, Dost Yayınları, Ankara 2005, s.136.

¹⁰ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1981, s.99.

¹¹ Galanti, *Ankara*, s.78.

¹² Çağatay, *Ahilik*, s.102.

Osmanlı klasik çağında Ankara, 1354 yılında Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa tarafından ele geçirilmiş¹³, çoğunlukla şehzadelerin yönetim sahası içerisinde kalmıştır. Ankara kendi adıyla sancak merkezi haline gelmiş; kentin bu durumu resmi olarak 1462'ye kadar sürmüştür. 16.yüzyılda Ankara sancağı, merkez kazasının haricinde Murtazaâbâd, Yabanâbâd, Çubuk, Ayaş ve Bacı kazalarından oluşmaktaydı. Bu kasabalardan Murtazaâbâd günümüzde Mürted çevresi yani Ankara ile Ayaş arasında kalan kısmı; Yabanâbâd, Kızılcahamam ve çevresi; Bacı kazası ise Ankara'nın güney bölgesinde yer alan Haymana ilçesinin doğusunda, Yörüklerin bulunduğu bölgedir.¹⁴ Ankara'da nüfusun önemli bir kısmını oluşturan Türkmenler ise Haymanateyn (Büyük ve Küçük Haymana), Ulu-yörük, Yörükân-ı Kasaba ve Aydınbeyli taraflarına yerleşmişlerdir. Ankara sancağının merkezi 16 ve 17.yüzyıllarda bir sancak beyi tarafından yönetilirken; kazalarda adli-idari açıdan yetkili olan kadılar bulunmaktaydı. 16.yüzyıl sonlarında Ankara sancağı; Ankara subaşılığı, Murtazaâbâd subaşılığı, Yabanâbâd subaşılığı, Kasaba subaşılığı, Çubuk subaşılığı ve Ayaş subaşılığı adlarıyla 6 tımar nahiyesi bölgesine ayrılmıştır.¹⁵

Ahilerin hâkimiyetinde Ankara'da Sofçuluk (sof adı verilen astarlık kumaş türüyle ilgilenen meslek dalı) ve debbağlık (dericilik) gibi meslek alanlarında ilerleme kaydedilmiştir. 16.yüzyılda artık Ankara'da sof üretimi kendi kendine yetecek durumdadır ve Ankara, sınırları dışına ulaşacak boyutta bir sof üretim merkezi haline gelmiştir.¹⁶ 15.yüzyıl sonlarına kadar hâkim güç olan Ahiler bölgede Ahi Şerafeddin Camii, Ahi Yakub Camii gibi İslami yapıları inşa etmişlerdir. Müslüman toplumların camiye merkeze alarak mimari yapılar oluşturmaları sonucu bu camilerin etrafında da zamanla ekonomik ve sosyal kurumlar oluşmuştur. Moğolların zulmünden kaçan göçmenler Ankara'da sur dışına yerleşmiş, bölgede ticaret ve zanaatla ilgili faaliyetler gerçekleştirmişlerdir. Bu gelişmeye bağlı olarak surların dışında Hacı Bayram-ı Veli Camii (1427), Yeğenbey Camii (1438), Kızılbey ve Yeşil Ahi Medreseleri gibi kurumlar inşa edilmiştir. Büyük kentlerde Ahiler belirli meslek grubu etrafında toplanmışlardır. Ankara'daki örgütlenmeleri de bu şekilde olmuştur. Ahi mescit ve zaviyelerinin etrafı mahalle olarak gelişme göstermiştir. Ankara civarında Ahi köyleri kurulmuş, buralar Osmanlı Klasik döneminde Ahi reislerine tımar olarak verilmiştir. Barışçıl yollarla Osmanlı'ya dâhil olan Ankara'nın Osmanlı tımar sistemine dâhil olması olumlu bir süreçle ilerlemiştir.¹⁷

¹³ Özdemir, "Ankara", s.204.

¹⁴ Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterlerinin Analizi*, Gazi Üniversitesi Sosyal ilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2004, s.27-28.

¹⁵ Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.62-63.

¹⁶ Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.54-55.

¹⁷ Aydın, *Küçük Asya*, s.138.

16. ve 17.yüzyıllarda şehirdeki alışveriş sistemi kapalı pazarlar haline gelmiş, şehrin üst kısmında yer alan Atpazarı ve Koyunpazarı civarında yoğunlaşmıştır. Bu yoğunluğu Atpazarı civarında çoğu çerçilerin oluşturduğu dükkânlar ve Bedesten civarında konuşlanmış on han oluşturmaktaydı. Bu hanlar, sadece konaklama amaçlı olmayıp aynı zamanda sanat ve ticaret işlerini de yürütmüştür. Bunlarla ilişkili Uzun Çarşı'da açılan esnaf çarşılarıyla kentin en büyük camileri burada kurulmuştur. Uzun Çarşı, Bedesten'den Sulu Han'a doğru Kaledibi'ne inen en büyük çarşıdır. Epey eğimli bir arazi üzerine kurulu bu çarşı, günümüzdeki Çıkrıkçılar Yokuşu doğrultusunda yer almaktadır. Tahtakale Çarşısı civarı, Sulu Han'ın içinde yer aldığı bölüm günümüzde Ulus Hali'nin yer aldığı kısımdır. Burası "alt merkez" olarak 16.yüzyılda ikinci bir ticari merkezi oluşturmuştur. Bu çarşı inşa edilen han, hamam, mescit gibi yapılarla bu özelliğini korumuştur.¹⁸ 16.yüzyılda şehrin yönetim merkezi olan Ankara Kalesi cami, hanlar ve bedestenlerden meydana gelen kent merkezi ve surun dışında kalan mahalleleriyle klasik bir Osmanlı kenti görünümündedir.¹⁹ Şehre uzun yıllar egemen olan Ahiler dolayısıyla yoğun bir uyum dönemi yaşanmamış; şehirde yaşayan insanların zaten alışkın olduğu Türk-İslam yönetim biçimi ve yaşayış şekli devam etmiştir. Ankara gelişmiş ticaret ağıyla, ilmiye sınıfı ve vakıf sistemiyle Osmanlı döneminde ümera sınıfı tarafından da ilgi görmüştür. Bu dönemde merkezi iktidarın sipahilere olan güveni sarsılınca bu kesim şehirlere gelerek ticaretle ilgilenmeye başlamıştır.

Ankara'da 17.yüzyıl başlarında gerçekleşen Celali İsyanları hasebiyle hayli zor günler yaşanmıştır. Esasen 16.yüzyılda Ankara'da nüfus ve üretim artmış; zanaat üretimi ve ticareti Osmanlı limanlarıyla bütünleşmiş, cami ve tekkelerin sayısı artmış ve gelirler vakfedilmiştir. Fakat bu isyanla beraber Osmanlı'nın içyapısı bozulmaya başlamış ve tımar sistemiyle sipahi yetiştiren sistem çökmüştür. Yüksek rütbeli ehl-i örfle sancak görevlileri, yeniçeriyle de sipahi arasındaki çıkar çatışması ziraatı ve köylüyü olumsuz yönde etkilemiştir. Bu çatışmalar büyük bir isyana dönüşerek yağma ve göçlere yol açmıştır. Bu büyük çaplı kargaşa üretimde yol açtığı hasar kadar demografik yapıyı da olumsuz etkilemiştir. Yeniçeri garnizonları merkezi iktidarın kendilerine olan itimadının sarsılması sonucu şehir içlerine yerleştirilmeye başlanmıştır. Şehir hayatına katılan yeniçeriler ticarete de atılmış, faizcilikle bile uğraşanlar olmuştur. Şehirde sayıları artan bu başıboş tayfa gitgide artan ekonomik sıkıntılara ve toplumda çıkar mücadelesine sebep olmuştur. Bu mücadelenin adı da Celali İsyanı olmuş; isyanlar ciddi anlamda iç bunalım yaratmıştır.

¹⁸ Mehmet Tunçer, *Ankara Şehri Merkez Gelişimi (14.-20.Yüzyıl)*, Kültür Bakanlığı yay., 2001, s.28

¹⁹ Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.47-51.

Ankara’da 16-17.yüzyıllarda ilmiye sınıfının öncüsü olan kadılar reaya kesimini koruyarak kapıkullarının faaliyetlerine engel olmaya çalışmıştır. Ulema sınıfı reayayı silahlandırarak şehirde asayiş sağlamaya çalışmış; kırsal kesimin vergilerini de kendileri toplamışlardır. 16.yüzyılın sonlarında tımarlı asker sayısı giderek azalmış, taşradaki sekban ve yeniçeri grupları kendilerine yönetici sınıftan önderler bularak büyük şehirlere saldırmışlardır. Osmanlı yönetimi ise çözümü bu gruplarla anlaşmakta bulmuştur. İsyanın Ankara’da kentin içlerine sıçramaması için 1604-1607 yılları arasında Ankara kadısı Vildanzade Mehmet Efendi tarafından kalenin iç ve dış surlarının çevresinde yer alan şehir kısmının da etrafı çevrilmiştir. Korunma amaçlı yapılan bu surlar 19.yüzyıl başlarına kadar ayakta kalmıştır. “Büyük Kaçgun” olarak adlandırılan 1603-1608 yılları arasında gerçekleşen süreçte isyandan bunalan köylüler Ankara, İstanbul, Bursa gibi korunaklı kentlere göç etmişlerdir. Ankara halkı levend, suhte ve Celali isyanlarına karşı zanaat ve ilmiye örgütlenmesiyle başa çıkmaya çalışmıştır. Bu da şehrin hâkim gücü olan esnaf sınıfının sur yapımı ve direnme gibi önemli icraatlara giriştiğini ortaya koymaktadır.

17.yüzyıl Ankara’ında taşrada toprak sahibi olup şehrin merkezinde yaşamaya devam eden nüfus çoğalmaya başlamıştır. Kırdan kente göç eden fakat tarım faaliyetine devam eden nüfusa karşılık Ankara nüfusu 17.yüzyıldan 19.yüzyıla kadar azalma göstermiştir.²⁰ Bu durumda Celali İsyanlarının da büyük etkisi olmuştur. Tarımsal üretimin artmasıyla değil de yalnızca ürünlerin ticaretiyle ilgilenen kesim sebebiyle kırsal alandaki üretimde gerileme başlamıştır. Bu kesim gitgide şehirde egemen olmaya başlamış ve zanaatla ilgilenen sınıfı gerisinde bırakmıştır. Tımar bölgelerine sahip bulunamadığından zirai üretim gerilemiştir. Avrupalılar tiftiği ham madde olarak talep ettiklerinden kentte gelişmiş sof ve tiftik üretimi de epey azalmıştır.

1873-1874 yıllarında Ankara’yı demografik açıdan etkileyen bir kıtlık yaşanmıştır. Kuraklığa bağlı olarak meydana gelen bu kıtlık az ürün elde edilmesine, ciddi sayılarda insan ölümlerine, tiftik sürülerinde de önemli kayıplara sebebiyet vermiştir. Tüm Orta Anadolu’yu etkileyen kıtlık günlerinde yiyecek bulma amaçlı köylerden şehir merkezine yoğun bir göç başlamış, bunun sonucunda Ankara nüfusunda artış görülmüştür. Bu kıtlık yalnız demografik açıdan değil, ekonomik açıdan da olumsuz sonuçlar doğurmuştur. 18.yüzyılda dünyada tiftik tekeli elinde bulunduran Ankara artık bu niteliğini kaybetmiştir. Kentin ekonomisinin kay-

²⁰ 1785’ten 1833 yılına kadar nüfus 15-20.000 arasında seyir göstermiştir. Bu nüfusun 12.216’sını Müslümanlar, 10.100’ünü Rum, Ermeni Katolik, Ermeni Gregoryenler ve 270’ini Yahudiler oluşturmaktadır. 1848’de 22.342, 1863’te 28.000, 1875’te 38.150 ve 20.yüzyılın başlarında ise 119.485 olmuştur. Ankara nüfusu hakkında detaylı inceleme için bkz. Musa Çadircı, “1830 Genel Sayımlarına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerine Bir İncelem”, *Osmanlı Araştırmaları*, C.01, S.01, İstanbul 1980.

nağı olan tiftik endüstrisi 19.yüzyıl ortalarından itibaren hızla çöküşe geçmiştir. 19.yüzyılda kentin ithalatında ilk sırada pamuklu ve yünlü dokumalar bulunmaktaydı. Ankara, yüzyılın ikinci yarısından itibaren kumaş ihtiyacını büyük ölçüde dışarıdan karşılamaktaydı.

Osmanlı'da şehir “cuma kılınır, pazar kurulur” olarak tanımlanmıştır.²¹ Bir mekânın merkezi hale gelmesi için han, hamam, cami ve pazar gibi insanların ortak faydalandığı yerlerin varlığı mühim ve yeterlidir. Ankara'nın temelinde bu mekânlar var olup yerleşmiş vaziyettedir. Tarihi milattan önceye dayanan Ankara Kalesi'nin varlığı Orta Asya'da Türk şehir tipinde var olan kale geleneğine uygundur. 18.yüzyıldan itibaren Ankara'nın ekonomik yapısında bazı bozulmalar meydana gelmiştir. Ankara keçisinin İmparatorluk dışına ihracatı sonucu sof (ham ipekten yapılmış astarlık kumaş)  retiminde azalmalar yaşanmıştır. Bu noktada endüstriyel, büyük çaplı imalata karşı esnaf tezg hlarının baş edememesi de önemli bir etken dir. 16 ve 17.yüzyıllarda Ankara'da bulunan 4-5 bin civarındaki dokuma tezg hı sayısı 19.yüzyıl sonlarına doğru gitgide azalmış; bu da kentin yapısal alanlarını oldukça etkilemiştir. Sof  retimi buna bağlı olarak yok olmuştur.²²

Ankara'nın ekonomik işleyişinde küçük işletmelerin önemli bir yer kapladığı yadsınmaz bir gerçektir. Farklı türdeki ürünlerin üretimine devam edilmesi, dokuma sektörünün çökmesine rağmen ekonomiye katkı sağlamaktaydı. Bu açıdan Ankara'daki esnaf örgütlenmesinin şehir ekonomisindeki yeri çok önemlidir. Küçük esnafın üretiminin ihracat ve uluslararası ticarete herhangi bir işlevi olmasa da yerel ticareti canlı tutmaktaydı. Bedesten, han ve çarşılarda faaliyetini sürdüren esnaf, kentin ana ticaret merkezindeydi. Lonca  rg tlenmesinde yer alan bu geleneksel esnaf düzeninin başında kethüda, şeyh, pazarbaşı gibi yöneticiler bulunmaktaydı. Yönetici, usta, kalfa, çırak işkisiyle lonca örgütlenmesi üretim niteliğini belirlemede ve denetim altına alınmasında önemli rol oynamakta; esnaflıkta meslek etiği düzeni kentte 19.yüzyılda da varlığını sürdürmekteydi.

18. yüzyılda Ankara mutasarrıflık (sancak) haline getirilerek; Ayaş, Murtazaâbâd (Mürted  evresi), Haymanateyn (Büyük ve Küçük Haymana), şorba (Kızılcahamam ve çubuk arasındaki bölge), Yabanâbâd (Kızılcahamam),  ubuk b d, Yörükan-ı Ankara (Polatlı), Bala nahiyelerinden oluşmaktadır. 18.yüzyılın sonlarına doğru kadılık kurumundaki bozulmalardan ötürü asayişi sağlamak üzere Ankara'ya naipler atanmıştır. 19.yüzyıl boyunca kadıların görevini naipler icra etmiştir. 1836 yılında ise Ankara, Ankara Eyaleti'nin merkezi olmuştur. Bu durum Ankara sancağının Yozgat Bozok Vilayeti 'ne bağlanmasıyla değişse de Ankara 1860

²¹ Tuncer Baykara, “*Kasaba*”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.24, 2001, s.525.

²² Tunçer, *Ankara şehri*, s.57.

yılından sonra hep eyalet merkezi olarak kalmıştır. Bozok, Kastamonu ve Kayseri sancaklarının Ankara Eyaleti'ne bağlanmasıyla eyalet sınırları genişlemiştir.²³ Bahsettiğimiz yüzyılda Ankara'da idareyi etkileyen herhangi önemli bir olay yaşanmamış; zaman zaman isyan eden devlet adamlarıyla karşılaşmıştır. 19.yüzyılın ilk yarısında ise kent II. Mahmud'a karşı çıkan Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın askerlerinin istilasına uğramıştır. Bahsettiğimiz bu dönemde Ankara vilayetinde 11 kaza, 30 nahiye ve 1.065 köy bulunmaktadır. Vilayet Ankara; merkez kazası, Ayaş, Bala, Beypazarı, Çubuk, Haymana, Kalecik, Keskin, Kızılcahamam, Nallıhan ve Polatlı kazalarından oluşmaktadır. Etimesut, Zir, Bağlum ve Gölbaşı nahiyeleri merkez kazasına bağlıdır.

Osmanlı'da köyler ve birçok şehir düzenli bir plana sahip değildi. Çoğunlukla var olan mahallelerin etrafına yerleşim birimlerinin eklenmesiyle şehirler oluşmaktaydı. Yerleşim yerlerinin ana merkezini ibadet yerleri oluşturur, ticaretle ilgili kurumlar buranın etrafına konuşlanırdı. Okul, hamam, hastane, ibadethaneler ve mezarlıklar gibi sosyal kurumlar vakıflar tarafından işletilirdi. Plansız ve belli bir zamanla kısıtlanarak inşa edilmeyen bu yerleşim unsurlarıyla kentler genellikle düzensiz bir görünüme sahipti. Osmanlı'nın sahip olduğu toprak sistemi, üretici köylünün belli bir ücret karşılığı toprağı işletmesi şeklindeydi. Bu sistemde yer alan reaya ve ulemanın kul olmaları hasebiyle hukuk karşısında birbirlerine üstünlükleri bulunmamaktaydı. Köyden kente göçmenin "çift-bozan vergisi" ile engellenmesiyle de üretici köylü nüfusu köyde varlığını zorunlu olarak sürdürüyordu. Devlet bu konuda kente göçen köylüleri köye geri getirme hakkına da sahipti. Bu politikanın göç hareketlerini kontrol altında tutmak ve üretimi arttırmak açısından olumlu yönleri bulunmaktaydı.²⁴

Tanzimat Fermanıyla gelen en önemli yeniliklerden biri askeri ve adli örgütlenmeden bağımsız olarak oluşturulan mülki yönetimdi. Ankara'daki kent yaşamına mülki yönetimin yerleşmesinin getirdiğı iki yenilik vardı. İlki kentin mekânsal yapısına yeni bir yüz olarak katılan hükümet binası idi. Tanzimata kadar Ankara sancağına gönderilen mutasarrıf ve ekibi için görevlerini icra edecek ayrı bir bina yoktu. Bu sebeple bu kişiler için büyük bir konak kiralanırdı. 1824'te bu işlevi görmesi amacıyla Hacı Abdi Paşa Konağı "Vilayet Halkı" için satın alınmıştır. 1882 senesine gelindiğinde bu konak yıkılıp yerine 40 odalı ve iki katlı hükümet konağı yapılmıştır. Bu konağın yanına ise telgrafhane, hastane ve Rüştîye, İdadi, Darülmualimin gibi eğitim kurumları inşa edilmiştir. Oluşturulan devlet kurumlarının bir sonucu olan 'memur' kesimi, devleti temsil eden bireyler olarak ortaya çıkmıştır. Toplumda farklı

²³ Zeliha Etöz, *19. Yüzyıl Ankara'sında Sosyal ve Kültürel Yaşam*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 1998, s.58-61.

²⁴ Hilal Tuğba Örmecioglu, *1850-1950 Yılları Arasında Türkiye'de Köycülük Çalışmaları ve Numune Köyler*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s.4.

bir tabaka olarak teşekkül eden bu kesim, yeni bir iş kolu demek oluyordu. Şehirlerdeki memur sayısı Tanzimat'tan sonra artmaya başlamıştır.²⁵

Memur kesiminin dışında köklü bir teşkilatlanmaya sahip olan Ahilerin, Ankara'daki siyasi nüfuzuna dikkat çekmek için 1920'lerde bu konuda Hâkimiyet-i Milliye, Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası ve Büyük Gazete 'de yapılan ciddi tartışmalara göz atabiliriz. Bir tarafta Ahiliğin mesleki bir örgütten ibaret bir tarikat olduğu fakat zamanla şartların gerektirdiği üzere yönetimi ele aldığı savunulurken; diğer tarafta yönetim kabiliyetini tüm Ahilik teşkilatına yaymanın doğru olmadığı savunulmuştur. Ayrıca ikinci görüşte Anadolu Ahiliğiyle Ankara Ahiliğinin başka şeyler olduğu ve "Şerafeddin" gibi unvanlarla adlarına köyler vakfedilen Ahi reislerinin, Ankara'da bir hükümdar görevi gördüğü düşünülmüştür. Hâlbuki Ahilerin Ankara'daki yönetimleri fiili olup resmi belgelerin dışında; tutumlar ve yönetim iradesinden ibaretir.²⁶ Ahiliğin Ankara'da bu kadar geniş çaplı egemenlik kurmuş olması konusunda birçok faktör etkili olmuştur. Anadolu'da güçlü bir merkezi güç yok iken Ankara'nın stratejik konumu dolayısıyla küçük egemenlik birimlerin denetlenememesi ve bu yüzden burada Ahilik gibi özerk bir yapının ortaya çıkmış olması en önemli sebeptir. Bir diğer önemli etken ise Ankara kentinin önemli bir ticaret ve üretim merkezi olmasıdır. Bölgedeki kayda değer sayıdaki tiftik keçisi uzun tarihler boyunca bu bölgede işlenmiştir. Sofçuluk, debbağlık, boyacılık, saracılık, semercilik, çilingirlik gibi çeşitli meslek kolları burada oldukça gelişmiş durumdadır ve bu özelliğiyle Anadolu'nun birçok şehriden su götürmez bir şekilde ayrılmaktadır. Ahilik etrafında örgütlenen esnaf bu sayede Ankara'da egemen güç haline gelmiş; karar alma konusunda sözü geçen grup Ahiler olmuştur.²⁷ Anadolu'da Ahi Evran'ın organize ettiği Ahilik kelime olarak Akı kökünden gelir. Akı, Türkler'de yiğit ve cömert insana verilen addır. Bunu meslek haline getirmeye de Akıllık denmektedir. Akıllık'ın gereği akıma tabii olanların birbirlerine dostça yaklaşmasıdır. Akıllık'a zamanla Ahilik denmiş; gelenek Anadolu'da sürdürülmeye devam etmiştir.²⁸

Kentte yaşayan aynı dine mensup ya da aynı meslek koluna sahip insan toplulukları bir arada yaşama arzusuyla ortak bir yerde toplanmışlar, mahallelerin isimleri de bunun sonucunda şekillenmiştir. Esnaf gruplarının şehir yapılanmasındaki bu önemli rolü kayda değerdir. Uzunca bir dönem Ankara'da hâkim güç olan Ahi teşkilatına mensup kişiler Ahiçelebi, Ahi-

²⁵ Etöz, *19. Yüzyıl Ankara'sı*, s.64-65.

²⁶ Bkz. *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Eylül 1926; Hasan Fehmi, *Hâkimiyet-i Milliye*, 6 Haziran 1928; Ahmed Tevhid, "Ankara Ahiler Hükümeti", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* (1329), IV/19.

²⁷ Aydın, *Küçük Asya*, s.144.

²⁸ Dilek Eminoğlu, "Anadolu'da Türk Birliğinin Tesisinde Ahiliğin Rolü: Ahi Mesut", *Uluslararası Türk Kültür ve Sanatı Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C.5, 2020, s.391.

hacımurad, Ahitura, Ahikiçibey (Kiçili) adlı kendi isimleriyle mahalleler kurmuşlardır.²⁹ Bu şekilde bazı mahallelerin Ahi lakaplı kişilerin adını taşıması, Selçuklu Devleti'nin yönetiminin sona ermesiyle bölgede Ahilerin yönetimde etkin güç haline gelmeleri hakkında bilgi vermektedir.³⁰ Aynı dini yapıya mensup toplulukların yaşadığı mahalle isimleri şunlardır; Akmedrese, Alacamescid, İmaret-i Karacabey, Mescid-i Kureyş, Minare-i Belkıs. Bununla beraber aynı meslek koluna sahip kişiler de; Baklacı, Bostancıyan, Boyacıali, Börekçiler, Helvacıyan, Kattanin (Pamukçular), Koyunbazarı, Kazuran (Çamaşırcı), Kirişçiyan (Kirişçiler), Sabuni (Sabuncular) gibi mevkiilerde konuşlanmışlardır.³¹ 17.yüzyılda Osmanlı klasik döneminde Ankara'da ulaşım çoğunlukla yaya olarak sürdürülmekteydi. Yönetici sınıfın atlı ve araçlı ulaşımı sur kapılarının üstünde yer alan anayol güzergâhında seyretmekteydi. Klasik dönemde şehirde zirai faaliyetler de yürütülmekteydi. Ayvalık, İncirlik, Keçiviran (Keçiören), Solfasol, Çinçin, Cebeci Bağları, Küçükesat ve Büyükesat Bağları, Çengikayası (Çankaya) bağları gibi bölgelerde bağ ve bahçe ziraati yapılmaktaydı.

1520-1530 yıllarında Ankara'nın nüfusu, Ömer Lütfi Barkan'ın tahrir kayıtlarına bakarak yaptığı hesaplamalara göre 14.872 idi. 16.yüzyılda Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı'da da 3500 vergi mükellefine ulaşan 10 bin nüfuslu yerleşim bölgeleri büyük şehir olarak sayılmaktaydı. Buna göre Ankara, 3 bini aşkın vergi mükellefi ve 20 bin nüfusuyla bu statüye girmektedir.³² Ankara'da yaşayan gayrimüslimlerin yoğunluğuna bakmamız gerekirse Birinci Dünya Savaşı'na kadar en kalabalık cemaatin Ermeniler olduğunu görmekteyiz. Bunların büyük bir kısmı şehirlerde yaşamaktaydı. Zir (Yenikent) kasabasının eski adı olan Istanos köyü bir Ermeni köyüydü. Buna göre Ermenilerin Etimesgut bölgesine yakın olarak ikamet ettikleri görülmektedir. Rumların sayısı ise Ermenilere nazaran daha azlıkta idi. 19.yüzyılda Ankara gayrimüslimlerinden Hristiyan Protestan ve Katolik gruplarının sayısı Gregoryen Ermeni gibi geleneksel kilise örgütlenmelerinden fazla olması dikkat çekicidir. Avrupalı misyoner faaliyetleri Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Ankara'da da etkin bir şekilde faaliyetini yürütmektedir.³³

Ankara'nın genel nüfusu 17.yüzyıldan 19.yüzyıla kadar sabit bir durum seyretilmiştir. 19.yüzyılda şehirde hâkim güç olan esnaf ve zanaatkârlar ve ihraç ettiği şal ve sof üretimiyle bölgedeki hâkimiyetini sürdürmekteydi. Ancak bu durum Avrupa'daki sanayi devrimine kadar sürmüştü; şehirdeki sof üretim tezgâhları bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Tiftik keçisi

²⁹ Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi*, s.52.

³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ali Hacıgökmen, "Ankara'da Ahi Hâkimiyeti (1330?-1361)", *Türkler*, C.6, s.830-836.

³¹ Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi*, s.40-47.

³² Aydın, *Küçük Asya*, s.162.

³³ Aydın, *Küçük Asya*, s.214-215.

tekeline elinde bulunduran şehir sanayi teknolojisi karşısında bu pozisyonunu koruyamasa da bu yüzyılda ekonominin tarıma dayalı oluşu ve kullanılan teknoloji değişmemiştir. Buğday üretiminin iklim koşullarına bağlı olması sürekli kıtlıkla karşılaşılmasına sebebiyet vermiştir. Buna ek olarak zanaat da geleneksel sipariş usulü devam etmiş; kentin ekonomisine bir katkısı olmamakla birlikte gitgide Avrupa'nın gerisinde kalınmıştır.

Esas konumuz olan Ahi Mesud köyünün Ankara'da Selçukludan önceye dayanan tarihi bir merkez olması ve bu bölgenin Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir örnek köy mevkii olarak seçilmesi dikkate şayandır. Ankara'nın batı kısmını oluşturan birçok bölge buraya dâhil edilerek Türkiye'ye örnek olacak bir tarım ve kalkınma sistemi oluşturulması şiar edinilmiştir. Ankara, Roma ve Bizans dönemlerinde olduğu gibi Osmanlı döneminde de Balkanlar ile Mezopotamya arasında kilit nokta konumundadır. Eski başkent İstanbul ile ulaşım açısından işlek bir konumda olan Ankara'nın batısı bu yüzden gelişmeye daha açık hale gelmiştir. Etimesgut'un bu kilit noktada yer alıyor olması örnek köy olarak seçilmesinde etkili olmuştur. Şehrin batısında yer alan Mürted Ovası civarının geçim sağlama potansiyeli yüksek olduğundan sıklıkla yerleşim yeri olarak seçilmiştir. Araştırmamızın bundan sonraki safhasında Etimesgut'un Ahi Mesud olarak başlayan örnek köy macerasıyla tarımsal üretimin ne ölçüde sağlandığı, ülkeye ekonomik olarak sağladığı katkı, burada yapılan her türlü sosyal, ekonomik ve tarımsal faaliyetler incelenecektir.

Tez konusunun tercih edilme nedeni Etimesgut gibi gelişmiş bir ilçenin tarihini öne çıkarmak ve gelişmesinin nedenlerini saptamaktır. Tezin yazımında çoğunlukla arşiv belgeleri, resmi yayınlar, gazeteler, telif ve tetkik eserlerin yanında Ahi Mesud örnek köyünün kuruluşu ve teşkilatlanmasıyla ilgili birincil ve ikincil kaynakların taranması, Ankara ve Etimesgut tarihi ile ilgili spesifik kaynakların tasnif edilerek tahlil edilmesi tekniği uygulanmıştır. Arşiv belgesi olarak Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan belgelerden sıklıkla yararlanılmıştır. Buna ek olarak resmi yayınlara dâhil olan Resmi Gazete 'de yayımlanan konuyla ilgili kararlara yer verilmiştir. Süreli yayınlardan ise Ulus ve Akşam gazetelerinde yayımlanan Etimesgut ile ilgili haberlerinden yararlanılmıştır. Tarihte Etimesgut Sempozyumu'na ait bildiride konu edilen Etimesgut'ta yaşayan vatandaşların geçmişe ait hatıralarına da yer verilmiştir.

Ayrıca Selahattin Kandemir'in Ankara Vilayeti adlı eseri, Ahmet Tekin'in Dünden Bugüne Etimesgut, Mehmet Başköy vd.'nin Atatürk ve Etimesgut, Mehmet Şahinköy'ün Atatürk'ün Ankarası ve Etimesgut, Suavi Aydın vd.'nin Küçük Asya'nın Bin Yüzü: Ankara, Zeynep Eres'in Türkiye'de Kırsal Alanda Çağdaşlaşma ve Mübadil Köyleri, Hilal Tuğba Ör-

mecioğlu'nun Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köycülük Tartışmaları ve Numune Köyler adlı eserleri ile Tarihte Etimesgut Sempozyumu'nda sunulan bildirilerden fazlasıyla yararlanmıştı.

Çalışmamız iki bölümden oluşmakta; birinci bölümde Ankara kentinin şehirleşmesinden ve planından bahsedilecektir. Bu bağlamda önce kentin tarihine değinilecek, başkent olmaya giden süreç araştırılacaktır. Yalnızca yeni kurulan örnek köylerin değil, ülkedeki tüm köylerin çağdaş düzeye erişmesi için tasarlanan mimari planlar incelenecektir. İkinci bölümde genç Türkiye Cumhuriyeti'nin köy odaklı bakış açısıyla köy sorununa çözümler araması ve bulduğu çözümleri uygulamaya geçirmesi; örnek köy Ahi Mesud'un Ankara'nın büyük bir ilçesi olan Etimesgut'a dönüşümü mercek altına alınacaktır. Bu bölümde asıl konumuz olan Ahi Mesud örnek köyünün Ankara'nın her açıdan teşkilatlanmasına ve şehirleşmesine olan katkısı incelenecektir.

1. BÖLÜM

1. CUMHURİYET DÖNEMİ ANKARA’NIN ŞEHİRLEŞMESİ VE PLANI

1.1. Ankara’nın Başkent Olarak İlan Edilmesi

Osmanlı Devleti’nin yıkılması sonucunda kurulan Cumhuriyet rejimi ile ülke, büyük bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiş ve her alanda gelişmeye, kalkınmaya katkı sağlayacak kurumlar oluşturulmaya başlanmıştır. Kurtuluş mücadelesinde kentlerin işgaliyle birlikte yüzler Anadolu’nun köylerine dönmüş, böylelikle zaferin köylerde başlayan mücadeleyle kazanılacağı anlaşılmıştır. Cumhuriyet’in ilk yıllarından beri amaç kırsalın modernleştirilmesi ve bu yönde yapılacak kurumların planlanması olmuştur. İstiklal mücadelesinde köylünün verdiği destek devleti köylünün halinden anlamaya ve dertlerine derman bulmaya itmiştir. Böylelikle devlet kuruluş aşamasında bir halk devleti olarak ortaya çıkmıştır. Kozanoğlu, Ülkü dergisinde yazdığı yazıda köylere kayan ilgiyi: “...inkılabın ilk kıvılcımları ve istiklal mücadelesinde gösterdiği fedakârlık, memlekette köy alakası uyandırmaya başlamıştı.” sözleriyle ifade etmiştir.³⁴ Ülke büyük bir dünya savaşından yorgun şekilde çıkmış; halk yeni kurulan rejime ekonomik, sosyal ve siyasi bağlamda umut bağlamıştır. Özellikle toplumun büyük bir kısmını oluşturan köylü kesimi uzun süren savaş yıllarında oldukça yorgun düşmüş, üretimden sağlanan verimlilik büyük oranda azalmıştır. Bu durumda devletin üzerine düşen en büyük görev hem ülkeyi kalkındıracak yenilikler yapmak hem de bu düzenlemeleri belli bir bütçeyle karşılamak olmuştur.

27 Aralık 1919 günü Ankara tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihte Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye Ankara’ya adım atmıştır. Böylelikle Milli Mücadelenin sevk ve idaresi buradan yapılmaya başlanmıştır. Daha sonra TBMM’nin de burada açılmasıyla ulusal hareketin yönetim merkezi haline gelmiştir. Anadolu’yu yeniden inşa etme sürecinde bölgenin kozmopolit olmayışı, jeopolitik konumu, haberleşme imkânlarının önemi göz önüne alınmıştır. Burada ortaya çıkan örnek kültür ve medeniyet tüm yurda yayılacaktı. Kentin başarısı rejimin başarısı anlamına geliyordu. Bu sebeple bu gelişim sürecinde Ankara halkını emek isteyen zorlu bir süreç bekliyordu. Altyapı sorunları, şehremaneti hizmetleri, planlanması, mimarisi, konut eksikliğinin giderilmesi gibi bütün meseleler devlet tarafından ele alındı. Fakat eski Ankara’nın mı yoksa yeni imara açılan bölgenin mi yaşam merkezi haline getirileceği o dönemde dönemin siyasetçileri tarafından tartışma konusu olmuştur. Bu karara net olarak cevap veremeyen sistem sebebiyle eski Ankara kültürü bazı zamanlarda hiçe sayılmıştır. So-

³⁴ Abdullah Ziya Kozanoğlu, “Cumhuriyette Köy Yapımı”, *Ülkü Halkevleri Dergisi*, C.2, S.10, 1933, s.333.

nuç olarak ortaya kültürel anlamda ikilik çıkmıştır. Bu da modernleşme yolunda önüne geçilemez bir sondur. Bu minvalde modernite yolundaki süreçleri 19.yüzyılın ikinci yarısından Cumhuriyete kadar olan dönem “utangaç modernite” olarak adlandırılmıştır.³⁵

Ankara başkent olmadan önce diğer vilayetlerdeki belediyeler gibi bir idareyle yönetilmekteydi. Bu devirde ise gerek hükümet gerekse şehir eşrafı, Ankara’nın ihtiyacı olan imar, yol, temizlik gibi işleri tüm fedakârlığıyla devamlı olarak icra etmişlerdir. Belediye Reisi Haydar Bey, Ankara’nın imarına çalışmak üzere tuğla, kiremit ve kereste fabrikaları kurdurmuş; itfaiye ekibini düzene sokmuş ve de şehrin yeşil alana kavuşması için seralar kurarak binlerce ağaç diktirmiştir. Bununla da kalmayıp elektrik ve buz fabrikaları kurulmuş; numune ekmek fırını da düzenli bir şekilde halkın ekmek ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır. Bu tarihlerde Ankara şehrinde istasyondan çıkınca bir meydan öne çıkmaktadır. Bu meydanın sağ tarafından eski şehre doğru Saman pazarına gidilirken; sol taraftan Gazi Çiftliği’ne, meydanın ortasındaki geniş caddeden ise Büyük Millet Meclisine ulaşılmaktadır. Meclisin üst tarafında ise Mustafa Kemal Paşa’nın heykelinin bulunduğu “Millet Meydanı” bulunmaktadır. Kentin orta yerinde iki tepe bulunmaktadır. Bunlardan biri Kale’nin olduğu tepedir. Diğeri ise bu tepenin doğusunda bulunan Hüseyin Gazi tepesidir.³⁶

Mustafa Kemal Paşa’nın da köy sorununa önem vermesi devletin bunu ilke edinmesinde büyük rol oynamıştır. Paşa, işgallerin sürdüğü 1922 yılında TBMM’de yaptığı konuşmada ülkenin bir tarım ülkesi olduğunu, ekonomi konusunda önceliğin köylere verildiğini ve de köylünün mutluluğunun ön planda olması gerektiğini dile getirmiştir. Ayrıca tam bağımsızlığın ancak ulusal ekonomiyle sağlanacağını vurgulayan Paşa, bunun için de kaynağın devletten geldiği ekonomik bir sistem ile ülke kalkınmasında en büyük katkının köylü tarafından yapılacağı üzerinde durmuştur.³⁷

Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1922 tarihinde yaptığı konuşmada şu açıklamalarda bulunmuştur: ‘Türkiye’nin gerçek sahibi ve efendisinin, gerçek üreticiler olan köylüler olduğundan, herkesten çok bolluk ve mutluluğu hak edenlerin o insanlar olduğundan bahsetmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin de en büyük şiarının bu ekonomik ameli gerçekleştirmek olduğunu söylemiştir. Bugüne kadar yaşanan yoksulluğun tek sebebinin bu gerçeği terk etmek olduğunu vurgulamıştır. Böylelikle bugüne dek yapılan bu hatadan dönülerek köylüyü en yüksek noktaya çıkarmanın en büyük amaç olduğundan bahsetmiştir. Osmanlı döneminden beri ihmale

³⁵ Burada ‘utangaç’ tabiriyle kastedilen, Osmanlı İlhan Tekeli, “Kent Tarihi Yazımı Konusunda Yeni Bir Paradigma Önerisi”, *Cumhuriyet’in Ankara’sı*, der. Tansı Şenyapılı, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2005, s.6.

³⁶ Kandemir, *Ankara Vilayeti*, s.65,138.

³⁷ Zeynep Eres, *Türkiye’de Planlı Kırsal Yerleşmelerin Tarihsel Gelişimi ve Erken Cumhuriyet Dönemi Planlı Kırsal Mimarisinin Korunması Sorunu*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, 2008, s.94.

uğrayan köylüyü, ekonomik tedbirlerle refah düzeyine çıkarmanın en temel amaç olduğunu ve bunun için de çok çalışmak gerektiğini belirlemiştir. Bunun için tarım aletlerinin modernleştirilmesinin ve kanunlarla çiftçinin hakkının korunmasını gerektiğini söylemiştir. Ziraî ürünleri yabancı pazarlara karşı korumak ve Tanzimat'tan beri çoğalarak devam eden kapitülasyonlara karşı durma zorunluluğundan bahsetmiştir. İmtiyazı elinde bulunduran kimselerin, ekonomiye sahip çıktığından ve gümrükleri istedikleri gibi kullanabildiklerinden; bundan sonra buna kesinlikle artık izin verilmeyeceğini vurgulamıştır.³⁸

9 Ekim 1923'te İsmet Paşa ve arkadaşlarının TBMM'ye verdiği önergede; Lozan protokolünden sonra ülkenin işgal altında toprağının kalmadığını ve sıranın Türkiye'nin idare merkezinin seçilmesine geldiğini belirtmişlerdir. Bu önergede İsmet Paşa, "Devletin makarr-ı idaresinin yeni bir şekilde tesis ve inkişafına bir an evvel başlamak ve dâhili ve harici tereddütlere nihayet vermek için" diyerek ülkenin içeride de huzurunu sağlamak adına acilen bir başkent seçilmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Merkez olarak da Ankara'nın seçilmesi gerektiği vurgulanmıştır.³⁹ Jeopolitik ve stratejik konumunun uygunluğu hasebiyle 13 Ekim 1923'te kabul edilen kanun maddesi⁴⁰ ile Ankara başkent seçilmiş, genç rejimin lideri Mustafa Kemal Paşa tarafından gelişmeye buradan başlanması uygun görülmüştür. Gerçekten de Orta Anadolu'da yer alan bu şehirden ülkenin problemleri daha net görülmüş ve hızlıca çözüm arayışına girilmiştir. Ankara'nın başkent seçilmesindeki en büyük siyasi neden Cumhuriyet'in ilan edilmesidir. Başkentin ilanından 16 gün sonra Cumhuriyet ilan edilmiş; Ankara bu politik zaferin merkezi haline gelmiştir.⁴¹

Ankara, Mustafa Kemal Paşa'nın "Anadolu'da ve sine-i millette kalacağım ve vazai fi vataniyeme bu kere daha sarîh hatvelerle devam edeceğim" diye bahsettiği şehirdir.⁴² Nihayetinde Ankara, "Sine-i Millete dönüş düşüncesinin gerçekleştiği ve doruğa ulaştığı mekândır."⁴³ Ankara'nın başkent ilan edilişi dönemin aydınları tarafından mutlulukla karşılanmış, hatta bazı kesimlerce hayalî çizimlere konu olmuştur. Ayrıca Thomas More'un ütopyasındaki başkent Amaurate misali ülkenin tam ortasında bulunması, diğer şehirlere misal olarak planlanmasını andırmaktadır.⁴⁴ Başkentin seçilmesindeki en büyük etkenlerden biri de ülkenin ekonomik olarak kalkındırılmasıyla ilgiliydi. Geçmiş dönemlerde sadece başkent İs-

³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 1 Mart 1922.

³⁹ Mehmet Şahingöz, "Atatürk'ün Ankara'sı ve Etimesgut", *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C.2, Ankara 2018, s.352.

⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C.2, 13 Teşrinievvel 1339 (1923), s.665.

⁴¹ Osman Erdal Şahin, *Cumhuriyet Ütopyasında İdeal Kent: Ankara, İstanbul, Bursa*, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Doktora Tezi, 2021, s.187.

⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, C.1, 24.04.1336 (1920), s.11.

⁴³ Edip Semih Yalçın, "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi", *Atatürk Araştırmalar Dergisi*, C.10, S.29, 1994, s.346.

⁴⁴ Şahin, *Cumhuriyet Ütopyasında İdeal Kent: Ankara*, s.176.

tanbul ve çevresi kalkındırılırken yeni kurulan devlet, kalkınmanın topyekûn bir şekilde sağlanmasından yanaydı. Milletin çağdaş bir seviyeye getirilmesinin “millet ve memleketin haki ki saadet ve ümrânına çalışmak ile mümkün olduğu”⁴⁵ kanaatine varılmıştır. Örnek bir kent tasarlamak ülküsüyle seçilen Ankara, yeni oluşturulan milletin hüviyetini ifade etmekteydi. Osmanlı’nın başkenti İstanbul, Ankara’ya göre eskiyi temsil ediyordu. Ankara ise Cumhuriyet kadrosuna göre çağdaşlık ve modernizmden bina edilmişti.⁴⁶ Yeni oluşturulan devlet, sadece mekânsal olarak değil, düşünsel olarak da eskiden ayrılmaktaydı. Yepyeni bir kimlik oluşumunun hazırlığına girilerek; Ankara, yeniyi temsil edecek yeni bir mekân olarak tahayyül edilmiş ve bu tahayyülün gerçekleşmesi amacıyla icraatlara başlanmıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra gerçekleştirilen devrimlerin Türk milletini yükseltmesinin göstergesi olarak Ankara, bu anlamda mühim yeniliklerin uygulandığı şehirdir. Bu sebeple yapılacak devrimler Ankara üzerinden merkezileşmiştir. 20.yüzyılda Brasilia, İslamabad ve Ankara gibi planlı tasarlanan başkentlerde çağdaş yaşam tarzının benimsenmesi ve uluslaşma sürecinin süratlenerek güçlenmesi ümit edilmiştir.⁴⁷

Hâlihazırda basında Ankara’nın başkent olmasını isteyenler kadar, başkent in İstanbul olarak kalmasını isteyenler de bulunmaktaydı. Başkent in Ankara olmasını isteyen kitle Anadolu’nun seneler boyunca ihmale uğradığını, bu aşamadan sonra İstanbul’un artık Anadolu’ya bağılı bir kent olması gerektiğini savunurken; İstanbul’da kozmopolit bir muhalif kesimin var olduğundan, milli mücadeleye bu konuda zeval geleceğinden şüphe duymaktadırlar. Başkent in İstanbul olarak kalmasını isteyenler ise başkent olarak Ankara’nın seçilmesinin dışardan bakanlar tarafından batıdan uzaklaşma olarak algılanacağı ve artık Türkiye’nin Asyalı, gelişmemiş bir ülke görünümü vereceğinden endişe etmekteydiler.⁴⁸

1.2. Cumhuriyet’in İlk Köycülük Faaliyetleri ve Köy Kanunu’nun Çıkarılması

1923’te gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi’nde köy kalkınmasının temel prensipleri saptanmış; 1924 yılında ise önemli bir adım olarak köylüyü zorlayan Aşar Vergisi uygulamadan kaldırılmıştır. Aşar vergisi kalktıktan sonra arazi ve hayvan vergileri artsa da tarım alanında alınan vergi düşürülmüştür. Cumhuriyet kadrosu kurtuluş mücadelesinde en büyük desteği sağlayan köylüye hak ettiği gibi bir yaşam tarzı sağlamayı kendine şiar edinmişti. Bu amaçla da her alanda kendilerine kolaylık sağlanmak isteniyordu.⁴⁹ Aşar vergisiyle birlikte

⁴⁵ Atatürk, *Nutuk*, s.292.

⁴⁶ Mehmet Sarioğlu, *Ankara Bir Modernleşme Öyküsü (1919-1945)*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 2001, s.31.

⁴⁷ Gönül Tankut, *Bir Başkent in İmarı*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1993, s.44-45.

⁴⁸ Cemile Burcu Kartal, “Ankara’nın Başkent Oluş Sürecinde Dönem Basınında Ankara ve İstanbul: Makarr ve Payitaht”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1, 2013, s.86.

⁴⁹ Çetin, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Köylü Politikası*, s.33.

kaldırılan bir diğer şey de mültezimlerdi. Mültezimler, devlet ile köylü arasındaki aracı konumundaydılar. Özetle büyük toprak ağası diyebileceğimiz bu kişiler köylü üzerinde devlet adına baskı uygulamaktaydı. Verginin kaldırılmasıyla bu kişiler de yetkisizleştirilmiş oldu. Bu vergi her ne kadar kalksa da devletin gelire ihtiyacı olmasından ötürü yeni vergiler uygulamaya koyuldu.

İzmir İktisat Kongresi'nde köylünün sesini duyurabileceği bir oluşum olan Türkiye Çiftçiler Birliği kurulmuştur. Bu birlik köylünün sorununu saptaması ve çözüm arayışına girmesi açısından önem arz etmektedir. Devlet de buna ek olarak köylüyü, ekonominin bir parçası olarak görmeye başlamıştır. Bu da Osmanlı köylüsünün statüsünü değiştirmiş oluyordu. İktisat Kongresi sonrası çiftçiler devletten birtakım taleplerde bulunmuşlardır. Çiftçi grubunun kararları şu şekildedir:

Madde 1: Köylülere, çiftçilere çeşitli çalışma alanlarını uygulamalı bir şekilde öğretecek, kitaplar ve dergiler yayınlayarak parasız olarak dağıtmak.

Madde 2: Bütün ilk ve ikinci derecedeki okullarda, ileri memleketlerde olduğu gibi, endüstri ve tarımın da uygulamalı olarak öğretilmesi.

Madde 4: Her bölgenin büyüklüğüne göre birden ikiye kadar, teorik olmaktan çok, uygulama yapmak amacıyla, bazı bucaklarda örnek çiftlikler durumunda okullar yapılması.

Madde 6: Köylerde ilkokulların, kesinlikle 5 dönümlük bir bahçesi, tekniğe uygun iki ineklik ahır ve kümesi, yeni tarzda bir arılığı ve öğretmenler için iki odalı bir evi olması; toprağın bir kısmı sebze, bir kısmı çiçek ve bir kısmı da fidanlığa ayrılarak, öğretmenlerin kontrolü altında, toprağın öğrenciler tarafından işlenmesi. Harcama ve gelirin köy öğretmenine ait olması ve bu yolla çocuklara uygulamalı olarak, çiftçiliğin öğretilmesi ve aydın kişilerin köylerde yetişmelerinin teşviki.

Madde 8: Kışlalarda askeri eğitim sırasında, uygulamalı tarım öğretimi yapılması.⁵⁰

1924'te atılan diğer bir önemli adım ise Cumhuriyet'in ilanından yalnızca 5 ay sonra Köy Kanunu'nun çıkartılması⁵¹ ve çok sayıda bataklığın kurutularak iyileştirilmesi olmuştur. Kanunun çıkarılmasındaki temel amaç Türkiye'nin en ücra yerlerindeki, farklı iklimlere sahip, zengin-yoksul, kalabalık-tenha, toplu-dağınık tüm köylere ulaşmaktı. Bu kanun ile mevcutta bulunan köy yapıları tadil edilirken; yeni yapılacak olan numune köy evleri için modern

⁵⁰ Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı (1933)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972, s. 59.

⁵¹ Köy Kanunu için bkz. *Resmi Gazete*, Tarih: 07.04.1924, Sayı: 68, Tertip:3, Cilt:5, s.336.

birer örnek oluşturulacaktır. 97 madde, 10 bölümden oluşan kanun; köylünün sağlık, ulaşım, tarım, eğitim ve sosyal alanlardaki eksikliklerini giderecek birçok maddeyi içeriyordu. Kanun oldukça açık ve sade bir dille hazırlanmıştır. Kanunun birinci bölümünde köyün tanımı yapılıyor, taşınır ve taşınmaz mallara sahip tüzel kişi olarak sayılıyordu. Cumhuriyet öncesi dönemde köyler arasındaki en büyük sorun hudut ve sınır yüzünden çıktığından köy sınırlarının çizilmesi en ince ayrıntısına kadar anlatılıyordu. Kanunun bu bölümünde köyle ilgili düzenleme işleri köy muhtarı ve ihtiyar heyetine bırakılıyordu. Kanunun ikinci bölümünde köyle ilgili işler hakkında bilgiye yer verilirken; köylüye bazı mecburi işler verilmekteydi. Bunlar; bataklıkları kurutma, sağlıklı yollardan temiz içme suyu temin etme, köy yollarının yapımında yer alma, yolların kenarlarını ağaçlandırma, maarif idarelerinin vereceği örneğe göre okul yapmak gibi köy hayatına olumlu katkı sağlayacak görevlerdi. İdeal cumhuriyet köyü inşasına yönelik köyün ortasına bir meydan yapmak, köy sorunlarının görüşüleceği köy odaları inşa etmek gibi sosyal alanlar oluşturulması düşünülmüştür. Bunun dışında köye her bir köylünün bir ağaç dikerek ona büyüyene kadar bakması ve böylece köylerin yeşillikler içerisinde kalmasını sağlamak, köy evlerini ahırlardan ayırmak, yollara kaldırım döşemek, köylere çarşı ve pazar kurmak gibi işler yapılması amaçlanıyordu. Köyde yetişen ürünleri değerinde satmak, sulama için ortaklaşa oluk yapımı, yine ortaklaşa bir şekilde köyün ihtiyacına istinaden orak ve harman makineleri satın almak, köylünün yararı için bankadan kredi almak ve değirmen inşa etmek gibi işler köylünün isteğine bırakılıyordu.⁵²

Köy Kanununun maddeleri incelediğinde; Köy Derneği, İhtiyar Heyeti, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayan imece usulü ve her aileden maddi olanaklarına göre alınan salma adı verilen para gibi örf ve adetlerin yasalaştırılması gibi konular açıklığa kavuşmaktadır. Merkezi idare bu yasayla birlikte köylere kadar götürülüyordu. Devlet memuru sayılan muhtarlar köyde idareyi sağlayan merkezi idarenin temsilcisiydi. Kanun yürürlüğe girdiği günden itibaren her köye iki adet muhtar gönderilerek; nüfusu 150'den fazla olan köylerde uygulanma zorunluluğu getirildi. 17 Kasım 1931'de 194/29 sayılı "Köy Kanunları tatbikatı ve teftişler ve defterler hakkında" kanunla kanunun ülkede uygulanmasının sonuçlarının incelenmesi kararlaştırılmıştır. Çıkan sonuca göre 40 bin köyden yarısı kanunu dikkatle uygulamış; uygulayan köyler uygulamayanlara göre daha fazla ilerleme kaydetmiştir.⁵³

Cumhuriyet'in ilanından sonra geçen 10 yıllık süreçte Köy Kanunu'nun uygulandığı köylerde kanun maddelerine dayanarak köylerin bütçesiyle 2.746 köyde su tesisatı, 3.640

⁵² Türkan Çetin, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köy Sorununa Bakış: Köy Kanununun Çıkarılması", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.4, 1994, s.34-35.

⁵³ Türkan Çetin, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Köylü Politikası*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 1997, s.26.

köyde çeşme, 644 köyde konak, 6.961 köyde köy konuk odası, 24 köyde pazar yeri, 61 dükkân, 211 köy meydanı, 19 tane de hamam inşa edilmiştir. Ülkenin o zamanki kısıtlı imkânları göz önünde bulundurulduğunda inşa edilen bu yapıların kıymeti ortadadır. Birçok sayıda bataklık kurutularak sağlık alanında önemli bir adım atıldı. Bu sayede tarımda iyileştirme yapılmış oldu; çorak topraklarda ıslah çalışmaları yapıldı. Köylere posta teşkilatı götürüldü ve bazı köylere telefon santrali kuruldu. Köy kütüphaneleri yapılarak köylülere hem sosyalleşebileceği hem de kültürel faaliyette bulunabilme fırsatı verildi. Köylüler şahsi imkânlarıyla ve kendi emekleriyle 28.000 km uzunluğunda yol yaptı ve 921 köprü kurdu. Köy sınırlarına dâhil bulunan birçok köprü tamir edildi.⁵⁴

Köy Kanunu, Cumhuriyet tarihinin köye yönelik ilk ve en önemli düzenlemelerini içermektedir. Yıllardır sıkıntı çeken Anadolu köylüsünün bu kanun ile hatırlandığını, ekonomik-sosyal hayatlarını ve tarımı iyileştirmeye yönelik birçok düzenlemenin yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda sosyal devlet anlayışıyla halka hizmet edilmesi, Cumhuriyetin bu konuyu derin bir yara olarak görmesinden ileri gelmektedir. Kanunun ilgili maddeleri Ahi Mesud'da somut olarak uygulanmıştır. Örneğin köye elektrik bağlanması 1954'te kanuna eklenmiş fakat bundan seneler önce 1928 yılında Ahi Mesud'da bu işlem çoktan gerçekleştirilmiştir. Bu da kurulan örnek köylerin ihtiyaca yönelik modern birer yapı olarak planlandığını göstermektedir.

Köy Kanunu'nun köylü tarafından uygulanırken birçok güçlükle karşılaşmıştır. Kanunun köy imarıyla ilgili maddeleri maddiyat gerektirdiğinden köylünün ekonomik yetersizliği icraata girişilmesine engel olmuştur. Ayrıca köy işlerinde gelir sağlanması amacıyla yine köylüye başvurulmuştur. Köylüden hem salma usulüyle nakdi gelir sağlanmaya çalışılmış hem de bedenen çalışması istenmiştir. Köylerdeki bir başka sıkıntı da köy defter ve kitaplarının açıkta durması, bunların bir süre sonra kaybolmasıdır. Buna çare olarak bir dolap yaptırılarak köye ait defterlerin korunması amaçlanmıştır.⁵⁵

20 Nisan 1924 Anayasası ile köyler birer yönetim merkezi olarak tanımlanmıştır. Anayasanın 90. maddesinde "Vilayetlerle şehir, kasaba ve köyler hükmi şahsiyeti haizdir." denilerek Köy Kanununda tasvir edilen köyün tüzel kimliği anayasal boyuta taşınmıştır. Buna ek olarak 1920-1929 yılları arasında çıkarılan resmi kararlar incelendiğinde kırsal bölgelerin imarına yönelik ihtiyaçlar çerçevesinde yeni hükümlerin verildiği anlaşılmaktadır. 10 Mayıs 1926'da Cumhuriyet rejiminin su meselesine dair en önemli girişimi olarak adlandıracağımız

⁵⁴ Çetin, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köy Sorununa Bakış*, s.39-41.

⁵⁵ Çetin, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Köylü Politikası*, s.28.

“Sular Kanunu” kabul edilmiştir.⁵⁶ Bu kanun ile şehirde yahut kasabada yaşayan kamunun ihtiyacı olan suyun idaresi belediyeye bırakılmıştır. Ankara Valisi ve Belediye Reisi Nevzat Tandoğan döneminde şehrin içme ve sulama ihtiyacını karşılamaya yönelik Çubuk Çayı üzerinde bir baraj kurulmasına karar verilmiştir. 1929’da başlatılan proje 1936’da tamamlanmış; Başbakan İsmet İnönü tarafından kullanıma açılmıştır.

Cumhuriyet yönetiminin Ahi Mesud örnek köyünü inşa etmesindeki en önemli sebebi ise Köy Kanunun uygulanabilirliğini göstermek olmuştur. Ayrıca köy halkının da Kanuna uyması teşvik edilmiştir. Böylelikle nitelikli köylerin ilk denemeleri yapılmıştır. 1936 yılında Dâhiliye Vekâletinin kararıyla Köy Kanunu’nun nizamlı bir şekilde işleyişini planlamak ve kontrol etmek amacıyla ülke genelinde Vilayet Köy Büroları kurulması emredilmiştir. Madde-ler halinde Köy Kanununun tüm istekleri sıralanmıştır.⁵⁷ Köy sorunlarının belirlenmesi ve kanunun uygulanmasını denetleme Köy bürolarının görevleri arasındadır. Köy yolları ve kentle ulaşım kurulan yolların düzenlenmesi, içme suyunun iyileştirilmesi, köy misafir odalarının oluşturulması, dükkân gibi ticari alanlar, ağaçlandırma işleri gibi işleri yürütmüşlerdir.⁵⁸

İstanbul Vilayeti Köy Bürosu Şefi Selahattin Kandemir, köy büroları hakkında yazdığı eserde köylerin düzgünce çizilmiş krokilerinin bulunmadığından, yapıların özensiz bir biçimde inşa edildiğinden, mekânların yer seçiminin doğru olmadığından bahsetmiştir. Kandemir köy kalkınması ve imarıyla ilgili olan sorunların çözülmesi gereken konuları belli başlıklar altında açıklamıştır. Bunları: idari konular (Köy Kanunu’nun uygulanması, köye ait diğer kanun ve nizamnamelerin tatbiki vb.), bayındırlık konuları (köy evleri, bataklıkların kurutulması, park ve spor alanları, köylerin plan ve haritalarının hazırlanması), sağlık konuları (köyün temizliği, ecza dolapları ve hamam inşası), iktisadi konular (tohum ıslahı, iş vasıtaları, çift hayvanları), iş tekniği (kredi işleri vb.), kültür ve eğitim konuları (köy okulu ve köy öğretmeni ihtiyacı), iskân konuları (göçmenler için Türkiye’de yerleşim yeri sağlama) olarak sıralayabiliriz.⁵⁹

Bu noktada genel olarak sorunların incelendiğini, gözlemlendiğini ve çözüm arandığını görülmektedir. Çözümler için gerektiğinde nizamnameler çıkarılmış bunların uygulanmasına da ekseriyetle dikkat edilmiştir. Görünen o ki yeni yaratılacak köy ortamının ideal Cumhuriyet köyünü temsil etmesi gerektiğine inanılmıştır. Halkın ihtiyacına göre sağlık, eğitim, ula-

⁵⁶ TBMM Kavanin Mecmuası, Ankara 1941, 2.baskı, C.4, s.689-690.

⁵⁷ 14.09.1936 tarihli 45/175 sayılı emir, “İstanbul Vilayeti Köy Bürosu Talimatnamesi”, T.C. İstanbul Vilayeti Köy Bürosu Neşriyatı, S.4, Sertel Matbaası İstanbul, 1940, s.3.

⁵⁸ Çetin, Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köy Sorununa Bakış, s.39-41.

⁵⁹ Selahattin Kandemir, Köy Kalkınması Hakkında Rapor, T.C. Ziraat Vekâleti Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, Ankara 1938, s.10-12.

şım, tarım ve daha birçok alanda eksikler giderilmeye çalışılmıştır. Sosyal devlet anlayışının egemen olduğu yurt genelinde halk da bu konularda devletin yanında olmuş özelde köylünün genelde ülke kalkınması için el birliğiyle çalışılmıştır. Köydeki yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve köy-kent dengesinin kurulabilmesiyle de yukarıda bahsettiğimiz planlar hazırlanmıştır. Zirai ve ekonomik işlerin devamlılığını sağlayan alan kullanımlarını merkeze almışlardır. Köy planlamasıyla ilgili yapılan araştırmalarda köyün ekonomik olarak geliştirilmesi ve idari, sosyal, zirai alanlarının yeniden yapılandırılmasındaki amacın çağdaş Cumhuriyet Köyü oluşturmak adına olduğu belirtilmiştir.

Ülkenin tarımsal üretiminin neredeyse tamamını oluşturan kesimin kırsal alanlarda yaşamasından ötürü köyde üretimin sürekliliğine, kullanılan aletlerin modernleşmesine, köylünün refahına odaklanılmış; gelişimin önce köylerden başlamasına karar verilmiştir.⁶⁰ Ziraat ve üretim konusunda teknik olarak bilgisiz ve sayıca fazla ama etkinlik itibarıyla zayıf olan köylü kesimi Avrupa'daki gelişmelerin aksine üretim teknikleri açısından olanakların gerektirdiği üzere geri kalmıştır. Bu pasifliğin en büyük sebebi ürettiğinin yarısından fazlasını devlete vergi olarak vermesi ve gerçek toprak sahibi olmamasıdır. Toprak alanındaki reformlar bir türlü gerçekleştirilemese de çiftçiye ekonomik olarak destek olmak için banka ve kooperatifler kuruluyor; fenni tarım yapımları için numune köylerden faydalanılmıştır.

1.3. Ankara'nın Mekânsal Tasarımı

Osmanlı zamanında olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de siyasetten uzak duran ve toplumun 3/4'ünü oluşturan kırsal kesimin refah seviyesinin yükseltilmesi ve vatandaşlık görevlerine karşı bilinçli olması oldukça önemli yer taşıyordu. Bu kesimin eğitimi ve bilinçlendirilmesi için örgün olarak 1932 yılında Halkevleri ardından 1940 yılında Köy Enstitüleri kuruldu.⁶¹ Halkın bilincini arttırma şiarıyla bu kurumlarla yola çıkmak şüphesiz köylüyü de sisteme karşı uyanmaya zorluyordu. Gerek üretim konusunda bilinçlendirmek gerekse de genel kültür ve yetenek öğretiminde Köy Enstitüleri önemli rol oynamaktadır. Bir yandan zirai üretim ve yetiştirmeye ilgili bilgi veriliyor, diğer yandan fenni bilimler öğretiliyordu. Bunun yanında güzel sanatlar da enstitülerin ders programına dâhil edilmişti. Eğitimle beraber konaklama imkânı da sağlayan bu kurumlar sosyal devlet anlayışının etkin olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

⁶⁰ 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre toplam 13 milyon nüfusun dörtte üçü köyde yaşıyordu. (Bu konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997.)

⁶¹ Hilal Tuğba Örmecioglu, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köycülük Tartışmaları ve Numune Köyler", *Belleten*, S.83, 2019, s.732-733.

Mustafa Kemal Paşa, “Üreten köylü milletin efendisidir.” sözüyle köy ve köylü modernleşmesinin ülke açısından önemini vurgulamış ve bu alandaki eksikliklerin doldurulması gerektiğini belirtmiştir. Köylüye tarımla ilgili faydalı olabilecek bilgiler, toprağı nasıl verimli bir şekilde işleyecekleri ve hayvanlardan nasıl yararlanılacağı konusunda tavsiyeler verilmiştir.⁶² “Türk köylüsünü ‘Efendi’ yerine getirmedikçe millet ve memleket yükselmez.” sözüyle de ülkede çoğunluk ve üretici kesim olan köylünün kalkınmasına önem verdiği aşikârdır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında en mühim gereksinim konut inşası olmuştur. Osmanlı dönemi Ankara’sının harap evleri genç Cumhuriyet’in başkentine miras kalmıştır. Ankara evleri genel olarak sağlam taşlardan ziyade kerpiçten inşa edilmiştir. Dış görüntü olarak kendi bölgesine aidiyeti renk, yapı tarzı, şekil olarak belirginleştirilmiştir. Kendi halinde yaşamının belirtisi olan yüksek kapılı, tuğla örülü duvarla sarılmış evler eski dönemin kendine özel yaşamını göstermiştir. Şehirde kuvvetli bir iktidar bulunmaktayken vatandaşlar, ticaret ve sanat içinde yaşayarak Türk zevkini gösteren modern yapılar inşa etmiştir.⁶³ 1924 yılında Belediye Reisi Haydar Bey “Ankara’daki birçok evin çatısının toprakla örtülü olduğunu ve bu durum-daki birçok eski evin sığınanlar yüzünden yıktırılamadığını” söyleyerek Eski Şehir denilen alanın mevcuttaki konut durumunu izah etmiştir.⁶⁴ Haydar Bey, başkentin her şeyden önce imara ihtiyacı olduğunu düşünmüştür. Bunun için de inşaat ve inşaat malzemelerine ihtiyaç hâsıl olmuştur. Bu konuda bilgi toplamak amacıyla Ankara’dan toprak, su vb. gibi numuneler alarak yanında birkaç mühendis ile Avrupa’ya geziye çıkmıştır. Ağaçlandırmaya da büyük önem vermiş, Avrupa ile İstanbul’dan fidan getirtmiştir. Haydar Bey’in hassasiyet ve özenle görevini icra etmesi, dönemin hükümetlerinin de dikkatini çekmiş ve takdir toplamıştır. Şehrin belli başlı caddeleri genişletilmiş, yeni yollar açılmış ve şehir merkezine su getirilmesi sağlanmıştır. Belediyenin geliri de o göreve geldiğinde 50 bin lira iken ayrılırken 800 bin liraya çıkmıştır.⁶⁵ Dönemin toplumsal şartlarına bakıldığında işinde uzman kişilerle yurtdışına gidilip bilgi toplanması, buradan örnekler alıp ülkede uygulanması ve ağaçlandırmaya önem verilerek fidan getirilmesi Osmanlı’nın son döneminde yapılan Cumhuriyet döneminde de geliştirilen ileri vizyonun göstergesidir.

1933 yılında İmar Müdürlüğü’ne ait belgelerde Ankara’da kendi arsası olmadığı halde buralara izinsiz bir şekilde baraka yaptığı öğrenilen kişilerin olduğu bilgisi bulunmaktadır.

⁶² Tekin Önal, “Tek Partili Dönemde Etimesgut’un İdari Teşkilatlanması”, *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı, C.1*, Etimesgut Belediyesi Kültür Yayınları, 2018, s.363.

⁶³ Kandemir, *Ankara Vilayeti*, s.136-138.

⁶⁴ “Şehremini Beyle Bir Mülakat”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Kânunuevvel 1924.

⁶⁵ Sarioğlu, *Ankara Bir Modernleşme Öyküsü*, s.44-46.

Jansen⁶⁶ planında amele mahallesi olarak adlandırılan bölgede ruhsatsız yapılaşma görülmektedir. Gecekonduların ilkel bir şekli olan barakalar, Eski Kente yakın, تنها ve denetimden uzak yerlerde inşa edilmiştir.⁶⁷ Barakalaşma, ülkede gitgide artmaktaydı. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 1934'te meclisteki bütçe görüşmelerinde üç Ankara'dan söz etmiştir. Bunlardan ilki, imarı planlanan ve uygulanan Yeni Ankara'dır. İkincisi, yedi bölüme ayrılan ve yedi senelik bir plan-program hazırlanan Eski Ankara'dır. Üçüncü Ankara ise, 'vatandaşın gece inşa ettiği, düşük fiyata satılan evlerdir. Belediye, bu yapılarla ciddi anlamda uğraşmış ve İncesu ile Akköprü bölgesi bu yapılardan arındırılmıştır. Kaya, bu yapılaşmaya pozitif bakmaktadır. Çünkü Kaya'ya göre böyle plan dışı yapılan evler sayesinde vatandaş kışın açıkta kalmıyordu. Gecekondu unsurunu bir sorun olarak görmüyor, aksine Ankara'ya has bir yapı tarzı olarak benimseyordu. İcap ettiği zamanlarda yıkılabilir ve bunun yerine vatandaşa yeni yerler gösterilebilirdi. Fakat görünüş itibarıyla pek temiz durmayan kısımlar temizlenmeli ve vatandaşa barınabileceği yeni mekânlar gösterilmeliydi.⁶⁸ Türkiye'nin gecekondu hakkındaki resmi ve genel görüşü Birleşmiş Milletler'e gecekondu ıslahı için yaptığı yardım çağrısında bellidir. Bu çağrıda açıkça gecekondu Türkiye için istenmeyen bir unsur olarak düşünülmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Bunun sebebi de sanayi alanında çalışacak işçilerin buralardan gelebilecek olmasındandır.⁶⁹

Konut kıtlığıyla yüzleşen Cumhuriyet kadrosu, birdenbire ortaya çıkan ve hızla çoğalan gecekondulaşma gibi yapı sorunlarıyla baş başa kalmıştır. Konut, o dönemde Ankara'nın en büyük sıkıntısı olmuştur. Resmi kurumlarda çalışan ve dışardan gelen memur kesiminin konaklayacağı herhangi bir konut da inşa edilmemiştir. Arsa piyasasının serbest bırakılmasıyla artan arsa fiyatlarıyla da orta sınıfın konut inşa etmesi iyiden iyiye zorlaşmıştır. Güçlü bürokrat kesime kolay konut elde etmeyi sağlayan kooperatif sistem geliştirilmiştir. Bu sistem tamamen Ankara'daki zengin kesime kolaylık sağlama amaçlıdır. Bu sistemin yapımı ilk örneği Mimar Jansen'e yaptırılan planla gerçekleştirilmiştir. Böylelikle Jansen'in önceden yaptığı imar planı yine kendi yaptığı planla delinmiştir. Ankara İmar Kılavuzunda yer alan CHP Meclis Grubu Komisyonu'nun Ankara'daki konut problemini ele alan tutanağında; Ankara'da

⁶⁶ Alman Mimar Hermann Jansen, 1928 yılında Ankara'nın imarı için planlama yapan ve Türkiye'de faaliyet gösteren ilk yabancı şehir planlamacısı konumundadır. Jansen, Ankara dışında İzmir, Gaziantep-Mersin, Ceyhan-Tarsus ve Adana gibi birçok şehirde de planlamalar yapmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Mahşid Mikaeili, "Ankara'nın İlk İmar Planlarında Bahçe Kent Kavramı", *History Studies*, 11/6, Aralık 2019.

⁶⁷ Tansı Şenyapılı, *Baraka'dan Gecekondu'ya; Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü: 1923-1960*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.94-95.

⁶⁸ Aynı eser, s.98-99.

⁶⁹ Karpat, *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*, s.117.

ikamet eden memurların konut sahibi olması güç olduğundan şahıslarına arazi tahsisi ve hane inşa etmeleri adına uygun fiyatlı malzeme bulunması gerektiği belirtilmiştir.⁷⁰

Cumhuriyet kadrosunun yaratmak istediği modern ulus-devlet inşasının mekânsal olarak dört ögesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki Ankara'nın başkent ilan edilmesidir. Bu kadro hedeflenen milliyetçi duyarlı sistemin büyük liman kentlerinde kurulamayacağı düşüncesindeydi. Cumhuriyet'in kuruluşunun ardından homojenleşen nüfusun merkezi sayılan Ankara'da ulusal burjuvazinin yeni yaşam stilinin burada inşa edilmesi bekleniyordu. Diğer bir öge ise ülkedeki pazar hareketini canlandırmak üzere demiryolu inşasıydı. Bu ulus-devlet inşasında önemli bir unsurdu. 'Bir karış fazla demiryolu' sloganı ile demiryollarının miktarı ikiye katlandı ve Ankara merkezli bir ağa dönüştürüldü. Programın üçüncü ögesi ise ithal edilen ürünlerin içerde üretilmesiyle oluşturulan sanayi programıdır. Devlet desteğiyle uygulanan bu programda fabrikalar demiryolu ağı üzerindeki küçük kentlerde inşa ediliyordu. Ulus-devlet inşasındaki en önemli ve sonuncu öge ise ülkenin her yerinde kurulan Halkevleri'dir. Radikal modernleşmenin kültürel, bilimsel, sanatsal yaklaşımının buralardan tüm ülkeye yayılması bekleniyordu. Cumhuriyetin modernleşme planı çok yönlü ve radikaldi. Fakat bu plan yeterince iç kesimlere, kırsala taşınamamıştır.⁷¹

1.4. Ankara'da Belediyecilik Faaliyetleri ve İmar Planları

Ankara, 20.yüzyıl başlarında vilayet merkezi olmasına rağmen orta halli bir kent görünümündeydi. Eski başkent İstanbul'a her anlamda zıt olması gerektiği düşünüldüğünden bu kent yeni rejimin anlayışıyla örtüşen mimarlar ile planlanmıştır. Ülke çapında yapılan düzenlemeler ve değişikliklerin dışında özellikle Ankara'nın kentsel imarına, tarımsal faaliyetlere, ekonomik kalkınmasına önem verilmiştir. 1920'lerin Ankara'sında yaz aylarında tozdan, kış aylarında ise çamurdan geçilmemekteydi. Bu şekliyle bakımsız bir kasaba görünümündeydi. Sokakları bir arabanın geçemeyeceği kadar dar, kaldırımdan yoksun, su ve elektrik altyapı teşkilatları kurulmamıştı. Bahsettiğimiz şartlar kenti daha başından diğer kentler arasında rekabet dışı bırakıyordu. Bu sebeple devrin siyasileri ciddi anlamda Ankara'nın imarına yönelmişlerdir.⁷²

Başbakan İsmet İnönü, harap haldeki Ankara'nın ideal bir kente dönüştürüleceğine dair inancını *"O zamanki Ankara'yı hatırlamak lazım. Biz evimize ata binip geliyorduk. Atatürk devlet reisi olarak Çankaya'da oturuyor. Buraya gelmek için doğru dürüst ne yol, ne imkân*

⁷⁰ Ankara İmar Kılavuzu, s.395.

⁷¹ Tekeli, Kent Tarihi, s.7.

⁷² Sarioğlu, Ankara Bir Modernleşme Öyküsü, s.142-143.

var. *Fakat biz diyorduk ki, yollar yapılacak, her şey olacak.*” diyerek ifade etmiştir.⁷³ Mustafa Kemal Paşa’nın ikamet için Çankaya semtini seçmesi yerleşimin kentin güneyine kaymasına, buraların imara açılmasına sebep olmuştur. Çankaya’nın bürokrasi için yerleşim yeri olması düşünülmüş, vatandaş için imara açılacak yerin de demiryolu ile Çankaya arasında ‘Yeni mahalle’ ismiyle kurulması hedeflenmiştir. Özel mülkiyet altındaki bu alan 1925’te 583 sayılı yasa ile kamulaştırılarak kentsel arsa olarak kullanıma açılmıştır.⁷⁴

1925 yılından itibaren Ankara’nın merkez noktaları olan Ulus ve Yenışehir (Sıhhiye)’de kamu yapılanmalarına başlanmıştır. Ulus’ta Maliye, Gümrük ve Tekel Bakanlıkları, Sayıştay, Ziraat, Osmanlı ve İş Bankaları inşa edilirken; Yenışehir’de Sağlık, Genelkurmay ve Milli Savunma Bakanlıkları inşa edilmiştir. 1925 yılında çıkarılan 583 sayılı yasa ile kentin gelişimini doğrudan etkileyen kararlar alınmış; Ankara ile ilgili de Eski Ankara’yı düzenlemekten-se yeni bir şehir kurulmasının daha az maliyetli, daha az uğraştırıcı olduğuna karar verilmiştir.⁷⁵

1930’da kabul edilen Belediye Yasası ile kentler için plan yapma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Yasanın çıkmasında büyük payı olan Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’ya göre Ankara, Türkiye’nin ilk planlı-programlı şehridir. Hazırlanan planlar kentte yaşantı devam ederken uygulanmıştır. Kent, bu uygulamalar esnasında pek çok kanuni, hukuki ve sosyolojik zorluklarla karşılaşmıştır. Fakat Ankaralılar ve Ankara’da ikamet edenler, hükümet görevlileri bu sıkıntılarla baş ederek zorlukları aşmışlardır. Bunun sonucunda Ankara, güzel çehresiyle karşımıza çıkmaktadır. Ankara’nın bu kadar iyi bir timsal olması hükümet görevlilerine diğer şehirleri de Ankara gibi örnek bir şehir yapmak arzusu vermiştir. Birçok belediye örnek kentin planını uygulamakla mükellefti.⁷⁶ Şehirde 1930’lardan itibaren artarak süren gecekondulaşmaya çare olarak başka bölgeler imara açılmış; vatandaşa buralarda konut yapma imkanı verilmiştir.

1930’daki hükümet programında da; *“Cumhuriyet’e kadar ihmal edilen vatanın imarı ve muvasalatı icraatlerimizin en başta gelen hedefi olacaktır.”* diyerek ülkenin düzensiz işleyen ve yarım bırakılan tüm işlerinin faaliyete sunulacağını vurgulamıştır.⁷⁷ Ankara’nın imarının önemiyle ilgili Milliyet gazetesinde *“Güzel ve mamur bir Ankara’yı yapmak bir süs de-*

⁷³ İsmet İnönü, *Hatıralar-2*, Bilgi Yayınevi, 1987, s.168.

⁷⁴ Şenyapılı, *Baraka’dan Gecekondu’ya*, s.38.

⁷⁵ Halil Akdeniz, “Ankara’nın Kentsel Gelişimine Haritalarla Bakış”, *Harita Dergisi*, Harita Genel Komutanlığı, Yıl:64, Sayı:118, Temmuz 1997, s.37-38.

⁷⁶ *Belediyeler Dergisi*, S.7, 1936, s.35.

⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C.21, 02.10.1930, s.34.

ğildir. Belki rejim ile alakadar bir esastır. Cumhuriyet'in yarattığı maddi ve manevi güzel şeyler arasında Ankara gösterilebilmelidir.” denmektedir.⁷⁸

Başkent ilan edilışinin ardından Ankara'nın imarı, üzerinde önemle durulan konulardan biri olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yayımlanan habere göre bu konuda “Ankara davası yalnız bir şehir yapmak davası değildir. Ankara yapıcılığı, vatanın en uzak köylerine kadar uzayacaktır. Modern Etimesut bir başlangıçtır.” demiştir.⁷⁹ Mustafa Kemal Paşa, “Türk'e ev ve bark olan her yerin sağlığın, temizliğin, güzelliğin ve modern kültürün örneği olması gerektiğinden”⁸⁰ bahsederek vatanın en uzak, en ücra köylerinden şehir merkezlerine kadar modernleşmenin kararlılıkla, her konuda sürdürüleceğini vurgulamıştır. Kentin imar problemi ciddiye alınarak uzman bir kadro oluşturmak düşüncesiyle 13 Ekim 1923'te Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kurularak başına devrin başarılı devlet adamlarından olan Mustafa Necati getirilmiştir. Göçmenlerin ülkeye girmesiyle birlikte numune köyler kurulması fikri ilk kez Mustafa Necati tarafından, 25 Aralık 1923'te Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkezi Umumiyesi'ne gönderdiği yazı ile ortaya atılmıştır. Bu yazıda özellikle Samsun, Bilecik, Eskişehir, Balıkesir-Erdek, Manisa-Saruhan gibi savaş yıllarında zarar gören yerlerin tekrar inşa edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bakanlık numune köylerle ilgili Valiliklere gönderdiği yazıda, yanan ve yıkılan köylerin ve verimli alanların belirlenmesini, bu hususla ilgili gereken incelemelerin yapılmasını istemiştir. Numune köy arazisi olarak belirlenen bölgelerde genellikle tütün ziraati yapılmaktaydı. Bu sebeple Yunanistan'da tütün işiyle uğraşan kişilerin bu bölgelere yerleştirilmeleri kararına varıldı.⁸¹

8 Kasım 1923'te çıkarılan Mübadele, İmar ve İskân Kanunu'nda 1912 Balkan Savaşı'ndan itibaren yerleştirilemeyen muhacirler ve mülteciler; savaş yıllarında harap olan yerlerde haneleri zarar gören ve ekonomik açıdan sıkıntılı olan halkın yeniden iskânı bakanlığın görevlerinden sayılıyordu. Ayriyeten vatanın harap haldeki diğer tüm bölgeleri de bu kurumun yükümlülükleri arasındaydı. Bakanlığa zarar gören yerlerin imarı için imar bankası kurma, terkedilen mallar üzerinden yararlanma hakkı verilmiştir. İskân işlemlerinde öncelik zor durumda olan mübadillere verilmiştir. Ekonomik sıkıntılar ve personel yetersizliği sebebiyle imar faaliyetleri beklendiği kadar hızlı yapılamamıştır. Yerleşik olan halkın konut yetersizliğine de çözüm bulunamamıştır. Bundan ötürü mecliste mübadele iskânına olan eleştirel yak-

⁷⁸ “Hükümet Merkezi Ankara”, *Milliyet*, 5 Nisan 1933, s.8.

⁷⁹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Ekim 1931.

⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 1 Kasım 1936.

⁸¹ Selçuk Seçkin, *Atatürk Döneminde Konut ve Yerleşme: Mübadele Yerleşmeleri*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2013, s.168-169.

laşım sebebiyle Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti lağvedilerek yükümlülükleri Dâhiliye Vekâleti'ne aktarılmıştır.⁸²

Başkent Ankara'yı tüm ülkeye örnek bir şehir yapma şiarıyla 16 Şubat 1924'te Ankara Şehremaneti kurulmuştur. 24 Mart 1925 tarihli 583 sayılı yasayla Şehremaneti'ne kamulaştırma yetkisi verilmesiyle eski Ankara⁸³ ve Ankaralıların yerleşim yerinden başka bir alana, yeni şehre doğru kaydırılmaları sağlanmıştır. Buradaki amacın da kentin sokaklarının berbat durumda olduğu, eskiyi yıkıp yeniyi yapmanın zaruri bir durum olduğu belirtilmiştir. Kamulaştırma bedeli rayiç değer değil, 1915'deki tapuda kayıtlı değer 15 katı olarak belirlenmiştir. Kurulması planlanan yeni mahalle için gerekli görülen arazinin dörtte biri sahiplerine verilerek geri kalan belediye adına kamulaştırılmıştır. 22 Mayıs 1926'da Emlak ve Eytam Bankası kurularak inşaat işleri için gerekli krediyi vermesi amaçlanmıştır.⁸⁴

Buna dayanarak batıdaki modernleşme algısının kentsel bağlamda geliştiğini, Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşmesinde ise bu düzenin tam tersi olarak modernitenin köy ve kentler arasındaki ayrımın kaldırılarak, köylerin mekânsal düzenlemelerinin önemli yer tuttuğunu söyleyebiliriz. Cumhuriyet'in oluşturmaya çalıştığı ulus-devlet modernitesi, batının sanayileşirken aynı zamanda oluşturduğu ülkenin pazar bütünlüğünü sağladığı ulus bilincinden ayrıdır. Burada gerçekleşen olay bir imparatorluğun yıkılması sonucunda ortaya çıkan, ulus bilincinin tekrar oluşturulacağı bir ulus-devlet modelidir. Bu sistem siyasal olarak kurulmuş olmasına rağmen toplumsal düzeyde tekrar oluşturulacaktır. Bunun çarelerinden biri olarak da köylerde de modernleşmeye gidilmiştir.⁸⁵ Böylelikle yıkılan İmparatorluğun başkenti İstanbul'dan uzakta, Orta Anadolu'nun merkezinde yer alan Ankara'da yozlaştırıcı etkilerden uzak, gerçek anlamda aydınlanmış bir ulus-devlet yaratılacaktır. Mustafa Kemal Paşa'ya göre "Artık İstanbul, Anadolu'ya hâkim değil tabi olmak zorundadır."⁸⁶

Kentin elektrik ihtiyacı ise ilk belediye başkanları döneminde ele alınmıştır. Başta bir Amerikan şirketiyle görüşülse de yabancı sermayeyi ülkeye sokmamak adına müzakerelere son verilmiştir. 1925 yılının başlarında belediye tarafından ilk kez 50 HP (beygir gücü) elektrik üreten bir santral kurularak elektrik elde edilmiştir.⁸⁷ Üretilen bu elektrik miktarı sadece kentin bazı ana caddelerinin ve önemli kamu binalarının elektrik ihtiyacını karşılıyordu. Daha

⁸² Zeynep Eres, "Türkiye'de Kırsal Alanda Çağdaşlaşma ve Mübadil Köyleri", *90. Yılında Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi Yeni Yaklaşımlar, Yeni Bulgular*, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayını, İstanbul 2016, s.175-177.

⁸³ Eski Ankara diye bahsettiğimiz alan; Hacıbayram, Çankırıkapı, Ulus Meydanı, İtfaiye Meydanı, Halkevi, Erzurum Mahallesi ve Kayabaşı Mahallesi sınırları içerisinde kalan yerdir.

⁸⁴ Derya Yazman, *Planlı Geçişten Plansız Geleceğe*, Arkitera 2009, <https://v3.arkitera.com/h46008-planli-gecmisten-plansiz-gelecege.html>, erişim tarihi: 12.05.2022.

⁸⁵ İlhan Tekeli, *Modernite Aşılırken Kent Planlaması*, İmge Kitabevi, 2001, s.23-26.

⁸⁶ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1927)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.24.

⁸⁷ "Ankara'da Elektrik Sorunu", *Mimarlık*, Elektrik Mühendisleri Odası, 1977, S.3, s.80.

sonra Alman bir şirketle anlaşma yapılarak Türk-Alman işbirliği doğrultusunda elektrik üretim ve dağıtım işi yola koyuldu. Ankara Belediyesi, 1924-1930 yılları arasındaki dönemde modern bir belediye teşkilatı haline gelmiştir. Şehrin su, elektrik, havagazı gibi birçok sorun ele alınmış, plansız şehirleşme imar planları ile önlenmeye çalışılmıştır. Sağlık alanında önemli bir adım olan sağlık ocakları açılmış, şehirde modern bir itfaiye, mezbaha, zabıta teşkilatı oluşturulmuştur. Belediyelere ayrılan en büyük bütçe payı Ankara'ya ayrılmaktaydı. 1927 yılında Ankara'ya ait kişi başına düşen belediye harcamaları Türkiye ortalamasının 28 katıdır. Bu durum rejimin başkente verdiği önemi gözler önüne sermektedir.⁸⁸

1.4.1. Lörcher Planı Raporu

Ankara için ilk planlama denemeleri hakkındaki rapor, ilk belediye başkanı Mehmet Ali Bey döneminde Keşfiyat ve İnşaat Türk Anonim Şirketi'ne başvurularak Alman mimar Carl Lörcher'e hazırlanmıştır. 30 Mayıs 1924'te teslim edilen bu plan yalnızca sıfırdan bir kent planlamakla ilgili olmayıp, eski kentin yapılanma işlevini üstlenmiştir. Lörcher, yeni ilan edilen başkent tarih ile bağlantısının koparılmasını gerektiğini savunmuştur. Bu sebeple Kale ve Augustus Tapınağının muhafaza edilmesi gerekmiştir. Ayrıca kentin sahip olduğu sanayi tesisleri korunarak yeni tesislerin inşa edilmesi planlanmıştır. Kentte yapı ve işlev olarak sağlam, çağdaş kent görünümünün oluşturulmasına özen gösterilmiştir.⁸⁹ Lörcher planı şehrin modern bir başkent olarak planlanmasında alınacak kararlara zemin oluşturmuştur. Kent planının temelini oluşturan bu raporda şehrin su kaynaklarına olan mesafesi, endüstri kurma olanakları, çağın gereği olan kentte pazar yerlerinin, sağlık işlerinin ve ziraat olanağı olan mevkilerin irdelenmesi gibi temel maddelerden bahsedilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti bu ilk plan ile örnek köyler kurma kararını ilk kez ortaya koymuştur. Ayrıca bu plan başkent ilan edilen kentin modern ve çağdaş bir başkent olması konusundaki temel kararlara zemin sağlamıştır. Modern şehirler planlanırken hangi şartların göz önünde tutulması gerektiği, hangi unsurların olmazsa olmaz olduğu bu planda açıkça belirtilmiştir. Plan, tüm Bakanlıklara gönderilerek sadece başkentte değil, tüm Türkiye'de yapılacak olan imar faaliyetlerine ne derece önem verildiği gözler önüne serilmiştir. Plan raporunda vatandaşların sosyal ihtiyaçları için açık alanlar, meydanlar, yeşil alan ve parklar, spor kompleksleri, mezarlıklar gibi toplum sağlığına iyi gelecek yapılara yer verilmiştir. Yeşil alanların varlığı konusu ilk kez Lörcher planı ile gündeme gelmiş; Jansen planı ile hayat bulmuştur.⁹⁰

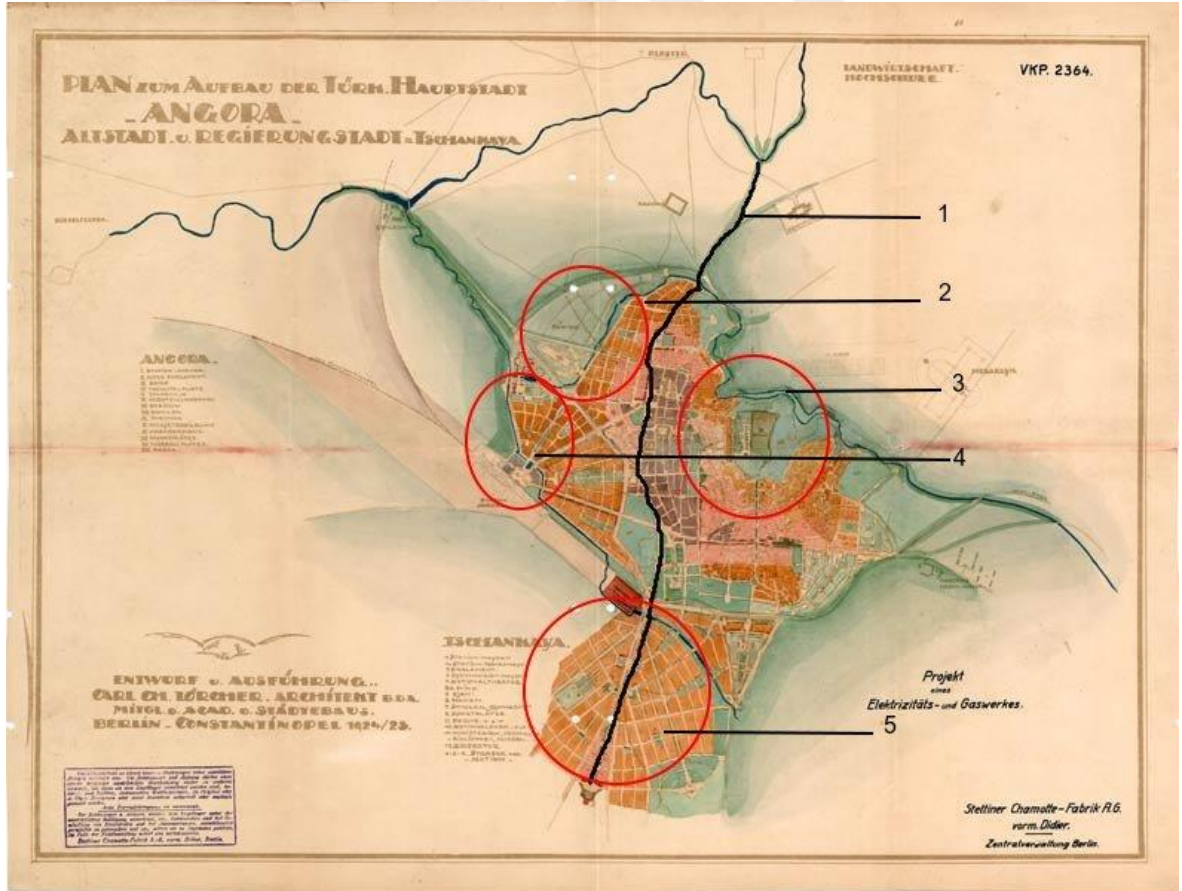
⁸⁸ Sarioğlu, *Ankara Bir Modernleşme Öyküsü*, s.153.

⁸⁹ Ali Cengizkan, *Ankara'nın İlk Planı: 1924-1925 Lörcher Planı*, Ankara Enstitüsü Vakfı, Ankara 2004, s.56.

⁹⁰ Ali Cengizkan, *Ankara 1924 Lörcher Planı Raporu*, *Belleten*, C.67, S.248, 2003, s.154-158.

Planda, şehrin büyümekte olan nüfusunun Eski Şehir ve civarına yerleştirilmesi öngörülmüştür. Böylece kentin etrafıyla ilişki kurmasını sağlayacak yeni yollara geçerlilik kazandırmak istenmiştir. Planda, tren yolunun kuzeyi Eski, güneyi Yeni Ankara olmak üzere ikiye ayrılarak imara açılması tasarlanmıştır. Bu planda Yeni Şehir 'in Çankaya adıyla Ankara'daki bürokratik sınıfı ağırlaması, bir yönetim mahallesi olarak tasarlanması düşünülmüştür. "Yeni Şehir" planı ile Hititlerden beri ilk kez, şehirde yönetim kurumlarının bir araya toplandığı bir yönetim mahallesi oluşturulması düşünülmüştür. Yeni parlamento, bakanlıklar binası ve diğer kurumların yer alacağı bir devlet mahallesi ve de burada çalışanların yaşayabileceği konutların oluşturulması öngörülmüştür. Bir şehrin insan bedenindeki organlar gibi eş zamanlı olarak işlemesi gerektiğini savunan rapor; kentteki pazar yerleri, hapishaneler, mezarlıklar gibi yapıların yerleşim alanları ile ayrımı üzerine örnek oluşturmuştur. Planlanan yeni şehir kısmının, geniş 'bahçe şehir' imgesiyle, kamusal alanlarla döşenmesi uygun görülmüştür. 583 sayılı yasa ile 400 hektarlık bir alan kamulaştırılmıştır. Bunun 150 hektarında Lörcher planı uygulanmıştır. Eski şehir denilen bölgenin dağlık olmasından ötürü plan yavaş ilerlemiştir.

Şekil 1. Lörcher Planı: 1-Kentin Ana Ekseni, 2-Bahçe Kent Bölgesi, 3-Kale ve Eski Ankara, 4-Tren İstasyonu, 5-Yönetim Merkezi-Yeni Kent

Kaynak: <https://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sta/trindex.htm>. Erişim tarihi: 15.06.2022.

Şekilde gösterilen şehir krokisinde kentin ulaşım ağları ve yerleşim yerleri dikkat çekmektedir. 1 numara olarak gösterilen siyah koyu çizgi, kentin ana caddesi olan Çankırı Caddesi'ni (Dışkapı), devamında Bankalar Caddesi (Prestij Cadde), buranın devamında da Çankaya'ya giden yol yani şimdiki Atatürk Bulvarı'nı göstermektedir. 2 numaralı dairede Tren istasyonundan şimdiki Sıhhiye'ye çekilen eksen (İstasyon Caddesi)'dir. 3 numaralı daire İtfaiye meydanından İstanbul yoluna çekilen eksendir. 4 numaralı daire tren istasyonundan şimdiki Ulus meydanına çekilen eksendir. 5 numaralı ve son daire ise şimdiki Ulus meydanından Kale'ye çekilen eksendir. Diğer caddeler ise Anafartalar Caddesi-Samanpazarı, Kazım Karabekir Caddesi-Hamamönü, Denizciler Caddesi, Egemenlik Caddesi ve Erzurum Caddesi'dir.⁹¹

20. yüzyılda üzerine düşülen ve önem verilen bir konu olan insan ve toplum sağlığı şehircilik anlayışında da yerini almıştır. Çağdaş ve modern kentlerde yer alan yeşil alanlar, sosyal kurumlar ve yaşlılar için park ve bahçeler oluşturulması fikri bu anlayışın bir sonucu olarak doğmuştur. Eski başkent İstanbul'daki yerleşim sıkışıklığının aksine Ankara'daki akarsular ve yeşil alanları umut vaat edici bir durumdaydı.⁹² Lörcher bahçe-kent fikri ekseninde verimsiz topraklara sahip bu şehirde, doğanın kaynaklarından güzel bir şekilde faydalanılırsa güzel bir bahçe kent görünümü verilebilir görüşündedir. Su kaynaklarının etrafından başlayarak kentin dışından içlerine kadar bu yeşilliği sokmak ve çoğaltmak mümkündür.⁹³ Lörcher'in planında şehrin tabii sınırları korunmaktaydı. Yeni kent olarak tabir edilen kısım kentin en önemli unsuru olan demiryolunun güneyinde yer almaktaydı.

Planlanan bu Yeni Şehir Osmanlı'daki kentlerden farklı olarak parklar, tasarlanmış caddeler ve meydanlardan oluşuyordu. Ankara'nın inşa edilen yüzünde Taşhan, Samanpazarı, Cebeci, Yenişehir ve Kavaklıdere boyunca evler sıralanıyordu. Evlerin ayrı ayrı hepsi yaptırının kendi zevk ve mimarisine göre şekillenerek ona göre de boyanıyordu. Hemen hepsinde yabancı etkisinin olduğu çok belliydi.⁹⁴ Lörcher'in tavsiye ettiği şehir meydanları: Millet Meydanı (Ulus) ya da Hükümet Meydanı, İtfaiye (Tiyatro) Meydanı, Gazi Meydanı, Tiyatro Meydanı, Yıldız Meydanı, İstasyon Meydanı ve Hacı Bayram Meydanı'dır.⁹⁵

Yakup Kadri'ye göre Türk kent mimarisi Ankara ile başlamaktadır. Ankara'nın kent planlaması ve mimarisiyle Türk şehirciliği gelişmekteydi. Bu mimari zekâ üzerine yeni bir nesil yetişmekteydi. Dönemin Ankara'sı ideal bir şehir gibi faaliyet gösteren eşsiz bir manzara

⁹¹ Ali Cengizkan, *Türkiye için Modern ve Planlı bir Başkent Kurmak: Ankara 1920-1950*, Goethe-Institut Ankara 2010.

⁹² Cengizkan, *Ankara 1924 Lörcher Planı Raporu*, s.158.

⁹³ Cengizkan, *Ankara'nın İlk Planı: 1924-1925 Lörcher Planı*, s.60.

⁹⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1972, s.99.

⁹⁵ Cengizkan, *Ankara'nın İlk Planı: 1924-1925 Lörcher Planı*, s.58.

görünümündeydi.⁹⁶ Ankara, ulusal ülküye göre “Türk inkılabının vakarlı ve ahenkli ruhu, kendine layık ifadeyi çok daha canlı, çok daha şahsiyetli bir mimaride aramaktadır.”⁹⁷

Ankara İmar Müdürlüğü’nün karar organlarından birisi olan ve üyelerinin hükümet tarafından tayin edildiği İmar İdare Heyeti, Eski Şehir bölgesindeki tarihi yapıların yenilenmesi konusuna sıcak bakmadığından buradaki imar faaliyetleri yavaşlamıştır.⁹⁸ Lörcher planının Eski Şehir bölgesine dair önermeleri çoğunlukla tatbik edilmese bile dokuda kalıcı izler bırakmış ve kısmen uygulanmıştır. Yeni Şehir bölgesinde sivil vatandaşa öncelik verilerek kentin oluşumuna somut katılımlarının sağlanması da planın amaçları arasında yer almıştır. İzgara plan temelinde bahçeli, bir-iki katı geçmeyen konutları öneren Lörcher planının gerçekleştirilememesinin bir nedeni de kısa zamanda artan nüfustur. Planın öngördüğü Ankara nüfusu kırsal da dâhil 200.000 kişidir. Fakat nüfus daha 2 yıl sonra 1926’da hızla artarak 47.000 kırsal nüfusla beraber toplam 345.000’dir. 1927’de yapılan nüfus sayımına göre Ankara’nın toplam nüfusu 74.553 kişidir. Bu sayıya kırsal nüfus da dâhil edilince toplam sayı 350.000’e ulaşmıştır. 1928 yılına gelindiğinde ise Ankara’nın toplam nüfusu 404.000’e ulaşmış ve planın öngörüsünü geçersiz kılmıştır.⁹⁹

1924-1925 Lörcher planları yüksek meblağdaki arsa fiyatları sebebiyle eski Ankara etrafındaki yapılaşmayı ve yenileşmeyi özendirmekte yetersiz kalmıştır. Buna rağmen bu plan Ankara’nın imarı üzerine oluşturulan bütün planların temelini oluşturan ve uymak zorunda oldukları plan olarak kalmıştır.¹⁰⁰ Plan her ne kadar tüm yönleriyle uygulanamasa da kentin ana hatları bu planın üzerine oturtulmuştur. Plana ait rapor Türkiye’de modern ve yenilikçi öğeleri bir araya getiren çağdaş şehir planlayıcılığının ilk örneğidir. Aynı zamanda Cumhuriyet Ankara’sının oluşumunda ilk tasarım ve düşünce belgesi niteliğini taşımaktadır. Ardından gelen planların öncüsü niteliğinde olan bu plan, kentin fiziki ve mekânsal kaderi üzerinde etkili uygulamaları ortaya koymuştur.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, TBMM’de 1 Kasım 1926 tarihinde yaptığı açılış konuşmasında: “*ülkemizin bir ziraat ülkesi olduğunu göz önüne alırsak bizim esas servetimizin toprak olduğu ortaya çıkmaktadır*” görüşünü vurgulamıştır. Memleketimizin zirai alanda uygun olduğu gelişimleri elde edecek ilme sahip uzmanlarımızın sayısı azdır. Bu sebeple ziraat uygulamalarımızı fenni ilimler dâhilinde düzene koyacak tedbirleri uygulamanın zorunlu-

⁹⁶ Sarioğlu, *Ankara Bir Modernleşme Öyküsü*, s.32.

⁹⁷ Karaosmanoğlu, *Ankara*, s.109.

⁹⁸ Bu heyetin ilk başkanı Mustafa Kemal Paşa’nın şehir plancılığına güvendiği arkadaşı Falih Rıfkı Atay olmuştur. Üyeleri İçişleri, Maliye, Sağlık, Bayındırlık Bakanlıklarından birer üyeyle birlikte İçişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirinden oluşmaktadır. Bkz. Tankut, *Bir Başkentin İmarı*, s.49.

⁹⁹ Kandemir, *Ankara Vilayeti*, s.140.

¹⁰⁰ Ali Cengizkan, *Türkiye için Modern ve Planlı bir Başkent Kurmak: Ankara 1920-1950*, Goethe-Institut Ankara 2010.

luğu üzerinde durmuştur.¹⁰¹ Bu sebeple hiç tereddüt duymadan ölkemizde tarıma esas ve öncelik verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. 1928 Ankara'sı bir başkentin sahip olabileceğı unsurları barındırmaktaydı. Bahçe kent projesine uygun olarak yeni şehir bölgesinde yeni konutlar inşa edilmiştir. Başkentin tarihi muhafaza edilmiş ve ihtiyacı olan kamusal yapıları inşa edilmiştir. Sonuç olarak Lörcher planı kentin nüfusunun hızlı bir şekilde artması sonucu yetersiz hale gelmiştir.

1.4.2. Jansen Planı

Lörcher planının geçerliliğini yitirmesi ortaya çıkan konut açığı yüzündendir.¹⁰² Bunun üzerine konuyla ilgilenmeleri için Avrupa'dan alanında uzman kişiler getirilmiştir. 1927'de imar planı için açılan uluslararası yarışmayı kazanan Alman mimar Hermann Jansen'in hazırladığı rapor 1928'de kabul edilmiştir. Bu yarışmada uzmanlara ön bilgi olarak kentin haritasının yanı sıra Lörcher'in planı da sunulmuştur. Zaten Jansen planı çoğunlukla Lörcher planı unsurları üzerine oturtulmuştur. Şehrin gelişim aksamı Lörcher raporundaki gibi ilerlemektedir.¹⁰³

Mimar Jansen daha önce İstanbul'da 1917'de şehirleşmeyle ilgili bir konferans vermiştir. Yani daha önceden İstanbul'u tanımış ve Osmanlı bürokrasisiyle tanışmıştır. Yarışma öncesinde Jansen, Ankara ile ilgili bilgi almak ve yarışmayı kazanmak amacıyla Ankara'da ikaamet eden mimar Oerley ile mektuplaşmıştır. Planı kapsamlı bilgiyle doğru bir zemine oturtmak istemektedir. Jansen meslektaş Oerley ile mesleki dayanışma içerine girmiştir. Bu minvalde Ankara'nın topoğrafik haritası gibi başlıca verilere ulaşmak, yolların genişliğiyle ilgili bilgiler, bulvarda yapılması planlanan meydana ait düzenlemeler, inşası tamamlanan veya devam eden kamu kuruluşlarının yerinin saptanması, mezarlık, havaalanı ve radyo binalarının arazilerinin kullanımına dair bilgi, 1000 konutun hangi bölgeye yapılacağına dair bilgi, şehir içinde ve dışında doğal ve peyzaj planlamaların saptanması gibi teknik bilgiler almıştır. Oerley, Jansen'e öneri olarak plana ait özel işaretlerin yer aldığı kısmı Latin harfleriyle yazmasını söylemiştir. Bunun başlıca amacı da Gazi Paşa'nın buna sevinecek olmasıdır.¹⁰⁴ Bu veriler Mimar Jansen'in Ankara imar yarışmasını kazanmak adına kapsamlı olarak bilgi topladığını göstermektedir. Genç Cumhuriyet'in başkentinin imar planını hazırlamak şahsi kariyeri için büyük bir katkı sağlayacaktır.

¹⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 1 Kasım 1926.

¹⁰² Tankut, *Bir Başkentin İmarı*, s.54.

¹⁰³ Cengizkan, *Ankara'nın İlk Planı: 1924-1925 Lörcher Planı*, s.108.

¹⁰⁴ Gönül Tankut, "Ankara Kent Planı Yarışmasına İlişkin Yeni Veriler: 23 Nisan 1928-30 Nisan 1929", *Prof. Fehmi Yavuz'a Armağan*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983, s.80-83.

Yarışma jürisine hiçbir şekilde yabancı sokulmayarak tarafsızlık korunmaya çalışılmıştır. Jansen ile Oesley'in yazışmalarına bakıldığında jüriye tanındık kişileri sokmak adına konuşukları görölmektedir. Fakat jüri yalnızca Türk üyelerden müteşekkıl altı kişilik bir teknik kurul ve 26 kişilik çoğunun şehircilik dışında bir mesleğe sahip olduğu kişilerden oluşmaktadır. Böylelikle bu kişiler Ankara'ya en elverişli, en uygulanabilir planı seçmişlerdir.¹⁰⁵

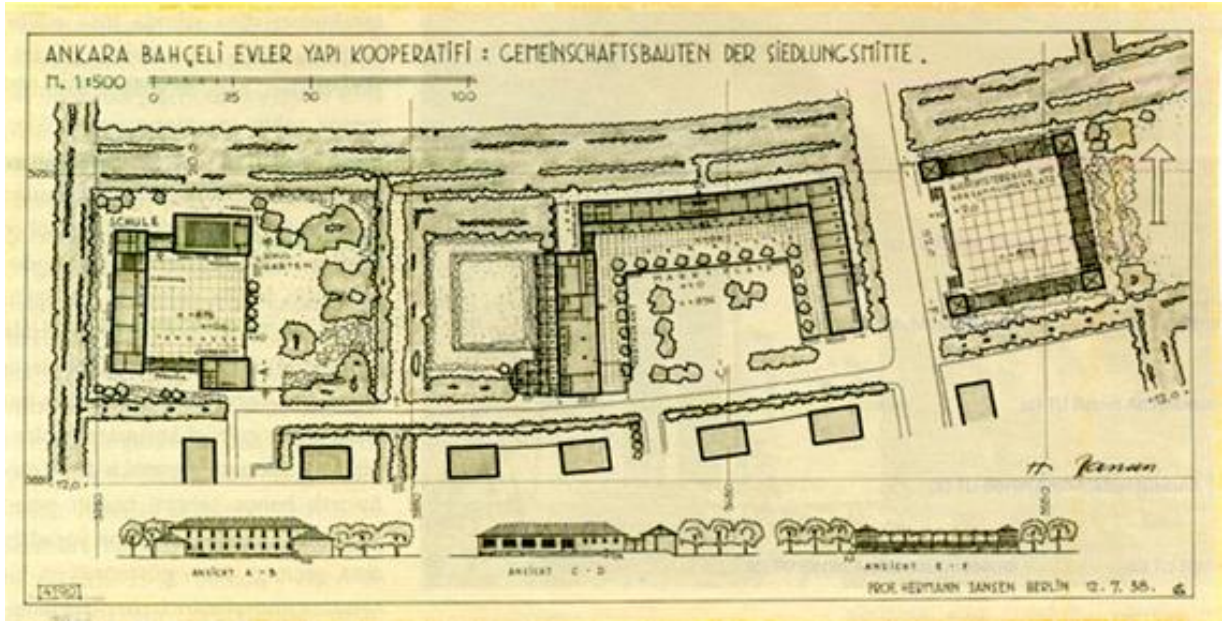
Jansen, Ankara'nın yapılaşmasını Amerika'ya özgü tüm memleketin idare ve kültür merkezlerinin toplandığı sanayi şehirlerine benzetmiştir.¹⁰⁶ Bu plana göre şehrin eski dokusu korunacak, eski yollar onarılıp şehrin ticaret alanı haline getirilecekti. Yeni kurulacak şehir ise daha modern bir şekilde tasarlanacaktı. Bu planda dayanıklı yollar yapılması ve banliyö demiryolu ağına ağırlık verilmesi önerilmiştir. Planda genel bir bölgeleme yapılmış ve ana bir şehir omurgasıyla ulaşımın sağlanması düşünülmüştür. Kale “kentin tacı” olarak kabul edilerek manzara görünümünün korunması, İstasyon bölgesinin de kent merkezi olarak imara açılması öngörülmüştür. Jansen'in planı ile Ulus-Çankaya hattı önemli ölçüde belirlenmiştir. İçkale (Hisar) mahallesinde evler dar ve eğri sokak boyunca konuşlanmıştır. Ahşap bir iskelet üzerine boşlukların tuğlalar ile doldurulduğu bu evler bir avlu, kiler ve mutfaktan oluşan tek katlı yapılardı. Planda yeşil alanların sürekliliğine özen gösterilmiştir. Bu bağlamda geniş yeşil alanlar arasında yeşil koridorlarla bağ oluşturularak kentte büyük bir yeşil alan oluşturulmuştur. Ankara'nın topoğrafik yapısından kaynaklanan vadiler yeşil bütünlüğün oluşmasına fayda sağlamıştır. Jansen, bir kentin var olan yapısına göre plan yapmayı şiar edinmiştir. Konut alanları için az yoğunluğa sahip bahçeli yapıları önermiştir. Bahçe-şehir yaklaşımıyla eski dokunun sanatsal değerine önem verilmiştir. Kentin eski diye adlandırdığımız yerine koruma alanı yapılmamıştır. Ancak geleneksel dokuyu korumaya yönelik bir duyarlılığı olmasa da doku içindeki imar hareketlerinde belli ölçünün aşılması konusunda hassasiyet gösterilmiştir. Fakat Ankara İmar Planında yer alan bu istekler dönemin bürokratları tarafından dikkatle uygulanmamıştır. Öngörülenin üzerinde artan nüfusla karşılaşınca da planı uygulamak gitgide zor hale gelmiştir.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Tankut, *Ankara Kent Planı*, s.88.

¹⁰⁶ Kandemir, *Ankara Vilayeti*, s.142.

¹⁰⁷ Serap Kayasü, “Ankara İmar Planlarının Açık ve Yeşil Alan Yaklaşımları”, *Cumhuriyet'in Ankara'sı*, der. Tansı Şenyapılı, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2005, s.175.

Şekil 2. Jansen'in önerdiği konut bölgeleriyle yeşil alanların birleştirildiği harita.

Kaynak:

https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/59598/mod_resource/content/1/9.%20Yabanc%C4%B1%20Mimarlar%20Sorumlu%20III%20Herman%20Jansen%20ve%20Ankara%20Pl%C3%A2n%C4%B1%29.pdf. Erişim tarihi: 01.06.2022.

Jansen planında Ankara 9 mıntıkeya bölünmüştür ve İstasyon-Samanpazarı, Bankalar Caddesi, Samanpazarı'nın kesiştiği nokta merkez olmak üzere uygulanacaktır. Jansen'in planının Lörcher planından farkı Ankara Belediyesi'nin maddi yatırımlarının yetersiz kalacağını düşünerek daha mütevazı önerilerde bulunmasıdır. Benzer yanı da bahçe kent planı ve bölgeleme gibi modern kent anlayışları Lörcher planından örnek alınmasıdır. 1932'de onanan Ankara Planıyla Jansen'in planı arasında geleneksel kent merkezi dokusunun kendi haline bırakılması ve planın çekirdeğinin Kale'den Çankaya'ya yönlendirilmesi gibi farklılıklar bulunmaktadır. Jansen'in amacı Ankara'yı Yenişehir kısmından geliştirmekten çok Etlik sırtlarında geliştirmektir. Bunun sonucunda hem demiryolu şehri ikiye bölmeyecek hem de iklim şartlarına uygun bir kent planı düzenlenecektir.¹⁰⁸ Her iki plan da tam anlamıyla uygulanamamış, Falih Rıfkı (Atay) bunu şark zihniyetine ve kültür sorununa bağlamıştır.¹⁰⁹ Planın hayata geçmemesi kuvvetle muhtemel şehrin normal işleyişine alışkın olan vatandaşların düzenini bozmak istememesinden kaynaklanmaktadır.

Kentin ulaşımını, yol ve konut gereksinimini karşılayacak unsurlara daha fazla ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle yeni konutlara ihtiyaç duyulması yerleşim planlamasını büyük ölçüde baltalamıştır. Hem arsa sahiplerinin hem de bürokrasinin talepleri doğrultusunda imar faali-

¹⁰⁸ Fehmi Yavuz, "Başkent Ankara ve Jansen", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C.7, S.1, Bahar 1981, s.26.

¹⁰⁹ Aydın, *Küçük Asya*, s.392.

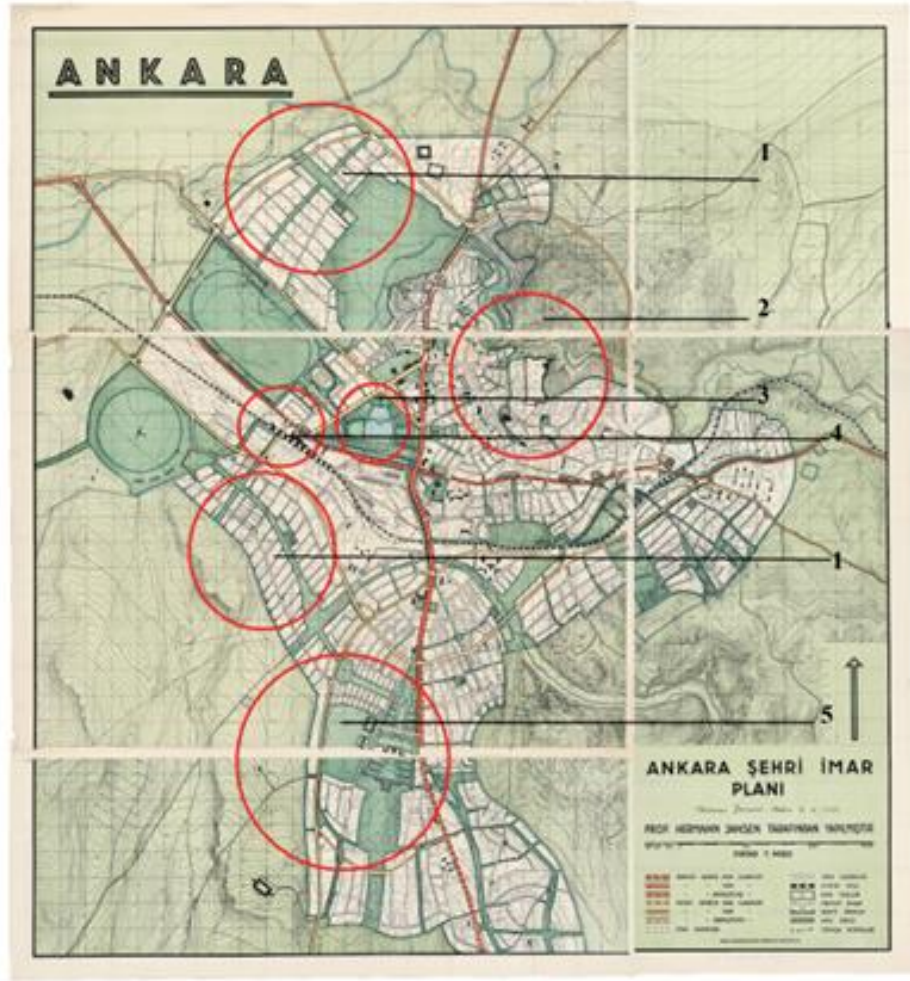
yetlerinde düzensizlik ortaya çıkmıştır. Bu da Başkent Ankara’da yaratılmaya çalışılan yeni düzene zarar vermiştir. Alman mimar Jansen, Ankara’daki görev süresi boyunca bu tür sorunlarla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Bu konuda verilen gereksiz imtiyazlar üst tabakanın isteklerini karşılarken alt tabaka vatandaşları zora sokuyordu. Bu sebeple Ankara’daki ilk gecekonduların planlama yapılan bu döneme denk gelmesi bir rastlantı değildir. Halbuki Jansen’in yarışmada ikinci olan Jaussely’nin planından belirleyici farkı toplumsal muhtevasıydı. Jansen, Ankara’nın kuzey batısında bir amele mahallesi kurulmasını tasarlamıştı. Burada inşa edilecek konut cinsleri bir katlı çift ev ve sıra evler şeklindeydi. Konutların kapı ve pencere gibi öğeleri standartlaştırılarak maliyeti düşürülecekti. Amele mahalleleri planın uyulmayan kısımlarından biri olmuştu. 1930’lardan itibaren bürokrasideki güçlü insanların plana aykırı olarak konutlara kat çıkmasıyla dar gelirlilerin de gecekondular inşa ederek planın yapısını bozacak hareketlere girişmesi sonucu Jansen’in imar planı kente tam olarak yansıtılamamıştır. Tarım amacıyla faydalanılabilecek topraklar da getiri sağlamak amacıyla değerlendirilmediği için boş bırakılmıştır. Jansen, arazi spekülasyonunun önü alınıp da planın tam anlamıyla uygulanmasıyla burada bir şehir imarına misal olabilecek bir eser vücuda getirileceğini vurgulamıştır.¹¹⁰

Planda mühim olan başka bir yapılaşma da Hipodrom’ un kuzeyinde, Çubuk ve Hatip Çayı’nın ortasında, şehrin ise kuzeybatısında dar gelirli kesim için planlanan İşçi Mahallesi’dir. Bahsi geçen iki çay arasındaki bataklıkta devamında, bahçelerin yer aldığı düz ve bataklık bir arazide kurulması planlanmıştır. Sanayii alanlarına yakın, Akköprü bölgesinde yer alan bu bölgeye bir Sanayii Kent kurma düşüncesi ortaya çıkmıştır. Eski ve yeni şehri ikiye bölen demiryolunun kuzeybatısında kurulması planlanan bu Sanayii Kent, kentin ilk sanayi merkezi anlamına geliyordu. Burada minimal tamirat işleri, imalat ile bakım yapılması öngörülüyordu. Günümüzde Gençlik Caddesi ve İstasyon arasında kalan bu bölgede o zamanlar sadece Elektrik Santrali ve Havagazı fabrikaları bulunmaktaydı. Daha sonra burada Oksijen Fabrikası, belediyeye ait Soğuk Hava ve Buz Fabrikası, özel Gıda Fabrikaları inşa edilmiştir.¹¹¹

¹¹⁰ Yavuz, *Başkent Ankara ve Jansen*, s.27.

¹¹¹ Şenyapılı, *Baraka’dan Gecekondular*, s.66.

Şekil 3. Jansen Planı

1-Bahçe Kent Bölgesi (konut alanı), 2-Kale ve Eski Ankara, 3-Gençlik Parkı, 4-Tren İstasyonu, 5-Yönetim Kent (yeni Ankara)¹¹²

Jansen plana aykırı gerçekleşen durumlardan ve dışardan gelen isteklerden oldukça rahatsız olmuştur. Bu rahatsızlığını 10 Kasım 1935 tarihindeki Türk Mühendisler Birliği konferans salonunda gerçekleşen toplantıda, *“bütün sorumluluğun kendi üstündeki kent mimarının bu işi yalnız yönetememesi, görevinin diğer kişilere de bölünmesi ve bu diğer kişilerin de başka işlerle uğraşması hasebiyle plan uygulamanın daha da pahalılaşacağı ve zorlaşacağından...”* diyerek dile getirmiştir.¹¹³ Jansen, dönemin Ankara valisi Nevzat Tandoğan’ın¹¹⁴ müdahalelerinden de bir hayli rahatsız olarak *“Sizin valiniz elektrik arıza yaptığı vakit, tesisata el sürmez, bir elektrikçi çağırır. Çünkü elektrikte ölüm tehlikesi vardır. Şehircilik bin kat daha*

¹¹² https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/59598/mod_resource/content/1/9.%20%20Yabanc%C4%B1%20Mimarlar%20Sorunu%20III%20%28Herman%20Jansen%20ve%20Ankara%20Pl%C3%A2n%C4%B1%29.pdf. Erişim tarihi: 31.05.2022.

¹¹³ *Belediyeler Dergisi*, S.6, 1935, s.21-22.

¹¹⁴ 1894 yılında İstanbul’da doğan Nevzat Tandoğan, 1929 Ankara Valiliği’ne atanmış; aynı zamanda Ankara Belediye Başkanlığı görevini de üstlenmiştir. Toplam 18 yıl boyunca bu görevleri icra etmiştir.

*fazla ihtisas ister. Bizim çizgilerimiz, elektrik telleri gibi, adam öldürmediği için mi işimize karışıyor?” şeklinde serzenişte bulunmuştur.*¹¹⁵

Falih Rıfki Atay bir yazısında Jansen'in Ankara planının altından imzama silebilirsiniz dediğinden bahsetmiştir. Görünen o ki Ankara'daki düzensiz planlama Alman mimarın müdahale edemeyeceği boyuta gelmiştir. Planın işleyişinin raydan çıkmasının özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün son zamanlarına gelmiş olması da dikkate şayandır. Falih Rıfki, Çankaya adlı eserinde “*Jansen planının ve umumiyetle plan disiplininin, spekülasyoncular ve keyifçiler elinde iflas etmesine yandığım kadar hiçbir şeye yanmam. Şark kafasının ve mizacının, Atatürk'ün bile enerjisini eriterek en güzel hayallerimizi nasıl erittiğini görmekteyiz*”¹¹⁶ diyerek imar planlarının fırsatçı kitleler tarafından istismar edildiğini vurgulamıştır. Planın uygulanmasının tatbik edilememesinin de altını çizen Atay “*Ankara'da milyonlar çalınmıştır. İstanbul'da milyonlar vurulmaktadır. Sabit olmuştur ki, Mustafa Kemal şapka ve Latin harfleri devrimlerini başarabilecek kadar kuvvetli bir idare kurmuş fakat bir şehir planını tatbik edebilecek kuvvette bir idare kuramamıştır.*” demiştir.¹¹⁷ Tüm bunların üzerine ortadaki vaziyeti Ankara'nın silüetine yakıştırmayan Jansen'in sözleşmesi 1938 senesi sonlarında yenilenmiştir.¹¹⁸ İmar İdare Heyeti'nin 9 Aralık 1938'de yayınladığı kararında Jansen'in sözleşmesinin feshedilmesinin nedeniyle ilgili olarak “*Seneler ilerledikçe şehrin silüeti tamamen tecessüm ve taayyün etmiş; binaenaleyh henüz işlenmemiş kısımlar için tatbik edilecek yol ve metotlar tebellür eylemiş olması sebebiyle Prof. Jansen'in fikir ve mütalaalarına müracaat ihtiyacı da seneden seneye bariz bir surette azalmıştır.*” denilmiştir.¹¹⁹ 2.Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan ağır şartlar da planda aksamaya sebep olmuş; gerçekleştirilmesini duraksatmıştır.¹²⁰ Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bir kez daha görülmüştür ki ülkenin refahı ve çağdaşlaştırılması bazı nüfuzunu kötüye kullanan kişilerce istismar edilmiştir. Planın kötü gidişatı ve uygulanmasının imkânsızlaştırılması bu kişilerin yükümlüğündedir. Şahsi menfaatler sebebiyle Ankara'nın imarı usulsüz yollarla düzensizleştirilmiştir. Sonuç olarak küçük emlak sahiplerine pay verilmiş ve kentin görünümü gecekondu mahalleleriyle iç içe bir şehir merkezi halini almıştır. 1960 yılının başlarında Ankara'daki gecekondu sayısı 70.000 iken, burada yaşayan

¹¹⁵ Yavuz, *Başkent ve Ankara*, s.29.

¹¹⁶ Falih Rıfki Atay, *Çankaya I*, Çağdaş Matbaacılık, 1999, s. 130.

¹¹⁷ Atay, *Çankaya*, s.141.

¹¹⁸ Bülent Duru, “Mustafa Kemal Döneminde Ankara'nın İmarı”, *İcad Edilmiş Şehir: Ankara*, Derleyen Funda Şenol Canket, İletişim Yayınları, 2017, s.119.

¹¹⁹ *Ankara İmar Kılavuzu*, Ankara İmar Müdürlüğü Yayını, 1946, s.328.

¹²⁰ Tankut, *Bir Başkent'in İmarı*, s.17.

nüfus sayısı 385.000'dir. Bu yıllarda kent nüfusunun 650.067 olduğu gerçeği göz önüne alınırsa nüfusun yarısının barınmak için gecekonduları tercih ettiği görülmektedir.¹²¹

Bahsi geçen planda başkentin konut yapısı birbirine bağlı üç unsurdan oluşmaktadır. Bunlardan ilki eski kentin yoğun dokusunun yol imar çalışmaları ve konut yenilenmeleri ile korunuyor olmasıdır. İkincisi istasyon ile eski kentten ayrılan kısımda kalan alanın iki katlı ve bahçeli evlerden (bahçe kent) müteşekkil olması. Bahçe kent adı verilen kısım bakanlıklar ve meclis binasını içine alan devlet mahallesi ile bitmektedir. Bakanlıkların batı kısmında yer alan noktada 3.000 konuttan oluşan bir memur sitesi tavsiye ediliyordu. Son unsur ise devlet mahallesi ile Çankaya'nın arasında kalan alanda geniş, ağaçlar arasında bir villa sitesinin öngörülmesidir. Burası da Cumhurbaşkanlığı köşküne kadar olan kısımla sınırlandırılmıştır. Eski kent bölgesinde yer alan Keçiören, Dikmen, Etlik ve Mamak gibi köylerde bağ ve bahçe düzeni muhafaza edilecek; böylelikle bu alanın dışında kalan bölge tarım için kullanılacaktır.¹²²

Nüfusun yılda %6 artmasıyla modernist yaklaşımın bu büyüme karşısında yetersiz kalacağı anlaşılmıştır. Hızlı bir kentleşmenin nizamlı bir şekilde yönetilmesi için en önemli unsurları konut eksikliğini gidermek ve teşkilatlı bir istihdam sağlamaktır. Bu büyümeyi iyi bir şekilde yönetebilmek için hızlı büyüyen kapital bir birikime sahip olmak gerekmekteydi. Fakat bilindiği üzere Türkiye bu sisteme sahip değildi. Ayrıca köyden kente göçenler bilgi ve birikimlerinin eksikliği sebebiyle de kentteki olanaklara ayak uyduramıyordu. Hızla büyüyen nüfus kentlerin belediye dışına taşmasına da sebep olmuştur.¹²³ 1935 yılında yapılan nüfus sayımına göre büyüme hızı İstanbul'da %7,2, İzmir'de %10,3 iken Ankara'da %65,9 oranındadır.¹²⁴ Ankara'nın nüfusu 1935'te yapılan sayımlara göre 122.720 iken 1940'da 157.242'ye yükselmiştir. 1945'de 226.712, 1950'de ise 286.781'i bulmuştur. Buna göre 1925-1935 yılları arasındaki artış %64, 1935-1940 yılları arasındaki artış oranı ise %26,7'dir. Ankara nüfusu 1918'de yaklaşık 20.000 iken 32 yılda 14,3 kat artmıştır.¹²⁵ Böylelikle Jansen planının uygulanmasının önündeki en büyük engelin hızla artan nüfus olduğu açıkça görülmektedir. Bu da artan insan yükünü şehrin planına uyarlamak demek olduğu için Jansen'i zorlamıştır. Jansen'in planı Ankara'nın imar faaliyetlerine 1950'ye kadar yön vermiştir.¹²⁶

¹²¹ Kemal H. Karpat, *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*, İmge Kitabevi, 2003, s.110.

¹²² Şenyapılı, *Baraka'dan Gecekondu'ya*, s.64-67.

¹²³ Tekeli, *Kent Tarihi*, s.12.

¹²⁴ *Belediyeler Dergisi*, 1935, S.7, s.71.

¹²⁵ Sarioğlu, *Ankara Bir Modernleşme Öyküsü*, s.78-79.

¹²⁶ Mahşid Mikacili, "Ankara'nın İlk İmar Planlarında Bahçe Kent Kavramı", *History Studies*, 11/6, Aralık 2019, s.2121.

1.4.3. Yücel-Uybadin Planı

Jansen planı Ankara kentinde uygulanması nüfusun hızlanmasıyla imkânsız hale gelmiş; plan yetersiz kalmıştır. 1927-1935 yılları arasındaki nüfus artış hızı %34,7 iken bu rakam 1950-1955 yılları arasında %75,0'e kadar çıkmıştır.¹²⁷ Ankara Belediyesi 1954'te buna çözüm olarak uluslararası bir imar planı yarışması başlatmıştır. Yarışmanın şartlarını belirlemek ve yarışmacıları bilgilendirmek adına İmar Komisyonu bir rapor düzenlemiştir. Raporda;

- Kentin yerleşim sınırının belirlenmesi ve şehrin 1 milyon kişilik nüfusa göre planlanması,
- Telsizler alanının, Yenimahalle ve Akköprü arasındaki Etlik'e doğru olan bölgenin, askeri fabrikalar bölgesinin ve Mamak'ta ilerleme kaydedilebilecek alanların saptanması, saptanan alanların şehir ile etkileşiminin belirlenmesi,
- Ticaret alanları ve çarşıların belirlenmesi,
- Kültür, sağlık ve yönetim merkezlerinin yerlerinin saptanması,
- Sanayi alanları, depo ve mağazaların konumlarının belirlenmesi,
- Ulus-Anafartalar, Samanpazarı-Dışkapı, Ulus-Yenişehir arasındaki trafik yoğunluğu azaltacak alternatif yollar bulmak,
- Ulus, Üniversite, Sıhhiye, Tandoğan, İstasyon, Kızılay sahalarının tanzim edilmesi,
- Protokol sahasının belirlenmesi ile ilgili unsurların dikkate alınıp buna göre birer plan hazırlanması isteniyordu.¹²⁸

Artan nüfusla birlikte bir taraftan Kayaş banliyö hattında, Etlik tarafında, Keçiören semti etraflarında; diğer taraftan da Çankaya, Dikmen çevresinde gecekondulaşma faaliyetleri artmıştır. Jansen planında bu bölgelerde yerleşim tahmin edilmediğinden buralarda sosyal ve teknik altyapısı bulunmayan araziler üzerinde, köyden kente göç eden kitleler yapı inşasına başlamışlardır. Göç eden insanlar kendi imkânlarıyla barınma ihtiyaçlarını karşılamak üzere bu şekilde bir çözüm yoluna gitmişlerdir. Ankara'yı modernleştirmek adına atılan adımlar bu sorunun gerisinde kalmıştır. Merkezde önlenemez ve plansız konut faaliyetleri artmıştır. Ankara'nın imarı için yeni bir plan yapılması zorunluluğu burada göze çarpmaktadır.

¹²⁷ Emre Söylemez/İrem Demiröz/Ayşe Sema Kubat, "Jansen Planı'nın Ankara Kentinin Gelişimi ve Kentin Çeper-Kuşak Alanlarına Etkisi", *Uluslararası Jansen ve Ankara Sempozyumu*, Ankara 2018, s.12.

¹²⁸ Şenyapılı, *Baraka'dan Gecekondu'ya*, s.216.

Yarışmayı 12.000 hektarlık alanı kapsayan planlarıyla Nihat Yücel ve Raşit Uybadin kazanmışlardır. 1957’de yürürlüğe giren Yücel-Uybadin planı olarak adlandırılan bu plan, Ankara’nın üçüncü imar planı olma niteliğindedir. Planın seçilmesinde vadilerin muhafaza edilmesi etkeninin payı büyüktür. Bu planda kendinden önceki iki plana göre yeşil alan kısıtlaması bulunmaktaydı. Kentsel yeşil alanlar, kent meydanları ve pazar yeri gibi halka açık yerlerin itibarı azaltılmıştır. Planda yerleşim alanları belediye sınırları içerisinde yoğunlaşmıştır. 1990 yılında Ankara için yapılan imar planlarında bile Yücel-Uybadin planındaki belediye sınırlarına dâhil olan yerleşimlere göre ilerleme kaydedilmiştir. Jansen planında Bahçelievler, Cebeci taraflarına yoğunlaşmıştır. Bu planda bundan farklı olarak Çankaya, Ayrancı, Yeni-mahalle, Keçiören semtlerine odaklanılmıştır. Şehrin güneyinde ise Ayrancı, Dikmen, Çankaya ve Küçük Esat’ta topoğrafyaya elverişli yerlerde konut inşaları önerilmiştir.¹²⁹

Yücel-Uybadin planında yeşil alanların devamlılığı sıfır maliyetli olarak görüldüğünden, bu alanlar açık yeşil alan olarak kullanıma uygun görülmüştür. Bu sebeple planın en az ayrıntı içeren kısmı ‘Yeşil Sahalar’ başlığı altında yer almaktadır. Bu kısımda İncesu Barajı’nın etrafında mesire alanı yapılması fikri ileri sürülmüştür. Planda Olimpiyat Sitesi’nin Etimesgut’ta yer alması, Atlı Spor Kulübü ve Golf Sahası’nın Söğütözü’nde konumlandırılması, Esenboğa’ya nakledilen Tandoğan Hava Alanı’nın da sivil havacılık kulüplerine devredilmesi belirtilmiştir. Planın içeriğinde yapı inşasını güçleştiren dere yatakları ve vadiler, engebeli bölgeler yerleşim dışına bırakılmış ve buralar açık yeşil alana ayrılmıştır.¹³⁰

Yücel-Uybadin planının en önemli kazanımlarından biri kanunla koruma altına alınan Atatürk Orman Çiftliği’nin yerleşime açılmaması olmuştur. Ayrıca alınan kararlarla, kentsel gelişim ilk kez Ankara’nın eğime elverişli olan alanının dışına çıkmıştır. Ankara’nın kentsel imarı sahip olduğu fiziksel eğim doğrultusunda gerçekleşmiştir. Kale ve çevresindeki tarihi alan, batıdan doğuya doğru Engürü Ovası’nın bittiği bir yerdedir. Engürü Ovası’nın kuzeyinde yer alan Karyağdı tepeleri, güneyin Meşe Dağı ve Dikmen-Çankaya tepeleri, doğusunda ise Hüseyingazi Dağı ile ortaya çıkan dağlık ve tepelik arazi, Ankara’nın bahsedilen fiziksel eğim haritasını oluşturmaktadır.¹³¹ Planın içeriğinde Ulus başkentin merkezi olarak ele alınmış, Kızılay’ın gelişimi ele alınmamıştır. Başka bir merkez tavsiyesi yer almamaktadır. Belediye binasından Ulus Meydanı’na kadar olan ahşap yapılar ve dükkânlar kaldırılarak bunun yerine işhanı, mağaza, otopark ve yeşil alanlar yapılacaktır. Tren istasyonu iki taraflı olarak

¹²⁹ Şenyapılı, *Baraka’dan Gecekondu’ya*, s.218.

¹³⁰ Esra Şenöz Orsan/Nilgöl Karadeniz, “Ankara Kenti Mekansal Planlama Sürecinde Doğal Bir Alanın Dönüşümü: İmrahor Vadisi Örneği”, *Peyzaj Araştırmaları ve Uygulamaları Dergisi* 2, 2019, s.3-4.

¹³¹ Aynı eser, s.4.

tasarlanmıştı. Bunun amacı Maltepe, Yenidoğan, Üniversiteler bölgesi, Balgat ve Bahçelievler'e en kısa yoldan istasyona ulaşmaktır.¹³²

1968 Bölge Nizam Tadilat Planları ile beraber Yücel-Uybadin planı, kurulu düzen üzerinde radikal kat artışına sebep olmuştur. Kızılay, Bahçelievler ve Tandoğan gibi Yeni şehir semtlerinde 2 katlı ev düzeninden, 4-10 katlı yapı düzenine dönüşmüştür. Bu kararın amacı şehirdeki düzensiz yapılaşmayı engelleyerek nüfusu bir arada tutmaktır. Fakat bu düzen de istenilen sonucu vermemiş ve şehrin dikey olarak düzensizleşmesine neden olmuştur. Bu haliyle ortaya birbirinden kopuk yapılar halindeki siteler çıkmıştır. Planın gelişim ekseninde batı tarafı yer almaktaydı. Yenimahalle bölgesi bu plan zamanında oluşmaya başlamıştır. Eskişehir yolu üzerinde kamusal alanlarla beraber bir koridor kurmak amaçlanmıştır.

Planda Ankara nüfusunun gelecek 30 yılda 750.000 kişiye ulaşacağı tahmin edilmiştir. Oysaki bu tahmin de gerçeklikten uzak kalmış ve 1965 yılında bu sayıya ulaşılmıştır. Plan, 1958-1968 yılları arasında geçerliliğini sürdürmüştür. Öngörülemeyen nüfus artışı Yücel-Uybadin planının bozulmasına ve yerleşim faaliyetlerinin planlanan bölgenin ve belediye sınırlarının dışında kaçak yapılaşmaya sebep olmuştur. Nüfus bağlamında bahsi geçen yıllarda Türkiye'nin nüfus artış ortalaması binde 27 iken, Ankara'nın artış hızı yaklaşık binde 75'tir.¹³³ Bu haliyle kentin sosyo-ekonomik koşulları bu rakam karşısında epey zorlanmıştır. Nüfus kuzey-güney doğrultusunda Ulus-Çankaya aksında yoğunlaşmıştır.

Planın uygulanması kanuni ve idari aksaklıklardan dolayı zorlaşmıştır. Kent, kompakt anlayıştan uzak parçalar halinde bir yerleşime maruz kalmıştır. İrade dışı bir yapılaşma meydana gelmiştir. Kontrolsüz yerleşime engel olunamamış ve sıkı bir yerleşim modeli yerine değişik kent parçalarından farklı yönlerde gelişen bir kent sureti oluşmuştur. 1965 yılında onanan 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanununda yer alan kat yüksekliklerini yol genişliğine göre belirleyen anlayış sebebiyle planın uygulanması güç hale gelmiştir. Yarışma sonrasında planın yaratıcılarından olan ve İmar Müdürlüğü danışmanlığına atanan Nihat Yücel, planın hızlı bir şekilde ihlal edilmesine engel olamamıştır.¹³⁴

1.5. Ankara'nın Kentleşme Mücadelesi

1920 ve 1930'lu yıllarda hazırlanan planlama ve uygulamaların arasında belirgin bir fark bulunmaktadır. 1920'li yıllarda hazırlanan planlar ile ekonomik kısıtlılık ve yapı malzemesi bulunamaması nedeniyle kanun çerçevesinde planlanan düzeye ulaşılammıştır. 1930'lu

¹³² Şenyapılı, *Baraka'dan Gecekondu'ya*, s.220.

¹³³ Söylemez/Demiröz/Kubat, *Jansen Planı'nın Ankara Kentinin Gelişimi*, s.12.

¹³⁴ Aynı eser, s.13.

yıllara ait planlarda ise devletçi ekonomi ve uygulama safhasındaki uzman kadro sayesinde daha çok amaca hizmet edilmiştir. Ayrıca bu dönemde ülkedeki iş hacmi de artmış; inşa edilen konut, okul ve kamu binalarıyla bilinçli ve nitelikli uygulamalar hayata geçirilmiştir.¹³⁵ İki planın ortak yönü de ikisinin de topoğrafik özellikler, peyzaj sınırları, dereler, su izleri ve yeşil alanların kentin etrafında korunmasıdır. Bu doğal unsurlara imar planlarında yeni işlevler kazandırılarak güçlendirilmesi planların önemli amaçlarından. Tüm bu dereler, su izleri, yeşil alanların sınırları iyi derecede muhafaza edilmiştir. Böylelikle kent sınırlarının genişlemesi de önlenmiştir. Bu bölgeler şehre kazandırılarak halkın iyi vakit geçirebileceği alanlar olarak değerlendirilmiştir. Kentsel ve kırsal alanlarda konutlar, sanayi ve pazar alanları gibi ekonomik, sosyal ve rekreasyon alanları arasında bir denge kurulmaya çalışılmıştır.¹³⁶

Kurtuluş mücadelesinin gerek kırsalda gerekse de şehirlerde olmak üzere tüm ülkede yarattığı maddi ve manevi yıkım sonrası ülkede bir seferberlik durumu mevcuttur. Bunun içerisinde en mühimi köyleri çağdaşlaştırmaktır. Köylerdeki tarımı desteklemek, ekonomik olarak sürdürülebilir bir sistem oluşturarak, köy yaşamını iyileştirmek gibi birçok hedef belirlenmiştir. Öbür yandan da yapılan anlaşmalar sonucu gelecek olan mübadillerin yerleşim sorununu ortaya çıkmıştır. İşte hem köylerdeki tarım faaliyetlerini teşvik etmek ve geliştirmek hem de mübadilleri buralara yerleştirerek köylülere tarım hakkındaki bilgilerini öğretmeleri amacıyla numune köyler kurma fikri gelişmiştir. Örnek köy planlamalarında dikkat çeken nokta üretim ve mülkiyet şekilleriydi. Üretim düzeni köylülerin kendilerine ait bahçelerde yiyeceği ürünleri üretmesi, köy halkına ait toplu bir alanda da tek tip bir ürünü imcece usulü üretmesi şeklindeydi. Ortak tarım ve bireysel tarım bahçesi, sık dokulu geleneksel köy sisteminin aksine bireysel ayırık yapı düzenini ortaya çıkarıyordu. Bunun neticesinde yapılan planlar amaca hizmet edemiyor, inşa edilen köyler köylünün ihtiyacı doğrultusunda şekilleniyordu.¹³⁷ Bu noktada ülkeye çağdaşlık ve yenilik getirecek kurumların inşasında yerel halkın görüşünün alınmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Cumhuriyet sisteminde başrolün halka veriliyor olması; yapılacak devrimlerde en çok onların sözünün geçmesi gerektiği sonucunu doğurmaktadır.

Şehrin ekonomik ve toplumsal tekâmülüyle oluşan ilk meydan Taşhan'dı (Ulus Meydanı).¹³⁸ İstasyona ulaşan İstanbul yolu, Dışkapı tarafına uzanan Çankırı yolu ve Çankaya tarafına uzanan Kızılbaş yolu ile ortada oluşan meydanın (şimdiki Ulus meydanı) etrafına Ankara'nın en modern kamusal alanları kurulmuştur. Taşhan'ın karşısı yalnızca Roma Harabele-

¹³⁵ Eres, *Türkiye'de Planlı Kırsal Yerleşmeler*, s.91.

¹³⁶ Mikaeili, *Ankara'nın İlk İmar Planlarında*, s.2122.

¹³⁷ Örmecioglu, *Numune Köyler*, s.743.

¹³⁸ Taşhan, Ulus Meydanı'nın eski adıdır. İsmi meydanın solunda bulunan Taşhan adlı yapıdan almıştır. Ankara'nın Altındağ ilçesinde Ulus Meydanı'nda 1895-1902 yılları arasında vali Abidin Paşa'nın mektupçusu İsmail Bey tarafından inşa edilen, 1936'dan sonra yıkılarak yerine Sümerbank Genel Müdürlük Binası'nın inşa edildiği binadır.

rinden oluşmaktaydı, onun dışında bomboştu. Buradan İstasyon'a uzanan meydan ise doğal haliyle kalmıştı. Aynı zamanda Ankara'nın toplanma alanları ve eğlence mekânları da bu meydan etrafında gelişme göstermiştir. Taşhan ile Meclis arasında hem kamu binaları hem de ilk konut örnekleri yapılmaya başlamıştır. 1925'lerde ilk bakanlık binası olan Maliye Bakanlığı ve Adliye Sarayı yaptırılmıştır. 1935 yılına gelindiğinde Ankara'da yaklaşık 150 tane kahvehane vardır. Başkentin şehirleşmesi açısından bu tür sosyal alanların varlığı da kayda değerdir.¹³⁹

Ankara'nın gelişmiş bir kent olabilmesi için imar, altyapı ve konut faaliyetlerinin yanında sosyal yaşamın da geliştirilip desteklendiği planlamalar yapılmıştır. Ankara'ya yeni yerleşenler hem Ankaralı değildi hem de bürokrat olmaları hasebiyle şehrin yerleşik vatandaşından ayrı bir özelliğe sahipti. Başkent ilan edilişinden itibaren şehrin toplumsal yapısında radikal bir değişiklik olmuştur. Kurtuluş mücadelesinde etkin olarak rol oynayan Ankaralıları, önceleri misafir ve kiracı olarak gördüğü kesimin şehri ve iktidarı ellerinden aldıklarını gördüler. Üstelik bu kesim şehri yeni baştan yaratırken Osmanlı usulünden tamamen farklı bir yol izlemekteydi. Yeni kurulan ticari ilişkiler ve onunla bütünleşen eğitim ve eğlence alışkanlıkları gibi toplumsal etkenler Ankara'daki yaşamı değiştirmeye başlamış, şehirde yaşayan Gayrimüslim ve Müslümanlar da bu değişime ayak uydurmaya çalışmışlardır. Şehirde yeni iktidarın desteklediği ve Ankara'yı bu konuda örnek bir şehir yapmak istediği yaşam tarzı sadece Ankaralıların değil, eğitilmiş insanların da dâhil olduğu tüm vatandaşın uyum sağlaması gereken bir yaşam biçimiydi. Yeni rejim, yeni bir şehrin yaratılmasında sadece modern altyapı ve kuruluşların değil, muhtelif donanımların da şehre anlam katacağı iddiasındaydı.¹⁴⁰ Birçok tarihi olayda şahit olduğumuz üzere toplumda devrimsel nitelikte yeniliklerin kabul görmesi epey zaman almaktadır. Genelde tüm ülkede özelde ise Ankara'da yapılan yenilikler şehrin dokusunu epey değiştirmiş; artan nüfusla renkli bir yapı ortaya çıkmıştır. Şehrin "eski" diye tabir edilen, uzun yıllar kentin nabzını tutan bölgesi bu yeni yapılaşmayla birlikte yerleşim konusunda rağbet görmemeye başlamış; ticari alandaki etkin durumu devam etmiştir.

Şehircilik hizmetleri doğrultusunda 1928'de Ankara Şehremini Asaf Bey döneminde 1351 sayılı kanunla İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak Ankara İmar Müdürlüğü kurulmuştur. Bu kurum hükümet tarafından tayin edilen heyet tarafından Ankara'nın şehir yerleşimi etkinliğini yönetecektir. Bu amaçla spesifik bir kurum oluşturulması konuya daha iyi odaklanılmasını sağlayacaktır. Bir reis ile altı azadan ibaret olan kurumun bütçesi yalnızca 250.000 lira-

¹³⁹ Aydın, *Küçük Asya*, s.396-400.

¹⁴⁰ Aynı eser, s.404-405.

dır.¹⁴¹ İmar Müdürlüğü'nün kurulma gerekçesi, Bütçe Encümeni Mazbatasında şöyle belirtilmiştir: “Cumhuriyetin başkentinin imarı bir şehir belediyesinin meselesi değil, doğrudan doğruya bir devlet meselesidir.”¹⁴² İmar Müdürlüğü'nün kurulmasıyla tüm Türkiye'nin imar faaliyetlerine örnek olacak kararlar alınmıştır. İçme suyu ve kanalizasyon şebekesinde yapılan yatırımlara 1925'de başlanıp 1928 yılına kadar devam edilmiştir. Şehir bu tarihe kadar kendi kendine yetecek bir sisteme sahiptir. Bu tarihten sonra şehrin artan nüfusla birlikte su ve elektrik kaynaklarına olan ihtiyacını karşılamak üzere 1936 yılında Çubuk Barajı tamamlanmıştır.¹⁴³ Nihayetinde işlemeye başlayan imar düzeni ilkeli çalışan ve İmar Müdürlüğü'nün temel karar organı olan İmar İdare Heyeti tarafından devam ettirilmiş, bunun yanında sivil mimarlık üretimi de hızlandırılmıştır. Ankara İmar Müdürlüğü 1937'de İçişleri Bakanlığı'ndan ayrılarak Ankara Belediyesi'ne bağlanmıştır.¹⁴⁴

1929'da çıkan büyük çaplı bir yangın neticesinde kentte 358 dükkân, 43 ev, 7 kereste deposu, 6 han, 1 mescit, 1 cami, 1 hamam, 3 fırın kurtarılamamıştır.¹⁴⁵ 19 Temmuz gecesi Tahtakale'de çıkan yangın, rüzgârın çok şiddetli olmasından dolayı evlerin de çoğunun ahşap olması hasebiyle hızla büyümüştür. Tahtakale Yangını da denen bu afetle Tahtakale Çarşısı yok olmuştu. Mustafa Kemal Paşa da bölgeye intikal ederek sabaha kadar söndürme çalışmalarına katkıda bulunmuştur. Sebebi belli olmayan yangında, yaklaşık 920 ailenin açıkta kaldığı bildirilmektedir.¹⁴⁶ Eski Ankara'nın geleneksel dokusu korunarak yangın yerlerinin imarı sağlanmış ve Ulus etrafındaki yapılaşma sağlanmaya çalışılarak Ulus-Sıhhiye, Ulus-İstasyon ve Ulus-Samanpazarı arasında bağlantı kurulmuştur.¹⁴⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir adlı eserinde Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Ankara şehrinin silüetini tarif ederken; şehrin milli mücadele yıllarındaki yoğun yaşamını sürdürürken bir taraftan da yeni baştan inşa edildiğinden ve her tarafta inşaatların faaliyet gösterdiğinden bahsetmiştir. Aynı zamanda hiçbir yapının etrafındakiyle uyumlu olmadığını vurgulamıştır. Bu koşulda tek bir sokakta çeşitli kültürlerle ait yapılarla karşılaşmak mümkündü. Yeni inşa edilen elçilik binaları da buna dâhildi.¹⁴⁸

Başkent Ankara'nın kent planı arayışlarının temelinde genç Cumhuriyet'in Osmanlı Devleti'nden tamamen farklı olduğunu kanıtlama iddiası olduğunu söyleyebiliriz. Gecekondu denilen yapılaşma artmış, sivil yapılaşma hızla büyüyerek şehirdeki kamu malı ve özel mülk

¹⁴¹ Kandemir, *Ankara Vilayeti*, s.142.

¹⁴² Tankut, *Bir Başkentin İmarı*, s.72.

¹⁴³ <https://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sta/trindex.htm>. Erişim: 11.08.2022

¹⁴⁴ Tankut, *Bir Başkentin İmarı*, s.132.

¹⁴⁵ *Hâkimiyet-i Milliye*, “Yangın”, 20 Temmuz 1929.

¹⁴⁶ *Akşam*, 20 Temmuz 1929 ve 22 Temmuz 1929. *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1929.

¹⁴⁷ Aydın, *Küçük Asya*, s.384-385.

¹⁴⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s. 17.

alanları vatandaş tarafından yerleşime açılmıştır. Sonuç olarak bu raporların her ikisinin de şehirde ilk kez “örnek köyler” kurma fikrinin somut bir girişimi olduğunu söyleyebiliriz.¹⁴⁹ Bir yandan başkent olma görevini üstlenen Ankara bir yandan da modern mimarinin ülkeye yerleşmesinde başrolü oynamakla mükellefti. Söz konusu mimari yaklaşım buradan tüm ülkeye yayılmalıydı. Bu sebeple de dönemin kısıtlı kaynakları buraya aktarılmıştır. Dolayısıyla Ankara’nın başarısı tüm ülkenin başarısı demektir. Türkiye’ye şehirciliğin, Ankara’nın imar planları ile gelmiş olduğuna dair bir kanı bulunmaktaydı. Ankara’nın imarı yolunda atılan her adım bu yolda bir atılım sayılıyordu. Başarı sağlandığı takdirde Türkiye’deki şehircilik de ilerleyecek ve gelişecektir.¹⁵⁰

Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkedeki olumsuz ekonomik şartlar Ankara’daki ulaşım ağını da olumsuz etkilemekteydi. Ekonomik kaynakların kısıtlı olması hasebiyle öncelik sanayileşmeye verilmiş, şehrin altyapısına yeteri kadar kaynak ayrılamamıştır. Ankara başkent olmadan önce bile askerler, memurlar ve iş arayanların akınına uğramıştır. Nüfusun bu denli artışıyla birlikte şehrin yeni kurumlara, eğitim ve sosyal alanlarda yapılacak yeniliklere ihtiyacı artmıştır. Ankara sanayi kenti olmaktan ziyade bir tarım kenti idi. Dikmen, İncesu, Keçiören, Küçüksat, Cebeci bağları olmasına rağmen esas ticaret unsurunu tiftik keçisi oluşturmaktaydı. Şehirde 1922’li yıllarda 412.787 tane tiftik keçisi, 418 bin civarında koyun, bu sayının yarısı kadar da keçi bulunuyordu. Zir kazasında Ankara’nın meşhur sof ve şalları üretilirken; merkez kazada tiftikten çorap, eldiven, ceket gibi tekstil ürünleri dokunuyordu.¹⁵¹

Ankara Belediyesi ile Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti şehrin acil gereksinimlerini; belediyenin tekrar teşkilatlanması, şehir planının hazırlanması, kanalizasyon ve su sorunun giderilmesi, kentin aydınlatılması, yeterli konut yapımıyla ihtiyacın görülmesi, cadde ve sokak yapımlarının tanzim edilmesi, belediye harcamaları için bütçe ayarlanması olarak belirlemiştir. İlk Belediye Başkanı Mehmet Ali Bey döneminde başlayan, ikinci Başkan Haydar Bey döneminde kendini hissettiren konut açığı belediyeyi kredili konut yapımına yönlendirmiştir. Yapı malzemelerinin İstanbul ve İnebolu’dan temin edilerek inşaat malzemesi hazırlayacak küçük çaplı fabrikalar kurulması da belediyenin üzerine düşen görevlerden olmuştur. Kentin nüfusunun hızla artmasıyla¹⁵² 1930’lu yılların başında demiryolu hizmeti verilmeyen Yenisehir, Çankaya ve eski Ankara bölgelerindeki ulaşım ihtiyacı minibüslerle karşılanmaya çalışılmıştır. Bu minvalde 1934 yılında Ankara Otobüs İdaresi kurularak otobüslerle belediye

¹⁴⁹ Cengizkan, *Lörcher Planı*, s.166.

¹⁵⁰ Tankut, *Bir Başkentin İmarı*, s.255.

¹⁵¹ Kars, *Ankara’nın Başkent Olduğu Yıllardaki*, s.124.

¹⁵² 1920-1928 yılları arasında nüfusta yaklaşık 4 katın üzerinde bir artış yaşanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sta/trindex.htm>. Erişim: 11.08.2022

hizmeti verilmeye başlamıştır.¹⁵³ Bu tür düzenlemeler, başkent Ankara'nın altyapısını kuvvetlendirmek ve günlük hayatın işleyişini kolaylaştırmak adına yapılmıştır. Artan nüfusun refahı düşünülmüş; bu konuda şehrin planlı bir şekilde düzenini tesis edecek ve ulaşım kolaylığını sağlayacak yollara başvurulmuştur.

1.6. Örnek Köy İdeali

İmar planları ve faaliyetleri neticesinde bir “örnek köy” kurma fikri gelişmiştir. Bunun için somut adımlar atılarak yalnızca başkentte değil, tüm Türkiye’de üreticilere destek olabilecek nitelikte yapılar oluşturulmaya başlanmıştır. Numune köy önerilerinde konutlar, sosyal alanlar, ekim-dikim alanları, mezarlık gibi alanlar birbirinden ayrılarak merkez çevresine planlı olarak yerleştirilmiştir. Örnek köy kurma idealini tarım, sosyal, eğitim ve kültür alanlarında seferberlik olarak nitelendirebiliriz. Sosyal devlet olma anlayışına uygun bir biçimde halkın refahı da düşünülerek ekonomik bir çıkar yol aranmış ve bunun köyle başlaması gerektiğine karar verilmiştir. Mehmet Fuat Köprülü, Cumhuriyet numune köylerinin kuruluş amacını: “... köylerde bakir yaşayan manevi ruha, yani kültüre beynelmilel olan ve dış ihtişamı, dış hüviyeti temsil eden uygarlık unsurlarını aşılama” olarak açıklamıştır.¹⁵⁴

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, şahsen kurup ilgilendiği çiftliklerde mühim incelemeler yapmıştır. Özellikle büyük bölümü Etimesgut sınırları içerisinde yer alan Atatürk Orman Çiftliği ve birkaç çiftlikte de imalat aşamasında bizzat yer almıştır. Kurak bir arazinin nasıl verimli bir hale getirildiği konusunda Etimesgut’ta kurulan örnek köy faydalı bir misaldir.¹⁵⁵ Gerçek anlamda bir çağdaşlaşma için, devletçilik ilkesinin gerektirdiği misyonla bizzat Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde örnek köyler kurma yoluna başvurulmuştur. Yapım aşamasında ziyaret ederek kontrol ettiği, köylüler yerleştikten sonra da sık sık gelip halkın ihtiyacını gözettiği burada yaşayan göçmenlerin hafızalarında yer etmiştir. Burada yaşayan göçmenlerin örnek köy ile ilgili aklında kalan yapılar köyün, dönemine göre olabilecek en intizamlı şekilde planlandığını göstermektedir. Göçmenler buraya yerleştikten sonra kendi gelenek-göreneklerini yaşatmaya devam etmişlerdir. Türlü etkinliklerle de etraftaki köy ve şehirlerden gelenlerle etkileşim sağlamışlardır ve ortak bir kültür oluşturmuşlardır. Bu kentin sosyal tarihi için önemli bir detaydır. Yeni oluşturulan bir köy ve buraya gelen halk ile yerel vatandaşın etkileşim kurması, yeni kültürlerin kaynaşması başkente önemli değerler kazandırmıştır.

¹⁵³ Mevlüde Ayça Öncü Yıldız, 20. Yüzyılda Ankara’nın Kentsel Yapısı ve Ulaşım Sistemindeki Gelişmeler, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, C.5, S.1, 2017, s.110.

¹⁵⁴ Mehmet Fuat Köprülü, “Büyük Şehir ve Köy Meselesi”, *Ülkü Halkevleri Dergisi*, C.7, S.39, Ankara, 1936,s.461.

¹⁵⁵ Önal, *Etimesgut’un İdari Teşkilatlanması*, s.363.

1925'te tarımda verimliliği arttırmak ve numune köyler kurmak adına Mustafa Kemal Paşa'nın yönlendirmesiyle ve bağışlarıyla Gazi Orman Çiftliği kurulmuştur. Başkent Ankara'nın gelişimi adına küçük yerleşim birimlerinin organize olması düşünülmüş ve diğer köylere üretim devamlılığı, hayvancılık ve tarım konularında model olması amacıyla örnek köylerin kurulması planlanmıştır. Kurtuluş mücadelesinde yıkıma uğrayan, harap haldeki Anadolu köylerinin imar ve iskânını sağlamak numune köylerin en büyük kuruluş amacıdır. 1928 tarihli 6577 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Eskişehir'den Yahşihan'a kadar bu hat üzerinde numune köylerin inşa edilmesine ve bu alanda hazineye ait toprakların iskâna bırakılmasına karar verilmiştir.¹⁵⁶ Örnek köylerin, Köy Kanunu'nun uygulamaya geçmesinde, şiar edinilen köy kalkınmasının gerçekleştirilmesinde ve Türk köyünün ekonomik, sosyal olarak donanımlı bir biçimde oluşturulmasında emsal olması bekleniyordu.

Bu örnek köyler ilk olarak Samsun'da kurulmuş daha sonra Türkiye'nin farklı bölgelerinde hayata geçirilmiştir. Türkiye'deki diğer örnek köyler: Manisa'nın Saruhan ilçesine bağlı *Çobanisa, Ökse, Çırağan, Cenik, Çınarağıl ve Hisarağaç köyleri*; Bursa'da *Karacaoba ve İkizceoba köyleri*; İzmir'de *Çobanisa ve Kıyas köyleri*; Antalya'da *Cevizli köyü*; Ankara'da *Etimesgut, Samutlu (Temelli) ve Sincan köyleri*; Diyarbakır'da *Yeniköy ve Hevelenk köyleri* ve Elaziz'de *Bizmişin köyü, Eskişehir, Bilecik ve Aydın*.¹⁵⁷ İlk aşamada 27 köy olarak öngörülmüş; 1934 yılına gelindiğinde köylerin sayısı 69'u bulmuştur.¹⁵⁸ Devlet bu işe 1.480.684 lira bütçe ayırmış ve 1934 yılına kadar Antalya, Samsun, İzmir, Bilecik, Cebelibereket (Osmaniye), Mersin (Silifke, Tarsus), Manisa, Dört Yol, Yalova ve Ankara'da toplam 69 örnek köy kurulmuştur.¹⁵⁹

¹⁵⁶ BCA, 30-18-1-1/28-29-12.

¹⁵⁷ BCA, 22.02.1925/13-12-1. BCA, 29.07.1925/14-48-7. BCA, 03.12.1924/12-59-12.

¹⁵⁸ Örmecioğlu, *Numune Köyler*, s.735-740.

¹⁵⁹ Meydan, *Ahi Mesut*, s.32.

Şekil 4.Tabloda 1924 yılında yapılmaya başlanan köylerin listesi bulunmaktadır.

İL	NUMUNE KÖY
Ankara-Kırıkkale	Keskin ve Zir'de Köyler
Adana	Madama Çiftliği
Adana - Kozan	Taylan Mevkiinde
Adana - Kadirli	Evler
Adapazarı	Serdivan
Antalya	Çirkinoba
Aydın	Köyler
Balıkesir	Erdek'in Köylerinde Evler
Bursa	Bektaş Demirtaş Filader İkizceoba Karacaoba Karamanlı
Bolu-Taraklı	16 köy
Çorum-Sungurlu	Çarşidere
İzmir	Kıyas Kuşçular Kısıkköy
İzmit	Arslanbey Derbent Mihaliç Nusretli Pelitözü Yeniköy
Manisa	Çobanisa Bozköy Soma civarı köyler
Mersin	Yuvanaki çiftliği Bedros çiftliği
Osmaniye-Bahçe	Hasanbeyli
Samsun	Asarağaç Beylik Canik Çınarağıl Çırağman Ökse Taflan Kurugökçe

Kaynak: Zeynep Eres, “Türkiye’de Kırsal Alanda Çağdaşlaşma ve Mübadil Köyleri”, *90.Yılında Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi Yeni Yaklaşımlar, Yeni Bulgular*, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayını, İstanbul 2016, s.179.

Örnek köylerden en çok bilgi sahibi olunanlar Etimesgut ve Samutlu (Temelli) köyleridir. Etimesgut örnek köyüne harcanan 170.000 liranın 126.000 lirası ile elli adet göçmen evi yaptırılmış; evlerin biri 2.500 liraya mal olmuştur. 44.000 liraya merkeze bir Hükümet binası ve memurların konaklayabileceği lojman inşa edilmiştir. Buraya yerleştirilen muhacirlerin su ihtiyacını karşılamak için 2500 m uzaklıktan köye borular aracılığıyla su taşınması için 18.802 lira 19 kuruşluk harcama yapılması kararlaştırılmıştır. Samutlu köyüne ise 122 göçmen için 97.000 lira harcanarak her biri 3600 liraya mal olan 27 ev yaptırılmıştır.¹⁶⁰ Kuzey yönüne doğru uzanan yarım daire şeklinde bir yerleşim planı oluşturulmuştur. Ay-yıldız planı olarak şekillendirilen planda havuz ve hanelerin arasında hükümet konağı bulunmaktaydı. Hükümet konağının sağ tarafında ziraat dairesi sol tarafında ise lojmanlar yer alıyordu.¹⁶¹

16 Mayıs 1928 tarihli kararname ile de Bulgar göçmenlerin yerleştirilmesi amacıyla Ahi Mesud Çiftliği civarı örnek köy imar etmek için satın alınmıştır.¹⁶² Demiryolu üzerinde saptanan bu yerleşme, yerleşim planlamasını yapan Alman mimar Ernst Arnold Egli'nin¹⁶³ bilimsel rehberliğinde Evkaf Müdüriyeti Umumisinin maddi katkısıyla tamamlanmıştır. İlk yıllarda mübadele sorunundan ötürü mecburi yer seçimleriyle inşa edilen numune köyler, 1928'den sonra ülke tarımına, ekonomisine ve kalkınmasına örnek olmak; modernleşmeyi kırsalda temsil etmek amacıyla yapılmıştır. Ankara'nın batısındaki mülki ve idari gereksinimleri karşılamak da en önemli kuruluş sebeplerinden biridir. Örnek köy Etimesgut'un süslü evleri, bereketli Ankara Ovası'nın güneyini kısıtlayan tepelerin kuzey yamacı üzerine konuşlanmıştır. Bu bölgeden geçerken geniş arazileri sulamak amacıyla yapılan sulama çalışmaları dikkat çeker. Burada yenilenen konutlar, ahırlar, tarım araçları Cumhuriyet'in yenilikçi ruhunun yansımasıdır.¹⁶⁴ Mühendis Asaf İlbay, Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatıyla köy planını çizmiş fakat bu plan Atatürk tarafından rüzgârın yönünün dikkate alınmaması sebebiyle iptal edilmiştir. Mimar Ernst Arnold Egli'nin çizdiği plan çerçevesinde 1928'de köy kurulmuştur. Kuruluş planında üç mahallede toplam 50 hane bulunmaktadır. Paralel doğrultuda uzanan sokakları kuzey-güney yönünde kesen caddeler mahalleleri oluşturmuştur.¹⁶⁵

¹⁶⁰ Abdullah Ziya Kozanoğlu, "Köy Evleri Proje ve Yapıları İçin Toplu Rapor", *Arkitekt*, C.5, S.55-6, İstanbul, 1935, s.203-204. Ali Cengizkan, "Cumhuriyet Döneminde Kıra Yerleşim Sorunları: Ahi Mesud Numune Köyü", *Arredamento Mimarlık*, S.170, İstanbul 2004, s.110-119.

¹⁶¹ Seçkin, *Atatürk Döneminde Konut ve Yerleşme*, s.354.

¹⁶² BCA, 30-18-1-1/29-32-14.

¹⁶³ Ernst Arnold Egli, Türk şehirlerini iyi tanıyan, gereksinimleri iyi bilen, çalışkan ve iyi niyetli bir meslek adamıdır. Türkler tarafından Mimar Kemaleddin'in selefi olarak görülmektedir. Bu nedenle kendisine profesörlük unvanı layık görülmüştür. Türk Hava Kurumu'nun baş mimarı olan Egli'nin, Etimesgut Yatı Mektebi, Etimesgut Uçuş Okulu Binası, Ankara Kız Lisesi, Gazi Eğitim Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi gibi pek çok binanın mimarisinde imzası bulunmaktadır.

¹⁶⁴ Mamboury, *Ankara*, s.279.

¹⁶⁵ Meydan, *Ahi Mesut*, s.33.

Etimesgut’a gelen ilk muhacirlerden birinin torunu olan Raşit Kabasakal göçle ilgili “Cumhuriyet tarihinden sonra parçalanmış Türk aileleri, 1927-1928 tarihlerinde iskân yoluyla buraya geldi. O günün şartlarına göre at arabası, manda arabası, öküz arabası kimde hangisi varsa onunla İstanbul’a geliyor. İstanbul’a geldikten sonra gruplar halinde ayrılıyorlar. Eşyalarıyla kara trenlerin vagonlarına dolduruluyorlar. Belirlenmiş yerlere gönderiliyorlar. Buraya Etimesgut’a geldiğinde kara vagonun kapısını açıyorlar. “Siz buraya” diyorlar bizim kafiye. Yalnız o tarihte Türkiye’de imar planı yok. İlk imar planına göre inşa edilen yer Etimesgut. Örnek köylerin ilki de Etimesgut. Etimesgut’a 52 hane göçmen evi yapılıyor. Her şeyiyle dört dörtlük, örnek nahiye oluyor.” sözlerini sarf etmiştir.¹⁶⁶ Burada görülmektedir ki bölgeye gelen muhacirler kendi isteklerine bağlı olmadan devlet tarafından Anadolu’nun farklı yerlerine yerleştirilmişlerdir.

Ahi Mesud’un eğitim altyapısı da düşünülmüş, 10 Ekim 1928’de bölgeye yerleştirilen muhacir çocukların yararlanacağı yatılı okulların pazarlık usulüyle yaptırılması kararlaştırılmıştır.¹⁶⁷ Ardından muhacirlere verilecek olan erzak, yakacak, tohumluk ve diğer temel ihtiyaçların karşılanması adına¹⁶⁸ göçmenlerin yerleştirildiği bölgeye gerekli olan hamam, kahvehane, çarşı, çamaşırhane ve han gibi tesislerin inşası için pazarlık yöntemine başvurulmuştur.¹⁶⁹ Buradan bölgeye yerleştirilen göçmen halkının temel ihtiyaçlarının ihtiyatla karşılanmaya çalışıldığını görmekteyiz. Bunun yanında sosyal etkenler de düşünülerek insanların hizmetine sunulmaya çalışılmıştır. Amaç, hem genç Cumhuriyet’e yeni model olacak yaşam yerleri oluşturmak hem de düşkün insanlara mesken hazırlamaktır.

1923’ten itibaren İzmir’de çıkan Türk Sesi adlı gazetede yazar olan Çiftçi Necati bu örnek köyler için “yeni rejimin, yeni ruhun temsilcisi olacaklarını ve bu köylerde kurulan düzgün yolların, sıhhi evlerin, fenni ahırların, iktisadi teşkilatın, sosyal kurumların, ülkeyi çöküşten kurtaracağını” belirtmiştir.¹⁷⁰ Köylerde sıhhileştirilmenin istenmesi Osmanlı mevcut köylerinin bu konudaki eksikliğini göstermektedir. Köy Kanunu’nda “köye kapalı yoldan içecek su ulaştırılması, kuyu ağızlarına bir arşın yükseklikte bilezik ve etrafını iki metre eninde harçlı döşeme ile çevirmek, evlerde odalarla ahırları bir duvarla birbirinden ayırmak” gibi sıhhileştirme önerilerinde bulunulması köylerde bu alandaki ihtiyacı ortaya koymaktadır.¹⁷¹ Üzerinde durulan noktalardan biri de kamusal mekânların gerekliliği idi. Okul, camii, kooperatif, halk

¹⁶⁶ Hülya Demir Yaleze, “Atatürk’ün Örnek Köyünden 1990’ların Belediyesine Yaşayan Mekânlar Olarak Etimesgut”, *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C.2, Etimesgut Belediyesi Kültür Yayınları, 2018, s.32.

¹⁶⁷ BCA, 30-18-1-1/30-21-4.

¹⁶⁸ BCA, 30-18-1-1/30-62-14.

¹⁶⁹ BCA, 30-18-1-1/30-63-9.

¹⁷⁰ Necati Çiftçi, “Mübadele ve İskân”, *Türk Sesi*, 27 Eylül 1923.

¹⁷¹ Köy Kanunu, 07.04.1924, Sayı: 68, s.336.

odası, köy müzesi, köy kahvesi ve itfaiye gibi kamusal kurumlar bu planlarda yer almaktaydı. Bu kurumlar kurulması amaçlanan sosyal hayatın kentlilik düzeyine göre çeşitleniyordu.¹⁷²

1.7. Türkiye’de Kurulan Diğer Örnek Köyler

Ahi Mesud’dan önce inşa edilen örnek köylerdeki konut tipleri, kurulan kurum ve yapıların özellikleri bu kısımda incelenecektir. Kendinden önce kurulan bu numune köyler ile Ahi Mesud arasındaki farklar belirlenecektir. Bu noktada yapılacak mukayeselerde Ahi Mesud’un diğer numune köylere nazaran daha yeni ve daha merkezi bir konumda olduğu göz önünde bulundurulacaktır.

1.7.1. Adana’da Kozan ve Kadirli Örnek Köyleri

Adana’da kurulan örnek köylerde farklı usulde yollar izlenmiştir. Örneğin Madamağa Çiftliği üzerine kurulan köy numune köy iken, şehrin kuzey kolunda yer alan Kozan ve Kadirli beldelerinde bölgenin geleneksel yapısı olan ahşap ve yaklaşık 20 hanelik ‘huğ’lar inşa edilmişti.

3 Nisan 1924 tarihinde, Adana’da kurulması planlanan köyler için göçmenlere yapılacak ev inşaatlarına lazım olan kerestenin alınmasına karar verilmiştir.¹⁷³ Aynı yıl 20 Mayıs’ta kurulmasına karar verilen Madamağa Çiftliği’nin krokisi Adana 10. Mübadele, İmar ve İskân Müdürlüğünce Bakanlık’a gönderilmiştir. 7 Eylül’de 860 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla da ‘Adana’da göçmenler için huğ denilen yapıların pazarlık usulüyle inşasına karar verilmiştir.¹⁷⁴ Böylelikle Kozan (Taylan)’da 8, Kadirli (Geyikağlı)’da 6, Osmaniye (Hasanbeyli)’de 15 adet huğ adlı konutların yapılması adına yerel müteahhitler ile sorumlu İmar ve İskân Komisyonları arasında anlaşmalar yapılmıştır. Dört odalı, ahşap duvarlı evlerin çatısı sap ile örülecektir. Evlerin verilen tip, boyut ve yönlendirmelere göre yapılması gerekmektedir. Buna göre her 21 günde bir hak ediş raporu düzenlenecekti. 1925 yılının başlarında huğların yapımı bitmiş; fakat Kozan başmühendisi yapılara mazeret beyan ederek kabule gitmemiştir.¹⁷⁵

Görülmektedir ki burada yapılan evler coğrafi koşullara ve yerel geleneğe göre şekillenmiştir. Adana’da hâkim olan sıcak iklime göre en uygun malzeme hangisiyse bölge sorumluları tarafından o uygun görülmüştür. Bu bölgede yapılan numune köyler ülke adına örnek olmaktan ziyade bölgenin köylerini ve köylüyü refaha ulaştırmayı amaçlamaktadır. Burada

¹⁷² Örmecioglu, *Numune Köyler*, s.740.

¹⁷³ BCA, 272-80/3-6-1.

¹⁷⁴ BCA, 30-18-1-1/10-42-16.

¹⁷⁵ Eres, *Kırsal Alanda Çağdaşlaşma*, s.180-181.

Cumhuriyet'in halka gösterdiği özen ve ilgi açıkça görülmektedir. Anadolu'nun tek tek küçük kasabalarına giderek buraları imara açmak, yapılar inşa etmek bunun açık göstergesidir.

1.7.2. Mersin'de Yuvanaki ve Bedros Köyleri

Arşiv kayıtlarında özellikle Yuvanaki çiftliği ile ilgili birçok bilgi olmasına karşın yapı planlarının özellikleri ve niteliği hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu noktada detaylı inşaat birim fiyat raporlarına ait bilgilerden faydalanmak mümkün görünmektedir. Mersin'de yapımına başlanan numune köylerin inşaatında çalışan işçilere verilen yevmiye kayıtlarından inşaatın 1924'te başladığı ortaya çıkmaktadır.¹⁷⁶ Mersin Belediyesi'nden malzeme, yevmiye ve rayiç bedelleri istenmiştir. Bu isteklerin yer aldığı belgelerde köylere kargir yapıların inşa edileceği öngörülmüştür.

1924 yılı Ekim-Kasım aylarında bölgenin müteahhitleri ile İmar ve İskân Komisyonu yetkilileri arasında anlaşma yapılmıştır. Bunun sonucunda Yuvanaki'de 34, Bedros'ta 50 adet huğ tipi evlerin yapımına başlanması kararlaştırılmıştır. Kasım 1924'te Tarsus'ta mevcut olan keresteler bir bedel karşılığında satın alınarak Yuvanaki Çiftliği'nde kurulacak numune köy inşaatında kullanılması kararlaştırılmıştır.¹⁷⁷ 1925 senesi sonuna kadar Mersin Belediyesi'nin verdiği rayiç ve yevmiyeye göre çalışacak işçi temin edilememiş ve buradan sorumlu mühendisin kendisi akla yatkın bir rayiç bedeli oluşturarak Ankara'ya sevk etmiştir. 1924 ortalarında Mersin'de başlayan numune köy kurma girişimleri tam anlamıyla kesintisiz bir şekilde işlememiştir. 1925'te düzenlenen köy krokisine göre taş binaların yapımı tamamlanamamış, huğların az bir kısmı sağlam geriye kalan kısmı sıvası dökük yıkılmaya yüz tutmuş bir vaziyette idi. Krokide numune köy inşası paydos edilmiş olarak görülmektedir.¹⁷⁸ 28.09.1927 tarihli arşiv belgesinden Mersin-Yuvanaki Çiftliğinde mübadiller için inşa edilecek iktisadi evler adlı proje için ödenek gönderildiği anlaşılmaktadır.¹⁷⁹ Bölgede inşa edilen numune köylere yapılacak evler üzerinde tam anlamıyla bir fayda sağlanamadığı gözlemlenmektedir.

Burada yapılan numune köylerden birkaç yıl sonra başkentte kurulan Ahi Mesud örnek köyüne daha çok özen ve önem verildiği görülmektedir. Bunun sebebi bu tür küçük yerleşim yerlerinde yerel ihmaller ve yeterince eleman-kaynak bulunamamış olmasıdır. En önemlisi de Ahi Mesud'un konumu merkezde yer aldığından buradaki kurumlardan faydalanma düzeyinin daha fazla olmasıdır. Birçok kaynağa erişim kolaylığı, bürokrasinin burada hızlı işlemesi ve Ahi Mesud'un stratejik konumu gibi birçok etken buradaki başarının etkenlerindendir.

¹⁷⁶ BCA, 272-12/43-60-13.

¹⁷⁷ BCA, 272-80/ 3-8-1.

¹⁷⁸ Eres, *Kırsal Alanda Çağdaşlaşma*, s.182.

¹⁷⁹ BCA, 272-80/4-10-18.

1.7.3. İzmit ve Adapazarı'nda Numune Köyler

Bu bölgede kurulan örnek köylerde iki ayrı teknik uygulanmıştır. Buradaki örnek köylerin bir bölümü devlet eliyle inşa edilmiş, diğer bir kısmı ise bölgeye gelen göçmenlerin kendi imkânlarıyla oluşturulmuştur. 9 Mart 1924'te Bakanlık'tan İzmit ve Bilecik valiliklerine gönderilen yazıda sağlık ve ziraat alanında uzman kişiler ve mühendislerden teşekkül bir kurulun bölgenin temiz, havası ve suyunun iyi, arazisinin geniş, köy tesis etmeye elverişli alanlarını belirleyerek, krokisinin çizilip Bakanlık'a gönderilmesi istenmiştir. Bölgedeki savaş sebebiyle yakılıp yıkılan, sahiplerinin yenisini yapmaya gücünün yetmediği köy arazilerine de yenisinin yapılması uygun görülmüştür.¹⁸⁰

1924'teki yazışmalarından anlaşıldığı kadarıyla Bilecik-Pelitözü'nde inşa edilen numune köyler için kereste temininde zorlanıldığı görülmektedir. İlerleyen günlerde devlet tarafından bu zorluğun giderildiği anlaşılmaktadır. İzmit-İskeçe'nin Yeniköy bölgesinden gelen mübadiller, Mihaliç'te kendi olanaklarıyla inşa edecekleri haneler için devletten mühendis temin etmesini istemiştir. Mihaliç'te kurulacak köyün konumunun tam olarak saptanması ve inşa projesinin hazırlanması gerekmektedir.¹⁸¹ Ağustos 1925'te İzmit bölgesinde Arslanbey, Derbend, Eşme ve Yeniköy adlı köylerin yapımının tamamlandığı görülmektedir.¹⁸²

1.7.4. Samsun'daki Numune Köyler

Samsun ve etrafındaki alan mübadil yerleşimi açısından büyük önem arz etmektedir. Arşiv kayıtlarına göre bu bölgede yaklaşık 8 adet numune köy inşa edilmiştir. Nisan 1924'te Samsun'da inşa ve tamir edilecek evler için malzeme temin edilmesi istenmiştir.¹⁸³ Köyün imar işine İsmailzade Müteahhit Osman Bey adlı şahıs talip olmuştur. Osman Bey ile pazarlık yapılarak köyün yaklaşık 1800 kuruşa yapılması kararlaştırılmıştır. Bu süreçte Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığı köy evlerinin kapı ve penceresinin pazarlık usulüyle alınmasına karar vermiştir. Bu iş için de Adapazarı Fabrika Müdürü Salih Bey ile anlaşmaya varılmıştır. 22 Haziran 1924 tarihli belgede 'Samsun, İzmit, Adana ve Bursa'da yapımına başlanan numune köylerin inşaatıyla ilgili dokümanların haftalık olarak gönderilmesi' istenmiştir. Buradan hareketle bu tarihten itibaren numune köy inşaatlarının muntazam olarak başladığı düşünülmektedir. Eylül 1924'te iskânına başlanan mübadillerin, köylerdeki emlak ve arazi işlerinin dağıtımı için bir komisyon görevlendirilmiştir.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Eres, *Kırsal Alanda Çağdaşlaşma*, s.182-183.

¹⁸¹ *Aynı eser*, s.183.

¹⁸² BCA, 272-11/21-107-21.

¹⁸³ BCA, 272-80/3-6-5.

¹⁸⁴ BCA, 272-12/42-52-18.

Ekim ayında hava koşullarına bağlı olarak kerpiç dökülemediğinden evlerin Aralık 1924 tarihli ve 1182 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla ‘Samsun’un Çenik (Canik), Asarağaç, Çınaralan, Çırağman, Ökse ve Beylik karyelerinde inşa edilen 50’şer hanenin kerpiç dolma yerine ağaç dolma yapılmasına’ karar verilmiştir. Yağmurlu ve fırtınalı hava durumu bölgedeki hanelerin kerpiç, çamur gibi malzemelerden yapımını imkânsız hale getirdiğinden karar değişikliğine gidilmiştir. Sonuç olarak ev bekleyişi içinde olan mübadilleri bekletmemek adına burada yapılacak evlerin iç duvarlarının kireç sıva, dış duvarlarının ise ahşap kaplamalı yapılmasına karar verilmiştir. Arşiv kayıtlarında inşaatın ne zaman bittiği konusunda net bir bilgi bulunmamakla birlikte; müteahhide ödenen Şubat 1926 tarihli ödenekten inşaatın bu tarihlerde bittiği tahmin edilmektedir.¹⁸⁵

Yağmurlu hava sebebiyle evlerin teslimi Şubat 1925’e uzatılmış; ilk önce dış duvarlar yapılarak göçmenler yerleştirilmiş, daha sonra iç duvarların yapımı tamamlanmıştır. Kötü hava koşulları yapılan hazırlıkları pek tabii yavaşlatmaktaydı. Bölgeye gelen göçmenler öncelikle aşı yaptırıyor, daha sonra sağlık kontrolünden geçiyorlardı. Yaklaşık 700 kişilik misafirhanelerde konaklıyorlardı. Bu sayı yetmeyince ek bir misafirhane açılmıştı. Göçmenlerin sayısı arttıkça konaklama yeri sağlamak zorlaşıyor; bu sebeple mübadiller geçici olarak kurulan çadırlarda kalıyordu. Mübadillerin iskânı geciktikçe sağlıksız şartlar altında konaklamak zorunda kalıyorlardı. 1924 yılı Eylül ayında da ek olarak barakalar kullanılmaya başlanmıştır. Samsun bölgesinde yerleşim sorununun çözümünde barakalar epey iş görmüştür. Bunun yanında sert geçen kış koşullarında mübadillerin acil iskânı, idarecileri yeni çözümler aramaya itmiştir. Bu sebeple iktisadi hane yapımına başlanmıştır. Bir yandan da Samsun’a İstanbul ve Adapazarı’ndan kereste, kiremit, sac ve çivi gibi malzemeler getirilmiştir. Bu malzemelerden satın alan mübadiller kendi imkânlarıyla da ev yapmaya çalışmışlardır.¹⁸⁶

Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti’nden valiliklere gönderilen yazıda sürecin uzamasıyla göçmenlerin mağduriyetlerinin artacağı düşünüldükçe inşaatların çok vasıf aranmadan yapılması istenmiştir. İnşa süreci devam ederken inşaat işlerinde görevli olan Müteahhit Osman Bey, köy evleri yapımında açılan ihalede kerpiç malzeme kullanmayı taahhüt ettiğinden bahseder. Fakat koşulların buna uygun olmadığını, bu sebeple de kerpiçle yapılan 63 evin yıktırıldığını ve zararın 8.000 lira olduğunu, devletin bu zararı karşılaması gerektiğini belirtmiştir.

¹⁸⁵ Eres, *Kırsal Alanda Çağdaşlaşma*, s.185-186.

¹⁸⁶ Seçkin, *Atatürk Döneminde Konut ve Yerleşme*, s.172-173.

Konuyu inceleyen Dâhiliye Vekâleti zararın yalnızca yarısı olan 4.000 liranın karşılanacağını bildirmiştir.¹⁸⁷

1.7.5. Bursa’da Karacaoba, İkizceoba ve Filader Numune Köyleri

Arşiv belgelerinde Bursa’da 5 adet numune köyün kurulması öngörülmüşse de bunlardan yalnız üçüne ait bilgi bulunmaktadır. 9 Mart 1924’te Bursa Valiliği’nden İmar ve İskân Vekâleti’ne gönderilen yazıda Bursa’da savaş sebebiyle hasar gören köylerde, buraya göç eden mübadillerin yerleştirilmesi için yeni evlerin inşa edilmesi ve yerleşim planının yapılmasından söz edilmiştir. Gönderilmesi istenen yerler Karacaoba ve İkizceoba idi. Bursa’da görevli mühendislerin işleri yoğun olduğu için, Bakanlık’tan bölgeye mühendis göndermesi istenmiştir. Böylelikle yeni kurulacak köylerin planı da hazırlanmış olacaktı. Köylere yakın olan inşaat malzemesi değerlendirilmiş; sonuç olarak ahşap yapı tercih edilmiştir. Bursa etrafından kum ve kireç, İstanbul’dan çimento, yıkılacak evlerden ise kiremit temin edilebileceği belirtilmiştir. Bölgeden kereste bulmanın güç ve pahalı olduğu da eklenmiştir.¹⁸⁸ Kerestenin de 5 Haziran 1924’te İnegöl’den satın alınmasına karar verilmiştir.¹⁸⁹ İki müteahhitte anlaşarak evlerin Kasım ayında teslim edilmesi gerektiği bildirilmiştir.

26 Nisan 1924’te Bursa 5. İmar ve İskân Müdürlüğü’nün tekrar inşa edilecek köylerle alakalı raporunda, Bursa’nın Filader adlı köyünde işlenmemiş taş ocağı bulunmasından dolayı burada evlerin kargir yapıdan yapılması uygun görülmüştür. Köyün konumu hafifçe eğimli bir noktadadır. Yokuşa dik bir şekilde uzanan sokaklar ve onları bölen kısa sokaklar şeklinde ızgara planlı bir plan oluşturulmuştur.¹⁹⁰

Cumhuriyet’in ilanından hemen sonra 1924 yılında ülke genelinde bir imar planlamasına ve iskân faaliyetlerine girişildiği görülmektedir. Bir yandan savaşın geride bıraktığı hasarlar giderilmeye çalışılırken bir yandan da gelen mübadiller yerleştirilmeye çalışılmıştır. Görüldüğü üzere numune evlerin inşa edileceği yerin özelliği, iklim koşulları, toprak yapısı, malzemesinin türü gibi birçok konu dikkate alınmıştır.

1.7.6. İzmir-Kıyas ve Manisa-Çobanisa Numune Köyleri

İzmir-Kıyas’ta ve Manisa-Çobanisa’da inşası istenen numune köyler için İzmir Rıhtım Han’da 5 Ağustos 1924 tarihinde Mühendis Galip ve Derviş Bey’ler ile anlaşma yapılmış ve evlerin Kasım’da teslim edilmesi konusunda karar kılınmıştır. 616 m²’lik bir alan kaplayan

¹⁸⁷ Eres, *Türkiye’de Planlı Kırsal Yerleşmeler*, s.188.

¹⁸⁸ Aynı eser, s.188.

¹⁸⁹ BCA, 272-80/3-7-3.

¹⁹⁰ Eres, *Kırsal Alanda Çağdaşlaşma*, s.188.

Çobanisa köyü için çok sayıda açık alan ve kamusal mekân önerilmiştir. Planlamalara göre 52 adet ev, 12 dükkân, cami, ihtiyar heyeti odası, misafirhane, jandarma karakolu, mektep, umumi çamaşırhane, pazar yeri, değirmen, hayvan pazarı, zahire pazarı, mezarlık, iki bahçe yapılması öngörülmüştür. Merkezdeki iki ana sokaktan birinde jandarma ve cami, diğerinde ise misafirhane ve ihtiyar heyeti odası vardı. Bu yapıların doğusunda okul ve ona ait bahçe bulunmaktaydı. Yerleşim alanının dışında değirmen batısında ise umumi çamaşırhane vardı. Keşif raporuna göre yapılan planlamaya göre köyde aynı çatının altında iki dairesel evler düşünülmekteydi. Kargir yapıdan mürekkep yapının, oda zemini ve tavanı ahşap, duvarları ise sıvalı ve badanalıdır. Arşiv kayıtlarından Kıyas ve Çobanisa köylerinin inşaaatına başlanmasından 1 yıl sonra Temmuz-Ağustos 1925'te tamamlandığı anlaşılmaktadır.¹⁹¹

Cumhuriyet yönetimi numune köylerin inşasına kuramsal yaklaşımla bakarak; bu köylerin inşasını sosyal devlet anlayışıyla yasalarla halletmiştir. Yapılan icraatlarda ilk iş olarak yerleşme problemi ele alınmış, ikincil olarak ise her köyde bir okul inşa etmek şiar edinilmiştir. Bundan hareketle Cumhuriyet kadrosunun eğitim politikası açıkça gözlemlenmektedir. İskân işinin çözümünde yasalara ve planlara göre hareket edilmesine özen gösterilmiştir. Fakat inşa işlemlerinde müteahhit düzeneğinin pratik bir şekilde işlemediği, mimar ve usta bulma konusunda büyük eksiklik yaşandığı, bu sebeple de bölge koşullarına uygun yapı ve malzeme seçilemediği aşıkardır. Bilirkişi-usta eksikliği ve ekonomik imkânsızlıklar sebebiyle mübadillerin yaşam biçimi de yapı inşasında dikkate alınmamıştır. Çoğu faaliyette plana uyulmayarak doğaçlama çözümler üretilmiştir. Bu sebeple her ne kadar kuramsal yaklaşım benimsense de pratikte plana bağlı kalınamamıştır. 1920'li yıllarda yapılan bu ilk numune köy denemelerinin pek de başarı sağladığını söyleyemeyiz. Bunun devamında gelen yapı inşaları daha deneyimli olarak sürdürülmüştür.¹⁹²

¹⁹¹ Eres, *Kırsal Alanda Çağdaşlaşma*, s.191-192.

¹⁹² Aynı eser, s.192-193.

2. BÖLÜM

2. CUMHURİYET'İN ÖRNEK KÖYÜ AHI MESUD'DAN ETİMESGUT'A

2.1. Ahi Mesud Örnek Köyü'nün Kuruluşu

Ankara'da güçlü bir teşkilatlanmaya sahip olan Ahilerden Ahi Mesud'un, Etimesgut sınırları içerisinde bulunan Bağluca (Bağlıca) köyündeki dini ve ekonomik faaliyetlerinden dolayı ve de burada zaviyesi bulunmasından ötürü bölgeye Ahi Mesud ismi verilmiştir. 1535 yıllarında Etimesgut'un adının kaynaklar Ahi Mesud olarak geçtiği görülmektedir.¹⁹³ Osmanlı döneminin ilk yıllarında yaşayan Ahi Mesud'un Osman Gazi ya da Orhan Gazi döneminde yaşadığı düşünülmektedir.¹⁹⁴ Kırşehir'de bulunan Ahi Evran'ın talebelerinden, Ankaralı Ahilerden biridir. Ahi şecerenamelerinde yedinci göbekten Ahi Evran'ın soyundan geldiği bilgisi bulunmaktadır. 918 (1512) tarihli vakıf kayıtlarına göre Bağlıca köyündeki zaviyenin vakfı Ahi Şerafeddin Zaviyesi'yle kullanılıyordu. Günümüze zaviyeden hiçbir kalıntı gelmemiştir.

Ahi Mesud ve oğlu Ahi Sinan'ın debbağlıkla uğraşması Ahi Evran'a manevi bağlamda olduğu gibi mesleki anlamda da bağlılıkları olduğunu göstermektedir. Ahi Mesud'un Ankara ve Kırşehir'de zaviyeleri bulunmaktadır.¹⁹⁵ Fakat zaviyeden herhangi bir parça günümüze kadar ulaşmamıştır. 15.yüzyılın ikinci yarısına ait arşiv kayıtlarında zaviyenin adı Ahi Mahmud ile beraber geçmektedir. Bu da Ahi Mesud'un devrinin meşhur Ahilerinden olduğunu göstermektedir. Ankara'da Ahi Mesud'a tâbi bir zaviyenin bulunmasındaki amaç da hiç şüphesiz Ahilik öğretisinin anlatılması ve yayılmasıdır.¹⁹⁶ 1462 senesinde Ahi Mesud'a bağlı bulunan zaviye oğluna geçtiğinden ötürü bu tarihten önce vefat ettiği düşünülmektedir. Bağlıca köyündeki vatandaşlar buradaki eski mezarlıkta yer alan büyük mezarlığın Ahi Mesud'a ait olduğundan bahsetmektedirler. Etimesgut'un bulunduğu yerde Ahi Mesud'a ait bir vakıf arazisi bulunduğu ve burada ziraat faaliyetleri ile tiftik keçisi yetiştiriciliği yaptığı düşünülmektedir.¹⁹⁷ İsmi hakkında Bağlıca'da kurduğu kendi zaviyesi ve oğlu Sinan'ın Ahilik şeceresinden bilgi alınmıştır. Ahi Mesud'un Ankara'ya Kırşehir'den geldiği kabul edilmiştir.¹⁹⁸ 13. yüzyıldan beri süregelen Ahilik teşkilatına bağlı olan Ahi Mesud'un, Ankara'nın Ahi merkezi olması dolayısıyla buraya gelip yerleştiği kanısı oldukça kuvvetlidir. Bu vakfın tasarrufu Murat Hüdavendigâr zamanında Ahi Mesud'un oğlu Ahi Himmet'e verilmiştir.

¹⁹³ Tekin, *Etimesgut*, s.19.

¹⁹⁴ Abdülkerim Erdoğan, *Manevi Mimarlarıyla Ankara*, Ankara Tarihi ve Kültür Dizisi:5, Ankara Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı, 2008, s.69.

¹⁹⁵ Mehmet Ali Hacıgökmen, "Ahi Mesud", *Ahilik Ansiklopedisi*, C.1, s.135.

¹⁹⁶ İlhan Şahin, "Ahi Mesud", *Ahilik Ansiklopedisi*, C.1, s.147.

¹⁹⁷ *Tarihte Etimesgut*, C.1, s.143.

¹⁹⁸ *Tarihte Etimesgut*, C.2, s. 41.

Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait Anadolu Muhasebe Defterinde “1530 yılında Ahi Mesud’da 9 hane, 1 imam ve 2 bekâr vergi mükellefi, bir de zaviyedar” olduğu bilgisi kaydedilmiştir. Hicri 1260 tarihli Temettuat defterinde yer alan bilgiye göre Ahimesud köyünde bazı köylülerin işlettiği topraklardan elde ettikleri gelirlerde Hacı Bayram Veli’nin de hisseleri olduğu bilgisi yer almaktadır.¹⁹⁹ Bu bilgi Etimesgut’un Selçuklu ve Osmanlı döneminde de vakfa tahsis edilmiş olduğunu göstermektedir. Buna göre Ahimesud bir vakıf arazisi olup bölgede tarımsal faaliyetler yapılmaktadır. 1530 tarihli Anadolu Muhasebe Defterine göre Ahi Mesud, Ankara kazasında bulunan Melike Hatun vakıfları arasında yer almaktadır. Burada bahsi geçen Melike Hatun, 14.yüzyılda Ankara’nın Doğanbey mahallesinde yaşamıştır. Ankara’da birçok camii, medrese, han, hamam gibi hayır kurumları inşa ettirmiştir. Ahi Mesud ve Ahi Şemseddin Zaviyeleri Melike Hatun vakıfları arasında yer almaktadır. Etimesgut’ta 1530 yılında elde edilen gelirin dörtte üçü Ahi Mesud Zaviyesi’ne, dörtte biri ise Ahi Şemseddin Zaviyesine bırakılmıştır.²⁰⁰

1830’da Ahi Mesud köyünde 7 hane 30 erkek nüfus iken 1836 yılında 15 haneli ve 47 erkek nüfusu olarak kayıtlara geçmiştir. Burası Ankara merkez sancağına bağlı Zir Kasabası’nın bir köyü olarak geçmektedir. Bu bilgiye göre 14 hanede toplam 42 kişi yaşamaktadır.²⁰¹ Ahi Mesud’da yaşayan ailelere; Koca (Ali), Kethüda, Deli, Kirli, Mankiye, A’yan, Dacıkoğlu, İmamoğlu, Evranoğlu, Kara, Demircioğlu, Molla, Dervişoğlu, Aydıncıklı, Karsavıran gibi lakap ve unvanlar takılmıştır. 1836 ve 1840’da burada yapılan sayımda ailelerin meslekleri belirtilmiş; 15 çiftçi, 1 imam, 1 ırgat ve 1 de hizmetçi olduğu bilgisi verilmiştir.²⁰²

Türkiye’de şehirciliğe 1923 yılından itibaren önem verilmeye başlanmış; 1936-1940 yılları arasında Köy Bürosu tarafından bölgedeki diğer illere örnek olması için Edirne’de 12, Kırklareli’nde 19, Tekirdağ’da 23, Çanakkale’de 28 tane olmak üzere toplam 82 adet “örnek köy” belirlenmiştir. 1940 yılına kadar Trakya Umumi Müfettişliğine bağlı olarak bölgedeki örnek köy sayısı 250’ye ulaşmıştır.²⁰³

Ankara Şehremini Asaf Bey, Örnek Köyün kuruluşunu şu cümlelerle anlamıştır: “*Cumhur reisi Mustafa Kemal Paşa bir gün Nafia Müdürü Süleyman Sırrı Bey’i ve beni davet ederek şu emri verdi: ... Hükümet merkezi ile Eskişehir Ovası boylu boyuna bir çöl stepini andı-*

¹⁹⁹ Başköy vd, *Atatürk ve Etimesgut*, s.19.

²⁰⁰ Ahmet Tekin, *Dünden Bugüne Etimesgut*, Etimesgut Belediyesi Kültür Yayınları Tarih Serisi, Ankara 1998, s.4-6.

²⁰¹ Murat Alandağlı, “Tapu Tahrir, Nüfus ve Temettuat Defterleri Verilerinde Etimesgut’un Lokalizasyon, Nüfus ve Ekonomik Geçmişi”, *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C.1, Etimesgut Belediyesi Kültür Yayınları, 2018, s. 500.

²⁰² Hüseyin Çınar, “19. Yüzyılın İlk Yarısında Ahimesud, Elvan, Bağlıca Ve Eymiryaman/Emiryaman Köylerinin Nüfusu ve Nüfus Özellikleri”, *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C.2, Etimesgut Belediyesi Kültür Yayınları, 2018, s.217.

²⁰³ BCA, 490-1-0-0/158-454-1.

riyor. Her 25 kilometrede bir numune köyü kurmayı düşünüyorum. Bu suretle Eskişehir ile Ankara arası demiryolu güzergâhı boyunca asri, yeşil köyler ile süslenmiş olur. Bu işleri alakalı vekâletlere ve Ankara vilayetine tevdi edeceğim. Fakat asıl olan su ve sulama işleridir. Öncelikle nafiaca bu hususta bir avan proje (ön hazırlık projesi) hazırlanmasını istiyorum.”²⁰⁴

Başkentte bir örnek köy oluşturmak, merkezden tüm yurda yayılma düşüncesindendir. İstanbul’a nazaran Ankara daha az gelişmiş olduğundan hem bu noktadaki kırsalı diğer illere örnekendirme hem de gelişimine destek olmak adına en nitelikli örnek köy burada planlanarak inşa edilmiştir. Türkiye genelinde kurgulanan örnek köy planlarına bakıldığında; yerleşme planı olarak belli bir şekle sahip, geniş sokakları olan, kamusal yapıların köyün merkezinde toplandığı görülmektedir. Planları hazırlayan mimarlar yerleşme planında modernist yaklaşım karşın, konutlarda köylünün geleneksel yaşam tarzına uygun çizimler yapmaya özen göstermiş; inşaat malzemesi olarak da yine köylünün kolayca temin edebileceği malzemeyi seçmişlerdir.²⁰⁵

1920li yıllarda yapılar 1916 tarihli Osmanlı yönetmeliğine göre yapılmaktaydı. 1933’te ise bu konuyla ilgili Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti İskân Umum Müdürlüğü tarafından “Yeniden kurulacak köylerde Nazara Alınması Gereken Genel Sağlık Şartları Hakkında Talimatname” adlı 35 maddelik bir şartname hazırlanmıştır. İlk 5 maddede köyün nerede kurulması gerektiği ve kurulamayacak alanlar saptanmıştır. Buna göre köyler ıslık alan, hafif meyilli yerlere konumlandırılmalıdır. Zeminin rutubet götürmeyecek olması da önemle vurgulanmıştır. 34.maddede sıtmalı alanlara yerleşim yeri kurulmaması belirtilerek yerlerin saptanmasında mühendis ve doktorlardan yararlanılması gerektiği söylenmiştir. Şartnamenin üç maddesinde ise köyün etrafındaki su kaynaklarının içeriğinin temizliği, sağlıklı su temin etme koşulları tanımlanmıştır. Örneğin su bulunmayan yerlerde köy kurulması önerilmemiştir. Suyun kaynağından, çeşmeden ya da kuyudan temin edilebileceği yerlerde köy kurulması önerilmiştir. 4 maddede köy yolları açıklanmıştır. Buna göre yollar ızgara planlı olacaktır; ana yollara bağlanan yollar 15-20 m genişliğinde, etrafı ağaçlarla dizili olup köyün meydanına açılacaktır. Köy meydanının etrafında meydana çirkinlik vermeyecek dükkânlar olacaktır. Köy evleri ise toplam 16 madde ile tanımlanmıştır. Ev, ahır ve samanlığın birbirinden tamamen ayrı olması gerektiği vurgulanmıştır. Evin temeli taştan, duvarları ise kerpiçten inşa edi-

²⁰⁴ Meydan, Ahi Mesut, s.32.

²⁰⁵ Eres, Türkiye’de Planlı Kırsal Yerleşmeler, s.146.

lebilecektir. Bunun dışında köy evine ait çatı saçağı, pencerelerin boyutu, ağılların evlere uzaklığına varana dek detay verilmiştir.²⁰⁶

Başkent ilan edildikten sonra, Cumhuriyetin de ilanıyla beraber ekonomik ve toplumsal olarak yeniden inşa edilmeye başlanmıştır. Ankara'nın batısında yer alan Etimesgut da bu değişim ve dönüşüme dâhil olmuştur. Türkiye'nin genelinde girişilen modern değişim ve gelişim girişimi olan örnek köy projelerinden biri de 28 Mayıs 1928'de 6694 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile Ahi Mesud çiftliğinin satın alınmasıyla Etimesgut'ta kurulmuştur. Kararnamede; "Göçmenler için Ahi Mesud'da yapılacak örnek köy yapımının görüşülmesi sonucunda istekli olmadığı ya da ortaya çıkacak istekliler arasında teknik ve ekonomik koşulları taşıyan ve güvenilir bir kimse bulunmadığı takdirde Müzayede, Münakaşa ve İhale Kanunu (Artıma, Eksiltme ve İhale Kanunu) gereğince pazarlık yoluyla yaptırılması, İçişleri Bakanlığının 28.05.1928 tarih ve 53790 sayılı yazısıyla yapılan teklifi üzerine, Bakanlar Kurulunun 28.05.1928 tarihli toplantısında uygun bulunarak kabul edilmiştir.²⁰⁷ Bu örnek köyün kuruluşunun ilk amacı Bulgaristan'dan gelen muhacirlerin yerleştirilmesi olmuştur. Bu göçmenlerin Türkiye'nin farklı bölgelerine yerleştirilmeleri ve Türkiye tarımının geliştirilmesi amacıyla kurulan birçok örnek köyden en başarılısı Etimesgut'ta kurulan bu numune köydür.²⁰⁸ Bulgaristan'dan göçen Türk aileleri, yeni bir köyün kurulmasına vesile olmuşlardır. Yaşadıkları bu yere geldikleri yerlerden kendi kültürlerini taşımışlardır. Bu muhacirler, kendileri için kurulan birçok yapıya kendilerine özgü izler bırakmışlardır. Daha sonra çevredeki birçok beldenin dâhil edilmesiyle birlikte Etimesgut, Cumhuriyet Ankara'sının en önemli ekonomik ve sosyal sıçrama yaşayan ilçesi olmuştur. Tarım alanındaki üretim bölgesinin öncüsü olarak Ahi Mesud köyünün seçilmesindeki en büyük etken burada yer alan tren istasyonudur. O dönemde batı ile ulaşımın en kolay şekilde yapıldığı araç trendir. İkinci bir sebep ise başkent Ankara'da en önemli uğraşın tarım olmasıdır. Zamanla etraftaki köy ve şehirlerden göç alınca köy büyümüş; nüfusu da buna bağlı olarak artmıştır. Artan nüfusla birlikte tarımda da artış gözlenmiştir.

28 Mayıs'ta 6694 sayılı kararname ile yapımına başlanan Ahi Mesud nahiyesi için taş ve kerpiç tedariki planlanmış²⁰⁹ ve 10 Aralık'ta tamamlanarak 6 ay gibi kısa bir sürede yapımı sona ermiş ve örnek bir yaşam merkezi haline gelmiştir. 10 Haziran 1928 tarihli 6723 sayılı kararname ile Ahi Mesud'un kıştan önce tamamlanması ve muhacirlerin yerleştirilmelerine karar verilmiştir. Yalnız buradaki sorun, Ankara'da Samutlu ve Ahi Mesud'da inşa edilen

²⁰⁶ Eres, *Türkiye'de Planlı Kırsal Yerleşmeler*, s.183-184.

²⁰⁷ BCA, 30-18-1-1/29-35-9.

²⁰⁸ Başköy vd., *Atatürk ve Etimesgut*, s.30.

²⁰⁹ BCA, 30-18-1-1/29-36-18.

konutların yabancı mimarlardan yararlanılarak yapılmasıdır. Bu da Türk köylüsünün yaşam biçimine uzak bir görüntü oluşturmuştur.²¹⁰ 1 Haziran 1928’de Ahi Mesud’un nahiye olması na karar verilmiş ve Ankara Merkez Kazasına bağlanması kararlaştırılmıştır. Ahi Mesud’a böyle bir statü verilmesi bölgenin gelişimine katkı sağlamış, merkez kazasına bağlanması ise işlerin kısa sürede çözülmesine yardımcı olmuştur. Ankara merkeze bağlı Ergazi, Yuva, Karacakaya köyleri ile Ergazi’ye bağlı Güvercinlik ve Macun çiftlikleri, Yuva köyüne bağlı Çakırlar çiftliği, Zir (Yenikent) nahiyesinden Alacaatlı, Bağlıca, Dodurga, Ahi Mesud (Etimesgut), Eryaman, Elvan, Fevziye, Kütüğün (Çayyolu), Saraycık, Sincan, Susuz, Şehitali köyleri yeni kurulan Ahi Mesud nahiyesine bağlanmıştır. 7210 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla mübadillerin gelmesine ve çocukların tahsili için yatı mektebinin inşa edilmesi için ihalesine karar verildi.²¹¹ Mustafa Kemal Paşa’nın en önem verdiği kalkınmaya, tarıma, eğitime ve daha birçok konuya örnek olacak köy projesi, Türk milletinin daha sonra verdiği aydınlanma ve kalkınmadaki en önemli projelerden biridir. Osmanlı döneminde sönük bir kasaba olan Ankara ve birçok alanda tüm ülkeye öncü olarak seçilen Etimesgut’u Türk kültürünün başkenti haline getirmek ancak böyle intizamlı bir projeyle mümkün olacaktır. Projeyle aynı zamanda binlerce yıllık Türk medeniyetinin gözetilmesi ve milli kimliğine sahip çıkılmasıyla zihinsel bir geçiş amaçlanmıştır. Buradaki gelişme ve modernleşmeler İzmir İktisat Kongresi’ndeki ekonomi ve sanayi alanında alınan kararların da uygulanmasını sağlamıştır. Özellikle demiryolunun buradan geçmesi bölgenin gelişimi açısından son derece önemlidir.

Bölgedeki ilk yerleşim alanının Ahi Mesud Çiftliği’ne yakın olmasından dolayı nahiye-ye Ahi Mesud ismi verilmiştir. O dönem Atatürk’ün Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisine göre Etiler’in Türk olduğu kanısı benimsenmişti.²¹² Bu sebeple nahiye- nin adındaki “Ahi” kelimesi 20 Ağustos 1930’da değiştirilerek bölgeye “Eti” Mesud denmeye başlanmıştır. Etimesgut ismi ise Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün Numune Sıhhat Merkezi’ni ziyareti sırasında hatıra defterine “Etimesgut” olarak belirtmesiyle ortaya atılmıştır. Bu sebeple ilçenin ismi 24 Aralık 1937 tarihinde Etimesgut olarak kabul edilmiş; alınan karar 18 Ocak 1938’de Resmi Gazete’de yayınlanmıştır.²¹³ Söylenişinin zorluğundan ötürü de halk tarafından “Etimesgut” denmeye başlanmıştır. Buradan hareketle Türk milliyetçiliğinin korunmaya çalışıldığı ve vatani yeniden inşa ederken bu yolda adımlar atıldığını görmekteyiz.

Bölgeye Bulgaristan’dan gelen özellikle makineli tarımı bilen kişiler yerleştirilmiştir. Bundaki amaç yerleşik halka makineli tarımı öğretmek ve bilhassa yaygınlaştırmaktır. Bunun

²¹⁰ Kozanoğlu, *Cumhuriyette Köy Yapımı*, s.334-335.

²¹¹ Tekin, *Etimesgut*, s.14-15.

²¹² Afet İnan, “Atatürk ve Tarih Tezi”, *Belleten*, S.10, C.3, Ankara, 1939, s.244.

²¹³ T.C. Resmi Gazete, 18 Ocak 1938, S.3811, s.9260.

için köylünün her birine 150 dekar arazi dağıtılmıştır. Bu arazinin 27 dekarı şeker fabrikası alanı, 14 dekarı tren istasyonu kenarında, 16 dekarı Elvanköy'deki Kepir Deresi kenarında, geri kalanı ise Kocaöz mevkiinde olmak üzere ayrılmıştır.²¹⁴ Göçmen ailelere toplam 17.821 dönüm arazi, 50 adet ev, 10.000 kg tohumluk buğday, 554,25 m² dükkân arsası, 44.800 lira ev para yardımı yapılmış; 46.905 lira kredi desteği sağlanmıştır. Bu bağlamda Etimesgut için 170 bin lira harcama yapılmıştır. Köydeki her bir evin maliyeti 2.500 lira tutmuştur. Hükümet Konağı ve memur lojmanı için 44 bin lira harcanmıştır.²¹⁵ Bu faaliyetlerdeki amaç tahılların ıslah edilmesi, İç Anadolu'nun iklim koşullarına uygun yeni cinslerin araştırılması, vatandaşlara tanıtılıp dağıtılması, elde edilen ürünün işlenmesi, bilimsel metotlarla ağaçlandırılma yapılması, tarımda makineleşmenin teşvik edilmesidir. Görüldüğü üzere göçmenlere elden geldiği kadar ayni ve nakdi yardım yapılmıştır. Tüm ihtiyaçlar yoğun bir şekilde, detaylarıyla giderilmeye çalışılmıştır. Bu yapılanlar nahiyeyi etrafa karşı örnek bir yapı haline getirmiştir. Kısa sürede çıkarılan birçok kararname ile özellikle bayındırlık alanında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Böyle bir zamanda ülke olarak yerleşim sorununa bu şekilde önemle eğilmek kayda değer bir detaydır. Bu icraatlar ile Cumhuriyet ilkelerinin her alana taşındığını detaylı bir şekilde görmekteyiz.

Ankara Şehremini Asaf Bey (İlbay), Ahimesud örnek köyünün kuruluşuyla ilgili olarak; Gazi Paşa'nın kendisini Orman Çiftliğine davet ederek, Ankara'ya 20 km uzaklıktaki demiryolu üzerinde bulunan Ahimesud çiftliğini satın aldığından bahsetmiştir. Buraya örnek bir köy kurulmasını amaçladığından ve burası için hazırlanacak bir köy planına ihtiyaç duyulduğundan söz etmiştir. Asaf Bey, bununla ilgili olarak Türk köylüsünün ihtiyaç ve hassasiyetlerini göz önüne alarak ve de Avrupa köylerindeki birkaç noktayı örnek alarak bir köy planı çizdiğini söylemiştir. Planını inceleyen Gazi Paşa planı beğenmiş fakat bazı tenkitlerde bulunmuştur. Köye ait bazı binaların konumunu ve yol durumlarını güneş ve rüzgâr yönüne göre hatalı bulmuştur. Asaf Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın bir şehir uzmanı gibi bilgili, güçlü bir görüşle hataların nasıl düzeltileceğini söylediğini belirtmiştir.²¹⁶

Ernst Arnold Egli'nin hazırladığı projeye göre köy kurulmaya başlamıştır. Köyün yerleşim planında; yüzyıl sonu ve başı göçlerine uyarlanan göçmen köyü modeline uyumlu bir şekilde, birer dönüm arsalar içinde, 52 parselde 52 adet sade tasarımlı, standart tarzda üretilmiş, tek katlı iki odalı kerpiç konuttan oluşan bir köy meydana getirilmiştir. Ayrıca çevre köy çocuklarının da dâhil edilebileceği Etimesgut Yatı Mektebi, bir çarşı ve han, bir asri hamam,

²¹⁴ Başköy vd., *Atatürk ve Etimesgut*, s.71.

²¹⁵ Nejla Günay, "Zir Vadesinde İskân Edilen Göçmenlerin Sosyal ve Ekonomik Hayata Etkisi", *Uluslararası Tarih ve Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C.2, s.245-246.

²¹⁶ *Günümüzde Etimesgut*, C.3, s.31.

ayrıca Etimesgut Sıhhat Yurdu (devlet hastanesi) ve bir de 1925’de inşa edildiği düşünülen Gazi Köşkü (sonradan Etimesgut Nahiye Müdürlüğü’ne dönüşen) vardır.²¹⁷ Gazi Köşkü, İstanbul yolu ile Etimesgut yolu arasındaki bağlantının tam karşısında, kuzeye açık bir biçimde konumlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Orman Çiftliği’nin batısındaki arazi çalışmalarını buradan yönetmiştir. Köşkte bazı zamanlarda istirahat edip, zamanının çoğu kısmını burada değerlendirilmiştir. Örnek köy inşa edilmeden önce burada var olan yapılardan biridir. Bina üç katlıdır; üst kısmını köşk, orta kısmını Nahiye Müdürlüğü, alt kısmını ise jandarma karakolu ve nüfus müdürlüğü oluşturmaktadır. Atatürk’ün köşkü balkonlu ve buraya çıktığı zaman dürbünüyle tüm ovayı seyredebilmektedir. Bina bir müddet sonra Sağlık Bakanlığına devredilmiş; 1956 yılında da yıkılmıştır. Bu da örnek köyün yerleşimini bozan ilk girişim olmuştur.²¹⁸ Gazi Köşkü ile ilgili Mehmet Çokoy: “Atatürk’ün köşkünün altında bahçe vardı. Bahçede zambaklar, dut ağaçları vardı. Herkes oraya oturmaya, piknik yapmaya giderdi. Köşkün önünde havuzu vardı. Hemen altında da bol ağaçlı çocuk bahçesi vardı” gibi bilgiler vermiştir.²¹⁹

1930’lu yıllarda Etimesgut’ta önemli Cumhuriyet kurumları oluşturulmuştur. 1934’te Türk Kızılayı tarafından Etimesgut’ta 10 tane ambar inşa edilmiştir. 1937’de tamamlanan bu ambarlar Kızılay’ın merkez deposu olmuştur. Böylelikle 250 vagon eşya ve malzeme buraya yerleştirilmiştir. Kızılay’ın Ahimesud’a gelmesiyle köy halkına yeni bir iş imkânı doğmuştur. Yapılan görüşmelerde köylülerden özellikle göçmenlerden birçoğunun burada çalıştığı ifade edilmiştir.²²⁰

2.2.Etimesgut’un İdari Teşkilatlanması

Etimesut nahiye haline getirildikten sonra burada bucak teşkilatı, nahiyeye bağlı köylerde ise ocak teşkilatları oluşturulmuştur. Her ocak kendi reisini ve üyelerini seçmiş; ocak delegeleri nahiye kongrelerine katılmıştır. Böylelikle nahiye idaresi son derece teşkilatlanmıştır.²²¹ 19 Aralık 1934’te toplanan Etimesut Nahiye Kongresinde Ergazi köyünden Abdurrahman Bey reisliğe seçilirken, Susuz köyünden Hasan Hüseyin Bey, Yuva Köyünden Mustafa Avcı, Ergazi köyünden Osman Bey ve Kutuğun köyünden de Halil İbrahim Bey üye olarak seçilmişlerdir.²²² Köylüler isteklerini delegelere iletmiş; bu istekler Merkez İdare Heyetine bildirilmiştir. Buna göre Şehitali ve Yuva köylerine birer ilkokul inşa edilmesi, köylülerin yetiştir-

²¹⁷ Başköy vd, *Atatürk ve Etimesgut*, s.30-52.

²¹⁸ <http://aocarastirmalari.arch.metu.edu.tr/etimesgut-koy/>, AOÇ Araştırma Grubu, *Etimesgut Numune Köyü*, 2014.

²¹⁹ Yaleze, *Mekânlar Olarak Etimesgut*, s.41.

²²⁰ Yaleze, *Mekânlar Olarak Etimesgut*, s.49.

²²¹ Önal, *Etimesgut’un İdari Teşkilatlanması*, s.366.

²²² BCA, 490-01/127-503-1, lef.6.

diğı ürünleri satması için pazar kurulması, yetiştirilen buğdayın münasip bir ücretle alınması, köy muhtarlarının idaresindeki köy korucularının nahiye ve jandarmanın emri altından alınması, Ergazi ve Susuz köylerindeki çeşmelerin bir an evvel tamiratı talep edilmiştir.²²³ Kongre kararlarına binaen gerekenler 10 Mart 1935 tarihinde Merkez İdare Heyeti Başkanlığı tarafından uygun görülmüş; yazışmalara başlanmıştır.²²⁴ Yerel halkın istek ve ihtiyaçlarının dikkate alındığını bu noktada görmekteyiz. Ayrıca ocak teşkilatları için de kongreler yapılarak, kongreye ait gün ve saatler ile görevlilerin isimleri CHP Vilayet İdare Heyeti'ne bildirilmiştir. Sonuç olarak Kasım 1937'de içlerinde Etimesut Köyü'nün de yer aldığı toplam 16 köyde ocak kongreleri düzenlenmiştir.²²⁵

27 Eylül 1942'de Etimesgut Nahiyesi Kongresi Dilek Encümeni, ocaklardan gelen istekleri içeren bir rapor sunmuştur. Rapordaki dilekler şu şekildedir:

-Maarifle ilgili olanlar; 400 nüfuslu Dodurga Köyü'ne bir okul inşa edilmesi ve bir öğretmen gönderilmesi, Saraycık Köyü'ne bir okul inşa edilmesi, okur sayısı 150'yi bulan Saray köyüne ikinci bir öğretmen görevlendirilmesi;

-Nafiayla ilgili olanlar; Etimesgut ilçesindeki yolların harap olmadan önce ikinci kat asfaltının kaplanması, adliyeyle ilgili olanlar; tapusuz arazilerin tapuya bağlanması adına acele surette mülkiyet kanunun çıkarılması,

-Dâhiliyeyle ilgili olanlar; Sincan köyüne yeni bir karakol inşa edilmesi,

-Ulaştırma ile ilgili olanlar; Sincan köyüne inşa edilecek PTT hat muayene merkezine tek memurlu bir posta şubesinin eklenmesi,

-Vakıflarla ilgili olanlar; Etimesgut'a evkafa ait 8 dükkânlı hal binasının uzun taksitlerle Etimesgut köy ihtiyar heyetine satılması,

-Ziraatla ilgili olanlar; kaliteli tohum temin edemeyen bu sebeple de iyi mahsul alamayan köylülere ıslah edilmiş tohumluk temin edilmesi, nadas, ekme, biçme ve harman için kombinaların zamanında ve sistemli bir şekilde yardım etmesi ve Etimesgut'un batısında çiftliğe ait araziden 1.000 dönüm kadar yeni yer verilmesi,

-Ticaret ile ilgili olanlar; hane başına verilen 450 gramlık gaz yağı miktarının yeniden hesaplanması ve gaz arzının kesintisiz yapılması,

²²³ BCA, 490-01/127-503-1, lef.7.

²²⁴ BCA, 490-01/130-521-1, lef.12.

²²⁵ (Adı geçen diğer köyler: Kutuğun, Alacaatlı, Bağlıca, Ergazi, Yuva, Susuz, Eryaman, Karacakaya, Sincan, Saraycık, Elvan, Yapracık, Fevziye, Şehitali ve Dodurga.) BCA, 490-1/128-509-2, lef.1.

-İktisatla ilgili olanlar; Zir ve Etimesgut nahiyelerinin birçok köyün gereksinimine cevap veren Bucak linyit madeninin tekrar açılması, pazarlarda halka verilen 5 metrelik dokumanın ihtiyacı karşılamadığı için arttırılmasıdır.²²⁶

Genellikle her sene ocaklardan toplanan ve Nahiye İdare Heyeti tarafından Merkez İlçe İdare Heyetine gönderilen bu taleplerin bazı zamanlar karşılanmadığı da olmuştur. Bu gereksinimlerin karşılanması adına CHP yönetimi, Emlak ve Eytam Bankası ile Osmanlı Bankası gibi kurumlardan destek almıştır. Kaza İdare Heyeti Başkanı Av. Sait Tartan imzasıyla bankalara gönderilen yazıda, inkılapların sistematik bir şekilde hayata geçirilmesi ve de yardıma muhtaç insanlara gereken yardımın yapılabilmesi için yıllık 1.200 lira yardım yapılması istenmiştir.²²⁷ 19 Kasım 1939'da Etimesgut'ta toplanan Nahiye Kongresinde yeni nahiye idare heyeti belirlenerek başına Dr. Cemalettin Or seçilmiştir. Kâtiplik ve veznedarlığa Yatı Okulu direktörü Hasan Çıttan seçilirken, Merkez Kaza Kongresi delegeliklerine de Dr. Cemalettin Or'la birlikte Abdurrahman Eskier seçilmiştir. 5 kişilik heyette Ergazi Köyü'nden Abdurrahman Eskier, Elvan Köyü'nden Mustafa Erdoğan, Susuz Köyü'nden ise Halil Türk yer almışlardır.²²⁸ Nahiye Kongrelerinden biri de 15 Kasım 1943'te Yatı Okulu'nda 38 delege ile yapılmıştır. Kongrenin açılışını Dr. Cemalettin Or yapmış; geçmiş yıldaki yapılan işlere dair hazırlanan rapor okunarak tartışılmıştır. Sonrasında hesap, bütçe ve istek encümenleri meydana getirilmiş; geçmiş sene hesapları, gelecek yıl bütçe taslağı ve kongredeki istekler incelenerek ayrı ayrı dosyalar derlenmiştir. Her dosya delegelere oylamaya sunulmuş ve kabul edilerek heyet seçimlerine geçilmiştir. Dr. Cemalettin Or heyet başkanlığına yeniden seçilirken, CHP büyük kongresinde temsil edilmek üzere 7 kişilik bir heyet belirlenmiştir.²²⁹ Bu tarihlere ait hesap bilgilerine bakıldığında 360 lira üye yardım parasına ek 300 lira da merkezden yardım geldiği görülmektedir. Masraflar bölümünde halkevi ve odasına yardım yapıldığı da gözlemlenmektedir. Yıllık olarak halkevi ve odasına 250 liralık yardım ile birlikte 380 lira çeşitli masraflara, 30 lira da yapı ve onarım işlerine harcanmıştır.²³⁰ Arşiv kayıtlarında nahiye yönetiminin Etimesgut'a ait ocaktan 60 lira 55 kuruş tahsilat yaptığı görülmektedir.²³¹

Ocaklardan alınan yardım ile beraber buralarda mevcut olan eşyaların toplam değeri de belgelerde kayıt altına alınmıştır. Etimesgut Nahiye Merkezi ve 16 Ocakta bulunan Türk bayrağı, parti bayrağı, Atatürk'ün nutku, masa, sandalye vs. 170 adet demirbaşın toplam değeri

²²⁶ BCA, 490-01/99-392-1, lef.241-243.

²²⁷ BCA, 490-01/99-392-1, lef.238-239.

²²⁸ BCA, 490-01/130-21-1, lef.11.

²²⁹ BCA, 490-01/127-503-1, lef.2-8.

²³⁰ BCA, 490-01/99-392-1, lef.244.

²³¹ BCA, 490-01/99-392-1, lef.226.

bu kayıtlara göre 460 lira 75 kuruştur.²³² Nahiye İdaresi aynı zamanda Parti Vilayet Merkezi tarafından açılması istenen halkodasının açılışı ile ilgilenmek zorunda kalmıştır. Ancak halkodasının açılması için talep edilen bütçe hiçbir şekilde sağlanamamıştır.²³³ O halde Nahiye yönetimi kendi bütçesinden ayırarak halkodalarının etkinliklerinin kesintiye uğramaması adına harcama yapmış; fakat yine de halkodasından istenen verim alınamamıştır.²³⁴ 1943 yılında Etimesgut'un bazı köyleri ile Balgat köyünün tamamı Ankara Belediyesi sınırları içerisine alınmıştır.²³⁵ Böylelikle Etimesgut'a gidecek hizmetlerin bir kısmı Belediye yoluyla daha hızlı icra edilmiş olacaktır.

Merkez Kaza İdare Heyetinden, Nahiye İdare Heyetine gönderilen bir yazıda partililerin bir araya getirilmesi ve ülkede partiyi ilgilendiren hususlarda konuşma yapılması istenmiştir. Bu sebeple Nahiye ve Ocak idare heyetlerinin haftalık toplantılarını gösteren tablonun kazalara gönderilmesi talep edilmiştir. İlaveten parti tarafından, köylüler için çıkarılan Yurt Gazetesi'nin nasıl tepki gördüğü ve bu gazeteye olan ilginin nasıl artırılacağına dair neler yapılması gerektiği sorulmuştur.²³⁶ Merkezden gönderilen yazıya cevap olarak Nahiye İdare Heyetinin her Cumartesi saat 13.00'da Etimesgut ocağının her Perşembe saat 22.00'da, diğer ocakların ise her Cuma saat 14.00'da haftalık olarak toplantılarını gerçekleştirdiği iletilmiştir. Yurt Gazetesi'nin de köylüler tarafından alaka gördüğü ve gazetenin gönderilmeye devam edilmesi istenmiştir.²³⁷

2.3.Ahi Mesud'da Kurulan Fabrika ve İşletmeler

Güvercinlik Havaalanının burada olması, Şeker Fabrikasının buradan yönetilmesi, Ankara Çimento Fabrikasının burada inşa edilmesi, Avrupa'da önemli bir yer tutan Radyo İstasyonunun burada kurulması; Etimesgut'u yalnızca kırsal kalkınmanın öncüsü değil ekonomik ve sanayi açısından da Türkiye'ye örnek hale getirmiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, kurduğu bu fabrikalarla dışa bağımlılığını azaltacak ve ekonomik kalkınmasını sağlayacaktı.

2.3.1. Ankara Çimento Fabrikası

Ankara Belediyesi ile Fransız bir şirket 1926'da ortak olarak Ankara Çimento Fabrikası'nı kurmuşlardır. Fabrika, Ankara-Eskişehir yolunun 8.kilometresinde, günümüz Etimesgut sınırlarında, Güvercinlik sahasında 15.000 ton/yıl kapasiteyle açılmıştır. Ankara'nın ilk önem-

²³² BCA, 490-01/99-392-1, lef.176-181.

²³³ BCA, 490-01/99-392-1, lef.204.

²³⁴ BCA, 490-01/99-392-1, lef.175.

²³⁵ BCA, 30-11-1/163-24-17.

²³⁶ BCA, 490-01/99-392-1, lef.200-201.

²³⁷ BCA, 490-01/99-392-1, lef.194.

li endüstriyel üretim kurumu olan fabrikanın kurucuları arasında İstanbul Mebusu Edip Servet Bey, Kütahya Mebusu Nuri Bey, Emlak Bankası İdare Meclisi Üyesi Hayrullah Bey ve Barut ve Mevadd-ı İnfilakiye İnhisarı Türk Anonim Şirketi (T.A.Ş.) Komiseri İbrahim Bey bulunmaktadır. Ülke ekonomisinde mühim bir yer tutan çimento sanayi, 1927'den 1937 yılına dek 5 kat ilerleme kaydetmiştir. 1927'de 41.400 ton üretim yapılırken; 1937'de bu oran 214.794 ton'a yükselmiştir. 1928'de şirketin işletmesi, ortakları arasında bir Fransız firmasının bulunduğu Ankara Çimentoları T.A.Ş.'ye devredilmiş; 1934'e dek işletilmiştir.²³⁸

1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'deki olumsuz ekonomik etkilerinden ötürü ülkede yeni çimento fabrikaları kurulması güç hale gelmiştir. 1932'de ülkede çimento imalatının %90'ı gibi ciddi bir kısmını üreten Ankara Çimentoları T.A.Ş., Türk Çimentosu ve Su Kireci A.Ş., Anadolu Çimentoları T.A.Ş., Arslan ve Eskişehir Müttehit Çimento Fabrikaları T.A.Ş. adlı şirketler aralarında anlaşarak bir satış birliği oluşturmuşlardır. Bu tarihlerde fiyatlar yükselmiş ve uluslararası fiyat çizgisinin de üstüne çıkmıştır. Çimentonun ton fiyatı İngiltere'de 16.5 TL, Almanya'da 17.5 TL, Romanya'da 21.5 TL iken Türkiye'de 28 TL'ye yükselmiştir.²³⁹

Fabrika bu dönemde ölçülü bir şekilde yönetilememiş, çimento fiyatları düşmemiş ve İstanbul'daki fabrikalarla rekabeti başaramamıştır. Bu sebeple 1935'te kısmen, 1938'de ise tamamıyla faaliyeti durdurulmuştur. 1943'e kadar çalışması bulunmayan fabrikanın, 6 Mayıs 1943'te genel kurulca tasfiyesi kararlaştırılmıştır. 1946 yılına gelindiğinde Ankara Çimento Fabrikası, Sümerbank ve Ankara Belediyesi'nin %50'şer paya sahip olduğu 400 bin lira sermayeye sahip Ankara Çimento Limited Şirketi eliyle tekrar faaliyete başlamıştır.²⁴⁰ Fabrika, üretim faaliyetini 1954'e kadar sürdürmüştür. Ankara Çimento Fabrikası'nın etrafında çimento imalatına uygun kalker ve kil maddesi bulunmuştur. Fabrikanın klinker tesisatı yenilenmiş, bunun yerine normal Porland çimentosu imalatı yapabilecek düzeye getirilmiştir.²⁴¹

Devlet eliyle Ankara Çimento Fabrikası'nı büyütmek amacıyla birtakım çalışmalar yapılmıştır. Çimento kireç ve imali için gereken fabrika ve tesisler açmak, işletmek ve bu işlerle ilgili başka girişimlerde bulunmak amacıyla, merkezi Ankara'da olmak suretiyle 99 yıl süre ve 9.000.000 Türk Lirası sermaye ile 02.03.1953 tarihli, 4/328 sayılı Bakanlar Kurulu kararname ile Ankara Çimento Sanayii Türk Anonim Şirketi kurulmuştur. 1953'te gerçekleşen şirketin açılışında imza töreninin başkanlığını yapan Başbakan Adnan Menderes, Maliye, İş-

²³⁸ Nadir Yurtoğlu, "Kalkınmanın Önemli Bir Unsuru: Kuruluşundan 50 Yılına Türkiye'de Çimento Sanayi (1910-1960)", *Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.31, S.92, 2015, s.119.

²³⁹ Aynı eser,, s.123.

²⁴⁰ BCA, 30-1-0-0/92-577-8.

²⁴¹ Yurtoğlu, Kalkınmanın Önemli Bir Unsuru, s.128.

letmeler ile Gümrük ve Tekel Bakanlarının yanında Türkiye Emlak Kredi Bankası, Sümerbank ve Türkiye İş Bankası genel müdürleri de katılmışlardır. İlk başlarda 50 milyon lira sermaye ile kurulan bu ortaklık 24 Mayıs 1956 tarihli, 4/7324 sayılı Bakanlar Kurulu kararnamesi ile sermayesini 50 milyon lira daha artırmış ve toplam 100 milyon liraya çıkarmıştır.²⁴² Etimesgut'ta bulunan bu çimento fabrikası halen sanayi yatırımlarını devam ettirmekte ve varlığını sürdürmektedir.

2.3.2. Etimesgut Radyo İstasyonu

Etimesgut'ta inşa edilecek radyo istasyonunun inşasıyla alakalı 24.12.1937 tarihli ve 11176/5325 numaralı kararnamede istasyonda çalışacak mühendis, makinist, fen memuru gibi personel lojmanı ile ilgili çıkarılan kararların yanında istasyona gereksinim olan ekipmanların yanında, bu ekipmanların alımı ve ödemelerin yapılmasına dair bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından imzalanan kararlar bulunmaktadır.²⁴³ 1938'de Marconi firması tarafından radyo istasyonu kurulmuştur.

Etimesgut'ta devlet eliyle 120 kW gücünde Türkiye'deki ilk güçlü verici kurulmuştur. Ankara Palas'ın bodrum katındaki bir odadan, 5 kW gücünde bir Fransız şirketine ait iki tane verici ile yayın hayatına başlamıştır. Ankara Radyosu, 1938'de günümüzdeki binasında yayına devam etmiştir. O dönemde Avrupa'da 100 kW üstünde 36 verici bulunmaktaydı. 120 kW'lık uzun dalga Ankara vericisi, Avrupa ülkeleri radyo vericileri arasında ilk sıralarda yer almıştır.²⁴⁴ Etimesgut Havaalanının uçuş güvenliğinin tehlikeye girmemesi adına buradan kaldırılmıştır.²⁴⁵

2.3.3. Etimesgut Uçak Fabrikası

Türk Hava Kurumu, Mustafa Kemal Paşa'nın da emekleriyle kendi bünyesine eğitim ve askeri amaçlı uçak üretmek için fabrika kurmuştur. Ne yazık ki bu girişim Atatürk'ün ölümü sonrası gerçekleşmiştir. 1930'lu yıllarda Türkkuşu'nu tamamlayıcı kurum olarak bir uçak fabrikası açma fikri öne atılmıştır. İkinci Dünya Savaşının başladığı yıllarda yabancı uzmanların da bulunduğu bir heyet Türkiye'deki uçak üretimini incelemiş ve artık bu üretimin fabrikalaşması gerektiğine karar vermiştir. Böylelikle 1942'de 13.790 metrekaresel bir alanda Türk Hava Kurumu Etimesgut Uçak Fabrikası kurulmuştur. Daha önce kurulan atölyeler genişletilerek fabrikaya dönüştürülmüştür. 113 mühendis, 221 teknisyen ve 606 işçiyle üretime baş-

²⁴² Aynı eser, s.133-135.

²⁴³ *Tarihte Etimesgut*, C.2, s.183.

²⁴⁴ Aynı eser, s.183.

²⁴⁵ Yaleze, *Mekânlar Olarak Etimesgut*, s.50.

lanmıştır. Fabrikada Türklerin yanında, savaştan kaçan Avrupalılardan da 35 Polonyalı mühendis ve teknisyen yer almıştır. Fabrikanın toplam çalışanı bu yıllarda 878 idi. 1948 yılından sonra yabancı personeller ülkelerine dönmüş ve personel sayısı neredeyse yarıya düşerek 406 kişi olmuştur.²⁴⁶

Uçak fabrikasında ilk üretim İngiltere’den lisansı alınan Miles-Magister adlı okul tayyareleri ile başlamıştır. Bunun yanında THK serisi planörler ve eğitim, akrobasi, sağlık ve nakliye uçakları da üretilmiştir. Fabrikanın büyümesi oldukça hızlı olmuş ve 1947 yılı itibariyle fabrikanın kapalı alanı 16.710 metrekareyi bulmuştur. Fakat yıllar geçtikçe gitgide hafifleyen iş gücüne göre personel sayısı da azalarak 1949’da 63 teknik personel, 49 memur, 285 işçi, çırak ve müstahdem olmak üzere toplam 397 personele düşmüştür. Bu tarihten sonra fabrikada yabancı işçi bulunmamaktadır. Etimesgut Uçak Fabrikası’nda etüt faaliyetleri büyük önem taşıyordu. Bu faaliyetler yoğun işlerin yapıldığı önemli bir ar-ge alanıydı. 1944’ün ilk yarısına kadar yapılan ar-ge denemelerinin sayısı 45.000 parçayı geçmiştir. 1944-1947 seneleri arasında fabrikada birçok değişik tip ve tasarımda uçak ve planör üretimi yapılmış ve projesi hazırlanmıştır.²⁴⁷

Etimesgut Uçak Fabrikasında dış ülkelerden alınan patentli uçak üretiminin dışında tamamıyla yerli uçaklar da üretilmiştir. Bu üretim işi için oluşturulan 21 kişilik ekip 1942-1952 yılları arasında 16 farklı tip uçak geliştirmişlerdir. Fabrikada bu yıllar arasında 126 adet Türk tasarım uçak üretilmiştir. Bu tasarımlar arasında öncü tasarıma sahip olan THK-13 kodlu **“Uçan Kanat”** adlı deneysel planör ve ambulans uçağı olarak tasarlanan THK-5A adlı uçaktır. 1951 yılında bir adet THK-5A model uçak Danimarka’ya satılmıştır. Danimarka, 1953’te bu uçaktan 26 tane daha sipariş vermiştir. Avrupa’dan ise 30 adet daha sipariş alınmıştır. Dönemin siyasi şartlarında maalesef ki bu sipariş alınan uçaklar teslim edilememiştir. THK’nın isteğiyle 1948’de Uçak Fabrikası ile ilgili bir rapor hazırlanmıştır. Raporda bahsi geçen ve şikâyet edilen nokta fabrikanın Milli Savunma Bakanlığı ve Devlet Hava Yollarıyla gereken işbirliğini yapmamasıdır. Burada tartışılan en önemli nokta ise bu işbirliğinin eksikliği düşüncesiyle fabrikanın akıbetinin ne olacağı sorusudur. Raporda belirtilen işbirliği eksikliğinden kaynaklanan sorunların çözümü şu şekilde sıralanmıştır: memleketin gereksinimi olan yapılar için zorunlu etüt ve araştırmaları artırması, sipariş ve satış şeffağının fabrikada imal ve tamir edilebilecek işler hakkında reklam ve ilanlarla piyasaya bilgi vermesi gerekmektedir.²⁴⁸ Sonuç olarak fabrikanın Türk Hava Kurumu bünyesinden çıkarılarak; ekonomiye faydası dokunacak

²⁴⁶ Tarihte Etimesgut, C.2, s.99.

²⁴⁷ Osman Yalçın, “Türk Hava Kurumunun Kurduğu Hava Harp Sanayii Fabrikaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.29, S.86, 2013, s.135, s.143-145.

²⁴⁸ BCA, 30-1-0-0/100-619-6, lef.3. , BCA, 30-1-0-0/100-619-6, lef.13.

şekilde devlet tarafından yönetilmesine karar verilmiştir. THK Etimesgut Uçak Fabrikası 1952’de Makine ve Kimya Endüstri Kurumu’na devredilmiştir.²⁴⁹ Fabrikanın bulunduğu arazi Türk-Amerikan ortaklığındaki traktör fabrikasının yapılması için Amerikan şirketine satılmıştır. Devlet tarafından kurulan ikinci ve en uzun süre yaşayan Etimesgut Uçak Fabrikası böylelikle tarihin tozlu sayfalarına karışmış; Ankara ve Etimesgut halkının hafızasında bir anı olarak kalmıştır.²⁵⁰ MKE’ye devredilen Uçak Motor Fabrikası, 1954’te Traktör Fabrikası’na, Uçak Fabrikası ise 1968’de Tekstil Makineleri Fabrikası’na dönüştürülmüştür.

15 Mayıs 1944’te Etimesgut’ta Hava Ulaştırma Grup Komutanlığı Genelkurmay Başkanlığının emriyle Hava Kuvvetleri Komutanlığı İrtibat Kıtası kurulmuştur. Kadro ve uçak miktarının artmasıyla birliğin adı 1 Mart 1948’de Hava Nakliye Alayı olmuştur. Daha sonraki teşkilatlanmadan dolayı ise ismi tekrar değişerek 12. Hava Nakliye Üssü olmuştur. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtına da katılan Komutanlığın görevleri arasında şunlar bulunmaktadır: barışta ve savaşta sorumluluk sahasında hava ulaştırma görevlerini üstlenmek, bu görevini icra ederken emri altında bulunan hava ulaştırma ve destek birimlerini en son teknoloji ve yöntemlere göre eğitmek, arama-kurtarma faaliyetlerinde bulunmak, Komutanlıkta bulunan araçlara bakım-onarım yapmak, personele teknik dersler vermek, görevlerin gerçekleştirilmesi için plan hazırlamak ve yürütülen faaliyetlerin kontrolünü sağlamak.²⁵¹

2.3.4. Japon Gülyağı Fabrikası

Etimesgut’ta 1928 yılında oluşturulan bir başka tesis de Ahi Mesud Japon Gülyağı Tesisleridir. Tesis, Japonlar tarafından kurulmuştur ve bugünkü Erler mahallesinin batısındaki Etiler Caddesi üzerindedir. Atatürk döneminden gelen ve günümüzde varlığını devam ettiren tesis Etimesgut Askeri Havaalanı’nın hemen yanındadır. Taştan inşa edilen binaya ek olarak başka bina yapılmamıştır. Gülyağı imalatına 1950’de son verilmiştir. Bölgeye yerleşen ilk muhacirlerden olan Halil Çokoy’un torunu Recep Metin, Gülyağı Tesisleriyle ilgili: *babasının asıl mesleğinin gül yağı üreticiliği olduğunu söylemiştir. Gül bahçelerine sahip olan bu aile tarlalarını Bulgarlara satarak bu bölgeye yerleşmişlerdir. Bir bayram günü Ahi Mesud’da halkla bayramlaşan Atatürk’e Recep Metin’in dedesi Halil Bey, Bulgaristan’dan getirdiği gül yağını hediye etmiştir. Gazi Paşa, çok beğenerek bunun burada üretilip-üretilmediğini sormuş; olumlu yanıt almıştır. Recep Metin, daha sonra gülfidanlarının getirtilip bugünkü Mehmetçik Lisesi’nin karşı yoluna dikildiğini söylüyor. Buraya bir süre sonra Japonlar tarafından*

²⁴⁹ Canlı, *Etimesgut’un Türk Havacılığındaki Yeri*, s.297-298. Sinan Meydan, “Cumhuriyetin Kanatları: ‘Atatürk’ün Uçak Fabrikaları””, *Sözcü*, 17 Eylül 2018.

²⁵⁰ Yalçın, *Türk Hava Kurumunun Kurduğu Hava Harp Sanayii Fabrikaları*, s.160.

²⁵¹ Tekin, *Etimesgut*, s.99-100.

gülyağı üretmek için bir fabrika yapıldığından bahsediyor.²⁵² Konuyla ilgili Raşit Kabasakal şunları söylemiştir: “*Etimesgut girişindeki köprüünün orada yer alan, Atatürk Orman Çiftliği'nin işçilerinin lojmanı olarak kullanılan şuan ki atıl binalar o zamanlar gül bahçesi için kurulmuşlar. Atatürk gül üretilmesini istenmiş; gülsuyu fabrikası kurulmuş.*”²⁵³

Şekil 5. Japonlar Tarafından Etimesgut'ta İnşa Edilen İtriya (Parfüm) Fabrikası, 1928.

Kaynak: Zeki Kamil Ülkenli, “İç İçe İki Genç Cumhuriyet Ütopyası ve Dönüşümleri: Ankara ve Atatürk Orman Çiftliği”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, Haziran 2017, s.56.

2.3.5. Ankara Şeker Fabrikası

20 Ekim 1961’de Şeker Fabrikası’nın temelleri atılmıştır. Şeker Fabrikası’nın burada kurulmasının sebebi Etimesgut’tan demiryolu hattının geçmesidir. 15 Ekim 1962 tarihinde yapılan deneme kampanyası ile şeker üretimine başlanmıştır. Türkiye Şeker Fabrikaları’na bağlı olan üniteler içerisinde: Ankara Şeker Fabrikası, Makine Fabrikası, Tohum İşleme Fabrikası, Elektromekanik Aygıtlar Fabrikası (EMAF), Şeker Enstitüsü, Eğitim Daire Başkanlığı, Teftiş Kurulu Başkanlığı, 1993’te üretime son veren Kizelgur Fabrikası ve 1994’te özelleştirilen çiftlikler yer alır. Ankara Şeker Fabrikası’nın kampüsünde lise, ilköğretim okulu, kreş ve anaokulu, kapalı spor salonu ve tenis sahası, çim futbol sahası, misafirhaneler, cami, lokanta ve sinema salonu gibi sosyal tesisler bulunmaktadır. Böyle bakıldığında bu fabrikanın açılmasının Etimesgut’ta sosyal, ekonomik ve kültürel canlılığı sağladığı görülmektedir. Arazinin büyük bir kısmı 1958’de Etimesgut, Eryaman ve Elvan köyünde yaşayan vatandaşlardan satın

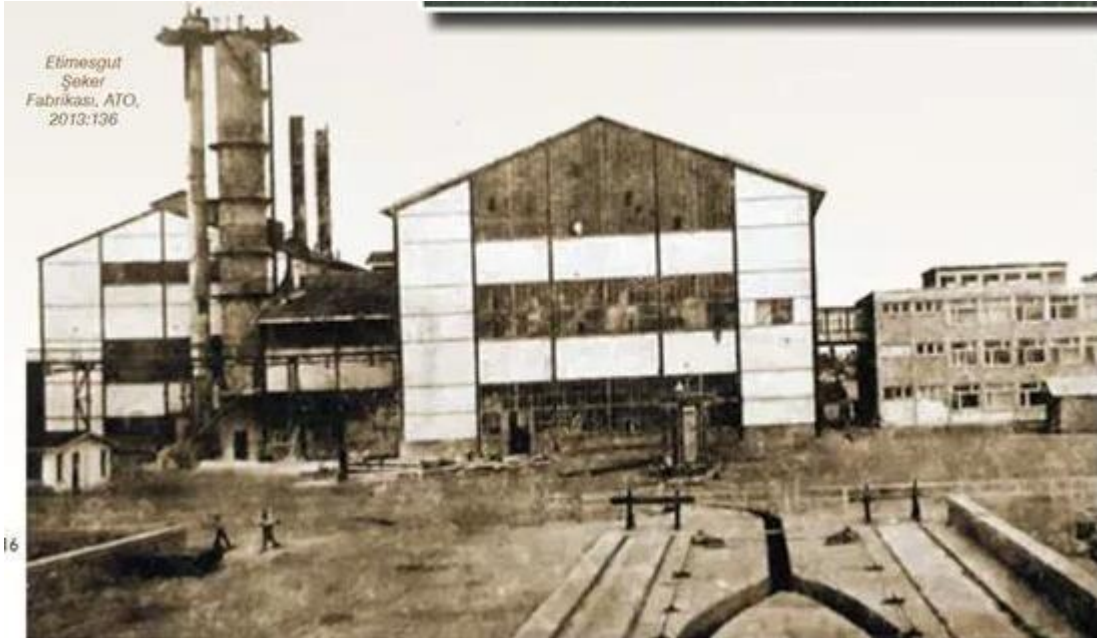
²⁵² Başköy vd., *Atatürk ve Etimesgut*, s.98-102.

²⁵³ Yalaze, *Mekânlar Olarak Etimesgut*, s.48.

alınarak kamulaştırılmıştır. Fabrikanın en büyük görevi öncelikle Ankara'nın daha sonra Türkiye'nin şeker ihtiyacını karşılamak ve şeker sanayiinin gelişmesine yardım etmektir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı olan fabrikanın sermayesi tamamıyla devlete aittir. Fabrikada 290 memur, 70 hizmetli, 500 daimi işçi olmak üzere toplam 860 kişidir. Kampanya zamanlarında dâhil olan 650 geçici işçi ile bu sayı 1510 kişiyi bulmaktaydı. Çalışanların çoğu Etimesgut'ta yaşamaktaydı. Şeker Fabrikası kampüsünde bulunan Şeker Enstitüsü, tarımsal ve teknolojik araştırmalar olmak üzere iki ana araştırma müdürlüğünden oluşmaktaydı. Bu enstitünün görevleri arasında; ar-ge ve üretim çalışmaları yaparak Türkiye'de şeker üretimine katkı sağlamak bulunmaktadır.²⁵⁴

Ankara Şeker Fabrikası kampüsünde bulunan Ankara Makine Fabrikası'nın temeli 22 Eylül 1966'da atılmış, 1 Temmuz 1968'de işletmeye açılmıştır. Bir bölüm ile üretime başlayan fabrika 1982'de beş bölüme tamamlanarak üretime devam etmiştir. Fabrika yaklaşık 500.000 m² fabrika alanı, 32.000 m² kapalı alana sahiptir. Fabrikada, 2 Mayıs 1996 tarihi itibarıyla 295 işçi, 45 memur, 13 mühendis çalışmaktaydı. Fabrikanın varlığının en büyük amacı şeker fabrikalarının ve hızlı gelişen yurtiçi sanayiinin ihtiyacı olan büyük boyutlardaki makine ve tesislerin ithalatını önlemektir. Şeker fabrikalarının %95'i, çimento fabrikalarının da %85'i üretilenmektedir.²⁵⁵

Şekil 6.Etimesgut Şeker Fabrikası

²⁵⁴ Tekin, *Etimesgut*, s.104-107.

²⁵⁵ Tekin, *Etimesgut*, s.107-108.

Kaynak: <https://www.hurriyet.com.tr/galeri-ataturkun-temelini-attigi-ilce-etimesgut-41808337>. Erişim tarihi: 21.09.2022

Şeker Fabrikası'nın Etimesgut'ta kurulmasının en temel nedeni buradaki demiryolunun varlığıdır. Demiryolu aynı zamanda memur ve işçi kesimi için planlanan konut inşası için de önemli bir unsurdur. Bu minvalde burada Şeker Farikası'na ait 200 konut, TRT'ye ait 100 konut, Milli Eğitim Bakanlığı'na ait 250 konut, Adalet Bakanlığı'na ait 250 konut ve Sağlık Bakanlığı'na ait 100 konut inşa edilmiştir. Askeri alanda çalışan personelin de barınma gereksinimini karşılamak amacıyla Hava Kuvvetleri'ne ait 862 konut, Kara Kuvvetleri'ne ait 620 ve Jandarma'ya ise 440 adet konut olmak üzere lojmanlar inşa edilmiştir. Bu yapılar Etimesgut'taki toplu konut alanlarının mühim bir bölümünü meydana getirmektedir.²⁵⁶

Etimesgut'ta kurulan bir diğer fabrika da 17 Ekim 1957'de kurulan MKE Fişek Sanayi ve Ticaret A.Ş. (Gazi Fişek Fabrikası) 'dir. Milli Savunma Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğünün hafif mühimmat gereksinimi bu fabrika tarafından karşılanmaktadır. Fabrika 1 Ocak 1991'den itibaren Fişek San adıyla üretime devam etmektedir. Etimesgut'ta yer alan MKE kurumuna bağlı bir diğer fabrika da Etimesgut Ağaç Sanayi ve Ticaret A.Ş. (ETAĞ) 'dir. Fabrikanın varlığı eskiye dayanmaktadır. Burada her türlü kontrplak, kontrtable, yonga levha, prefabrik konut, büro ve ev donanım çeşitleri üretilmektedir. Ayrıca orduya ait mermi sandığı, top edavat sandığı, top tekerleği ve diğer ahşap malzemeleri de üretilmektedir. 1982'ye kadar kontrplak fabrikası olarak üretim yapan fabrika, bu yıldan sonra ağaç sanayii ürünleri fabrikası adını almıştır.²⁵⁷

2.4. Etimesgut'ta Eğitim Faaliyetleri

Ahi Mesud örnek köyü kurulurken Ankara'nın batısındaki idari ve askeri ihtiyaçları gidermek amaçlanmıştır. Burada yalnızca Etimesgut'a değil çevre köylere de hizmet edecek yatılı okul inşa edilmiştir. Bu köylerde eğitime aktif bir şekilde katılım sağlanmasının amaçlandığını göstermektedir. 10.10.1928 tarihli ve 7210 sayılı kararnameyle Etimesgut'ta eğitim faaliyetlerinin ilki olan yatılı okulun inşa edilmesine karar verilmiştir. Kararnamede, *Etimesgut bucağında inşa edilecek olan yatılı okulun inşaatının kapalı zarf yöntemiyle eksiltmeye konması, bucak göçmenlerinin gelmesine ve kışın gelişine bakarak çocukların öğrenimden yoksun kalması riskinin bulunmasından ötürü hızlı bir şekilde yapılma zorunluluğu* olduğun-

²⁵⁶ Figen Uzar Özdemir/Esra Demirkol, "Etimesgut: 'Örnek Köy'den Site Kent'e", *İdeal Kent*, S.11, s.366.

²⁵⁷ Tekin, *Etimesgut*, s.109-110.

dan bahsedilmiştir. Kararname gereği okul inşa edilirken okulun ısıtma sistemi için zamanın teknolojisine göre çok ileri bir teknik olan kalorifer sistemi kurulmasına karar verilmiştir.²⁵⁸

Bakanlar Kurulu, Ahi Mesud'da yaptırılan yatılı okulun kışa kadar ivedilikle tamamlanması, lüzumlu ve mecburi olan kalorifer sistemi ve buhar mutfakları tesisatı döşemesinin aciliyetinden ötürü pazarlık usulüyle yaptırılmasına karar vermiştir. Ayrıca yatılı okula ilave edilecek Öğretmenevleri ve Kız Yurtlarına ait inşaatların da pazarlık yoluyla yaptırılması 21.06.1930 tarihli toplantıda kararlaştırılmıştır.

Yatı mektebinin planı Mimar Ernst Egli tarafından hazırlanmıştır.²⁵⁹ Mimar Egli'nin Cumhuriyet döneminde hazırladığı yapı planları oldukça önem taşımaktadır. Bunun sebebi tasarımlarının Uluslararası Mimarlık Üslubu'nun önemli örneklerini oluşturmamasından ileri gelmektedir. 1928'de inşa edilen Etimesgut Yatı Mektebi, 40 kız, 60 erkek öğrenciye uygun olarak tasarlanmıştır. 1930'da mektebin bitişiğine öğretmen lojmanı ve kız yatakhane yapılmıştır. Yapı bir avlunun etrafında iki katlı olarak biçimlenmiştir. Zemin katında derslikler, bürolar ve yemek salonu; üst katında ise yatakhane ve çok amaçlı salon bulunmaktaydı. Yatakhaneler çatı arasına yerleştirilmişti. Eğimli çatısı ile dikkat çeken bina, Etimesgut Devlet Hastanesi'nin yanındaki tepelik alanın sırtında yer almaktadır. Simetrik yapısıyla, dikdörtgen bir avlunun etrafında, doğu-batı ve kuzeyde yarım bodrum üzerinde iki katlı basit bir bina görünümündedir. Binanın girişinde zemin katın koridoruna varılmaktadır. Koridorun iki tarafında büro ve derslikler, güney tarafında ise avlu bulunmaktadır. Batı tarafındaki koridorun batı kolunda yatakhane varan merdiven yer almaktadır. Doğu tarafında ise geniş ve kapalı bir teneffüs alanı ile bunun da doğusunda dikdörtgen planlı derslikler ve kuzeyinde bürolar bulunmaktadır.²⁶⁰

Yatı mektebinin batı kanadında büyükçe bir yemekhane yer almaktadır. Yemekhanenin doğusunda orta avluya açılan üç kapı; batısında ise pencere ve kapılar vardır. Binanın güney kısmını doğu-batı doğrultusundaki çok amaçlı salon oluşturmaktaydı. Salonun kuzey ve güneyinde birçok pencere bulunmaktadır. Binanın birinci katı fonksiyonu sebebiyle zemin katı ayrı bir anlayışla tasarlanmıştır. Zeminin kuzeyinde lavaboların bulunduğu, dikdörtgen şekilli geniş bir mekân yer almaktadır. Yatakhaneler çatı arasına ustalıkla konumlandırılmıştır.²⁶¹

²⁵⁸ Tarihte Etimesgut, C.2, s.163.

²⁵⁹ Eres, *Türkiye'de Planlı Kırsal Yerleşmeler*, s.134.

²⁶⁰ <https://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sta/trindex.htm>. Erişim: 24.06.2022.

²⁶¹ Leyla Alpagut, *Erken Cumhuriyet Döneminde Ankara'daki Eğitim Yapıları*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2005, s.197-198.

Şekil 7.Etimesgut Yatı Mektebi

Kaynak: <https://www.etimesut.org/etimesgut-eski-fotograflar>. Erişim tarihi: 21.09.2022

Yatı okulu sonraları erkek yetiştirme yurdu ve lojmanı olarak kullanıma sunulmuştur. Aynı yapı 1990-1996 yılları arasında ilk belediye binası olarak hizmet vermiştir. Bina, 1997’de Çocuk Esirgeme Kurumu’na devredilmiştir. 2004 yılına kadar özensiz kalan bina, hastane yapmak üzere yıkılmıştır.²⁶²

Etimesgut Yatı Okulu’nun eski öğrencisi Raşit Kabasakal, 1945-1952 yılları arasında yatılı mektepte okuduğunu söylemiştir. Orada eğitim görürken Hasanoğlan Köy Enstitüsü’nden son sınıf talebeleri de yatı mektebine stajyer olarak gelirlermiş. Eğitim programlarında doğada gezinti, ot toplama ve bunlardan şapka, sepet örme gibi faaliyetler bulunmaktaymış. Buraya Türkkuşu’ndan da hocalar gelerek son sınıf öğrencilerine çitalarla ve kâğıtlarla küçük planör uçaklar yaptırırlarmış. Etimesgut Yatı Okulunda aynı senelerde okuyan bir diğer öğrenci olan Zeynep Kabasakal ise okulda Görme ve İşitme Engelliler Okulunun varlığından bahsetmiştir. Aralarında arkadaşlarının da bulunduğundan ve birlikte teneffüse çıkıp onlara yardımcı olduklarından bahsetmiştir. Aynı okulda öğrencilik yapmış olan göçmen torunu Mehmet Çokoy ise 1956-1965 yılları arasında yatı mektebinde okuduğunu söyleyerek 23 Nisan kutlamalarının coşkuyla yapıldığından bahsetmiştir. ‘*Geceleri yapılan eğlencede nahiye müdürü sokaklara meşale diktirirdi*’ diyerek kutlamalara ne kadar önem verildiğini dile getirmiştir.²⁶³ Bizzat bu anıları yaşamış kişilerin anlattıklarına bakılırsa bu okul sosyal açıdan birçok öğrenciye fayda sağlamıştır. Bayram kutlamalarının coşkuyla geçmesi, Türkkuşu’ndan

²⁶² *Günümüzde Etimesgut*, Kolektif, Etimesgut Belediyesi Yayınları, Ankara, 2018, s.40.

²⁶³ Yaleze, *Mekânlar Olarak Etimesgut*, s.40.

eğitmenlerin gelip bizzat eğitim vermesi, ot toplayıp bunların çeşidinin öğretilmesi gibi genel kültür konuları ve daha birçok alan öğrencilerin faydasına sunulmuştur. Unutulmamalıdır ki bir toplum modernleştirilmek isteniyorsa bu öncelikle çocuklara verilen eğitimden başlamalıdır.

1924 yılında Ankara'nın merkezinde özel idareye ait 4'ü erkek, 5'i kız toplam 9 mektep bulunmaktaydı. Maarif Vekâletine bağlı bir Darülmuaallimin, iki Musevi mektebi ve de bir Ermeni Katolik mektebi vardı. Ayrıca merkezde Kayabaşı, Leblebi, Yeşil Ahi, Erzurum ve Bostaniye adlı mahalle mektepleri bulunuyordu. Yeni yapılmış mektepler ise Latife Gazi Mustafa Kemal Kız Numune Mektebi ile Gazi Mustafa Kemal Numune Mektebi'ydi. Köylerde ise toplam 108 mektep bulunuyordu. Fakat bunların nerdeyse yarısı eğitim-öğretime açık değildi. Bu dönemde ilkokul mecburi olmasına rağmen okullaşma binde beş oranındaydı. Maarif Vekâleti tarafından hazırlanan programa göre ders işlenmekteydi. Köylerde genellikle okul binası olmadığından Köy Odaları yahut köy camileri eğitim amaçlı kullanılıyordu. Öğretmenlerin maaşlarını imamların maaşını ödedikleri gibi köylüler ödüyordu. 1930'lu yıllara gelindiğinde Ankara merkezinde 23, kaza merkezlerinde 15, köylerde ise 147 ilk mektepte eğitime devam ediliyordu. Toplam öğrenci sayısı ise 14.289'du.²⁶⁴

2.5. Etimesgut Numune Sıhhat Merkezi'nin Kuruluşu

Cumhuriyetin ilk yıllarında devletin bir görevi de bulaşıcı hastalıklarla uğraşmaktı. Cumhuriyet hükümetleri bu hastalıklarla savaşmak adına sağlık alanındaki politikalarını acil olarak uygulamaya geçirmeye çalışmışlardır. Bu hastalıklar başlıca trahom²⁶⁵, sıtma ve verem idi. 1930'da kabul edilen 1593 sayılı Hıfzıssıhha Kanununda Türkiye'de görülen bulaşıcı hastalıklarla mücadele etme şekli saptanmış; bu hastalıklara karşı ilaç ve aşılardan hükümet tarafından hazırlanması ve ithal edilen ilaçların Bakanlıkça belirlenen şartlara uygun olması kararlaştırılmıştır. Aynı kanunda doğan her çocuğun çiçek hastalığına karşı aşılınması da yer almaktadır. Devletin, sağlık hizmetlerinde daha etkin olması amacıyla 9 Haziran 1936'da Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Teşkilat ve Memurin Kanunu çıkarılmıştır. Böylece köylerden başkente kadar sağlık hizmetlerinde tüm sorumluluk devlete verilmiştir. Etimesgut Sıhhat Merkezi hem koruyucu hem de tedavi edici sağlık hizmetlerini beraber sürdürmek üzere tasarlanmıştır.²⁶⁶ Etimesgut Devlet Hastanesi'nin o dönemdeki ismiyle Etimesgut İçtimai Hıfzıssı-

²⁶⁴ Zübeyir Kars, "Ankara'nın Başkent Olduğu Yıllardaki Eğitim, Sağlık ve Sosyal Durumu Üstüne", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.20, S.58, 2004, s.108-110.

²⁶⁵ Trahom: Göz kapaklarını ve korneayı saran bir enfeksiyon hastalığıdır.

²⁶⁶ Mehmet Şahingöz ve Bahattin Demirtaş, "Dünden Bugüne Etimesgut'ta Sağlık Hizmetleri", *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C.3, s.183-184.

sıhha Numune Dispanserinin inşası 1930'da bitmiştir ve hizmete açılmıştır.²⁶⁷ Merkezin ilk başhekimi Dr. Cudi Erentürk'tür.²⁶⁸ Dispanser faaliyetini 1937'ye kadar sürdürmüştür; bu tarihten sonra Sıhhat Merkezi olarak yeni bir kuruluş halini almıştır. Bu kuruluş yalnızca Etimesgut'a değil çevredeki tüm köylere de hizmet vermiştir. Özellikle sıtma hastalığıyla mücadelede önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bataklıkların kurutulmasında önemli rol oynayan doktorlar, Atatürk'ün büyük övgüsünü almışlardır. Kuruluş aşamasında dispanserin görevleri şu şekilde belirtilmiştir:

- 1- Merkez ve köyler hasta muayenesi,
- 2- Fakir hastalara parasız ilaç temini,
- 3- Sıtma, frengi, verem ve diğer bulaşıcı hastalıklarla savaş,
- 4- Süt çocukları ve okul öncesi çocukların izlenmesi ve çocuk ölümlerinin azaltılması,
- 5- Okul sağlığı,
- 6- Aşılama,
- 7- Muhtaçlara sosyal yardım,
- 8- Köylerde çevre sağlığı şartlarının düzenlenmesi,
- 9- Sağlık eğitimi verilmesi,
- 10- Sağlıkla ilgili istatistiki verilerin toplanması ve değerlendirilmesi,
- 11- Dispanserlerde yapılamayan zor doğumların Ankara doğumevine sevki,
- 12- Yoksul hastaların ücretsiz bakımı ve hastalığı bir haftadan fazla süren veya bulaşıcı hastalığı olanların Ankara Numune Hastanesine sevki.²⁶⁹

²⁶⁷ Mehmet Cemil Uğurlu, "Türkiye'nin Öncü Toplum Hekimi Dr. Cemalettin Or", *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, S.7, 1994, s.3.

²⁶⁸ Derya Çini Şimşek, Türkiye'de Kurulan İlk Köy Tipi Sıhhat Merkezi: Etimesgut Numune Sağlık Merkezi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:5, S.30, Kasım 2018, s.142.

²⁶⁹ Başköy vd, *Atatürk ve Etimesgut*, s.64.

Şekil 8.Etimesgut Numune Sıhhat Merkezi

Kaynak: Mehmet Cemil Uğurlu, “Türkiye’nin Öncü Toplum Hekimi Dr. Cemalettin Or”, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, S.7, 1994, s.27.

Atatürk’ün deyimiyle “Etimesgut Sıhhat Merkezi Direktörü” olan, 1934’te dispanserin başhekimliğine atanan Cemalettin Or²⁷⁰ da burada önemli hizmetlerde bulunmuştur. Atatürk, 29 Kasım 1937’de yaptığı ziyarette “Etimesgut Sıhhat Merkezini gezdim. Kıymetli direktörü Cemalettin Or’un verdiği malumat ve izahattan çok memnun oldum. Modern çalışmaların eyi neticeler vereceğini kanaatle gördüm” diyerek buradaki önemli faaliyetlerin altını çizmiştir. Cumhuriyet bilincine sahip olan Başhekim Or, emrinde çalışan kişilere karşı da oldukça adildi.²⁷¹

²⁷⁰ Mehmet Cemalettin Or, 1898 yılında İstanbul’da doğmuştur. Freres Okulu ve Galatasaray Lisesi’nde öğrenim gören Or, 1925’te İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’ni bitirmiştir. 1934’te Etimesgut Dispanseri’ne başhekim olarak atandı; daha sonra 1935’te devlet tarafından araştırma yapması üzerine Amerika’ya eğitime gönderildi. Burada Hijyen Uzmanı unvanı alarak geri döndü ve tekrar dispanserdeki başhekimlik görevini idame ettirdi. Daha fazla bilgi için bkz. Uğurlu, *Türkiye’nin Öncü Toplum Hekimi Dr. Cemalettin Or*.

²⁷¹ Aynı eser, s.3-6.

Şekil 9. Mustafa Kemal Atatürk'ün hastane ziyareti sonrası anı defterine yazdığı not.

29/XI/1937
Etmesgut Sıhhat
merkezi'ni gezdim,
kıymetli direktörü
C. Or'ın verdiği
malumat ve izahattan
çok memnun oldum.
Modern çalışmaları
nın iyi neticeler
verdiğini kana
atla gördüm.
K. Atatürk

Kaynak: Mehmet Cemil Uğurlu, "Türkiye'nin Öncü Toplum Hekimi Dr. Cemalettin Or", *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, S.7, 1994, s.7.

Dr. Cemalettin Or, 1935 senesinde Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti tarafından köy sağlığı ve hijyeni eğitimi görmek üzere Amerika'ya gönderilmiştir. Sıhhat Merkezi'nde 1952 yılına kadar başhekimlik yapan Or'un, görevi boyunca burada önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Sıhhat Merkezi'nin bu başarısı gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında olumlu yankılar uyandırmıştır.²⁷² Or'un görevi süresince hastanede yapılan tüm işlere ait kayıtlar tutulmuş, icra edilen türlü yardımlar, bağışıklık ile ilgili çalışmalar, aşılar, eğitim ve propagandalar yapılmıştır. Diğer sağlık merkezlerinde alışlagelen protokol defteri yerine Etimesgut Sıhhat Merkezinde doktor tarafından izlenen tıbbi fişler ile hemşireler tarafından işlenen sosyal fişler ayrı olarak kaydedilmiştir.²⁷³ Düzenli bir şekilde sıralanan kutularda birkaç çeşit fiş yerleştirilmiştir. Doğduğu günden itibaren her bir çocuğun kendine ait fişleri doldurulup aile dosyasına konulmuştur. Alfabetik sırasıyla kayıt edilen dosyalarda kaydı aranan kişiler kolayca bulunabilmekteydi. Kayıtlı hastaların hangi hastalığa sahip olduğu, icra ettiği mesleği hakkında bütün bilgileri kayıt altına alınmıştır. Her köylüye ait bir numara yer almıştır.²⁷⁴

Sıhhat merkezindeki sağlık sistemi iki ana koldan ilerliyordu. İlki tedavi edici hekimlik; hastaların tanısını koyarak sonrasında tedavi edecek ilaç yazılması, ameliyat ya da fizik

²⁷² Şahingöz/Demirtaş, *Dünden Bugüne Etimesgut*, s.188.

²⁷³ Şimşek, *Türkiye'de Kurulan İlk Köy*, s.143-144.

²⁷⁴ Kemal Zeki Gençosman, "Etimesgut Sıhhat Merkezi", *Ulus*, 11 Eylül 1938.

tedavi gibi farklı tekniklerle hastalara uygun tedaviyi uygulamaktır. İkincisi, toplumu tüm hastalıklardan koruyacak her türlü yõteme yer veren koruyucu hekimliktir. Salgın hastalıklarla mücadele ilk kez 1914'te devletin görevleri arasına girmiştir. Koruyucu hekimlik adı altında halkı tüm hastalıkların etkilerinden korumaya yönelik yapılan icraatlar bu göreve dâhildir.²⁷⁵ Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, ülkemizdeki sıtma ve diğer salgın hastalıklarla mücadeleyle ilgili birçok kurumun açıldığını belirtmiştir. Bu minvalde bu kurumlarda yapılan sağlık çalışmalarının sonuçları olumlu ve sevindiricidir.²⁷⁶ Etimesgut Sıhhat Merkezi de bu mücadelelere yaptığı çalışmalarla destek olmuştur. Sıtma tedavisiyle birlikte Dr. Or, bir ekip kurarak saptanan bölgelere göndermiş; köylerde yaşayanların yardımıyla sıtmaya sebep olan bataklık sularının bölgeye en yakın dereye akıtılması sağlanmıştır. Merkezde 'frengi tedavî günleri' adlı uygulamalar başlatılarak Salı ve Cuma günleri etraftaki köylerden merkeze gelenlere ilaç tedavisi uygulanmıştır. Frengi hastalığının yanında tüberküloz hastaları da teşhis edilerek tedavi altına alınmıştır. Halkı hastalıklar ile ilgili aydınlatmak adına konferanslar düzenlenmiştir. Halk bu faaliyetlere ilgiyle katılım sağlamıştır.²⁷⁷

Hastane ile ilgili Raşit Kabasakal, hastanenin tek katlı olduğundan, ameliyat değil de doğum gibi operasyonların yaptırıldığından bahsetmiştir. Dedğine göre burası Ankara Numune Hastanesine bağlıydı. Buraya gelen hastanın durumu acil veya vahim ise Numune Hastanesine nakledilirdi. Zeynep Kabasakal ise buraya önceleri ocak dendiğini fakat gittiklerinde her türlü sıkıntılarının çözüldüğünü söylemiştir. Ayrıca rahmetli annesinin kendisine Cemalettin Or'dan bahsettiğini ve bu doktorun doğum yapan kadınların ihtiyaç olsun olmasın mutlaka bir hafta hastanede yatmalarını sağladığını iletmiştir.²⁷⁸ Sonraki yıllarda hastanenin adı değişerek artan nüfusun ihtiyacını karşılamak üzere 1946'da Kızılay tarafından poliklinik ve idare binası olmak üzere iki ek bina yaptırılmıştır. Daha sonra ismi Celal Ertuğ Devlet Hastanesi olmuş, 2016'da yıkılarak yerine başka bir hastane binası inşa edilmiştir. Dispanser amacına uygun hizmetine ek olarak Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı hekimleri ve diğer sağlık personeli yetiştiren kurumların öğrencilerine de Köy Sağlığı Eğitim Merkezi olarak hizmet vermeye başlamıştır.²⁷⁹

1963'te çıkarılan Bakanlar Kurulu kararıyla sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesiyle ilgili kanun çerçevesinde "Etimesgut Sağlık Grup Başkanlığı" kuruldu. Bu başkanlığın Etimesgut ve çevresindeki yaklaşık 55.000 nüfusa hizmet vermesi bekleniyordu. Bu kurum Ha-

²⁷⁵ Şimşek, *Türkiye'de Kurulan İlk Köy*, s.145.

²⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 1 Kasım 1926.

²⁷⁷ Şimşek, *Türkiye'de Kurulan İlk Köy*, s.147.

²⁷⁸ Yalçın, *Mekânlar Olarak Etimesgut*, s.42.

²⁷⁹ Tekin, *Etimesgut*, s.89-90.

cettepe Üniversitesi Tıp Fakültesinin uygulama hastanesi olarak da kullanıldı. Sağlık Grup Başkanlığı ise Etimesgut'un sınırlarını aşarak tüm bölgenin sağlık hizmetini üstlenmiştir. Etimesgut Sağlık Bölgesinde 6 köy sağlık ocağı bulunmaktaydı. Bunlar;

Köy Sağlık Ocakları	Tabii Olan Köyler
Ergazi	Macun, İvedik, Yuva, Yakacık, Memlik, Orhaniye, Teşrek, Karacakaya, Saray ve Susuz
Kazan	İmrendi, Lezgi, Güvenç, Aydın, Mehdiköy, Kılıçlar, Halkayun, B. Kayı, Alpagut, Ahiköy, Sançar, Peçenek, Yılbant, İçören, Uçarı, Ahirköy, Y. Ören, Örencik, Sayrak, Soğulcak, Sarılar, İğmir, Karalar, İğneköy, Kınık, Ergazi, Büyük Cimşit, Fethiye, Bıdık ve Kışla
Ortabereket	Feruz, Evci, Bayat, Pınarkaya, Çanıllı, B. Bereket köyü.
Yenikent	İncirlik, Mülk, İlyakut, Akçaviran, Bucak, Zirkayı, Çoğlu, Erkeksu, Gökler, Kesiktaş, Tekke, Tatlar ve Anayurt
Sincan	Eryaman, Osmaniye, Çimşit, Saraycık, Polatlar, Peçenek, Çiçektepe, Esenler
Yapracık	Yukarı Yurtçu, Aşağı Yurtçu, Türkoba, Alçı, Ballıkuyumcu, Fevziye, Şehitali, Dodurga, Alacaatlı, Çayyolu ve Bağlıca

Kaynak: Ahmet Tekin, *Dünden Bugüne Etimesgut*, Etimesgut Belediyesi Kültür Yayınları Tarih Serisi, Ankara 1998, s.91-92.

Etimesgut Sıhhat Yurdu'nun arkasında köyün panoramik olarak seyredilebileceği Âşıklar Tepesi yer almaktaydı. Çamlıca Tepesi de denilen bu yerde Ahi Mesud'un göçmen kesimi burada baharın gelişini yani Hıdırellez'i kutluyordu. Burası küçük bir tepe bile olsa vatandaşlar için önemli bir yeri vardı. Örnek köy halkından biri olan Ganime Eser bu tepeyle ilgili olarak; Hıdırellez gelince buranın muhacirler için bir kutlama yeri olduğundan, Ahimesud muhacirleri ve sonradan gelenlerin toplanıp eğlence yaptığından ve herkesin gücünün yettiği kadarıyla yiyecek içecek getirdiğinden, şenliklerin Türk göreneklerine göre yapıldığından bahsetmiştir. Muhacir torunu Zeynep Kabasakal ise Hıdırellez'den aklında kalanları şu şekilde aktarmıştır; *"Hıdırellez gelmeden hızır gelir derler bizde. Hıdırelleze kadar kilimler yıkanır, badana yapılır, bahçe sulanır, Hıdırellez sabahı her yer pırıl pırıl olurdu. Şurada tepe vardı isteyen oraya giderdi. Salıncak kurulur, o akşam bahçeye ateş yakılırdı. Bütün mahalleli sırayla ateşin üstünden atlardı."* Yine dönemin şahitlerinden olan Mehmet Çokoy bu kut-

lamalarla ilgili: “Mayıs ayında panayır yapılıyordu. Şimdiki yapılan hastanenin tepesine çıkılırdı. Durumu iyi olanlar kuzu keser, dağıtırdı. Birbirine bağlılık vardı, herkes birbirini tanıyordu” diyerek bölgenin insanının iç içe olduğunu, özveriyle birlikte eğlendiklerini vurgulamıştır.²⁸⁰

7 Ağustos 1990’da Sağlık Bakanlığı’na devredilen Etimesgut Devlet Hastanesi’nde 1996 yılı itibariyle 228 personel çalışmaktadır. Bunlar; 26 uzman doktor, 21 pratisyen hekim, 11 diş hekimi, 3 eczacı, 2 mikrobiyoloji uzmanı, 1 sosyal çalışmacı, 1 psikolog, 1 biyokimya uzmanı, 1 diyetisyendir. Bunlardan ayrı 1 müdür, 4 müdür yardımcısı, 52 ebe-hemşire ve 103 idari ve yardımcı personel bulunmaktadır.²⁸¹ Ayrıca Belediye’ye bağlı Halk Sağlığı Merkezi de hastane seviyesinde olmasa bile dispanser ve poliklinik düzeyinde halka ücretsiz olarak hizmet vermektedir. Burada tahlil ve tedaviler yapılır; dar gelirli vatandaşın ilaçları verilirdi. Halk Sağlık Merkezinin dışında vatandaşa gereksinim duyduğu dispanser ve sağlık ocağı binaları yapılarak sağlık kuruluşlarına devrediliyordu. Bunlardan biri de 30 Aralık 1997’de açılan SSK Dispanseridir. Bu kurum bina olarak her şeyiyle belediyeye, sağlık hizmetleri olarak da SSK’ya aittir. Kurum, işçi ve işçi emeklileri arasında büyük ilgi görmüştür.

2.6. Etimesgut’taki Sosyal Yapılar

1936 yılında 1/25.000 ölçekli bir Etimesut haritası hazırlanmıştır. (Şekil 9) Bu haritaya göre yerleşim yeri genel itibariyle ızgara planlıdır. Fakat köy bir tepenin eteğine konumlandırıldığından yol ayrımları da bu tepeyi çevrelemektedir. Böylelikle sokaklar doğrusal olarak devam etmemektedir.²⁸² Bahsi geçen haritada 59 hane, okul, kaymakamlık binası, hastane, ziraat teknisyeni evleri, çarşı, hamam ve tren istasyonu gibi yapılar görünmektedir. Merkez bir meydan ve kamusal yapılar yer almaktadır.²⁸³ Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yer alan habere göre yerleşim yapıları bir dönümlük arazilerde yer almaktadır. Konutlar iki odalıdır, bahçeleri verandalıdır, bir ahır ve samanlığı bulunmaktadır. Konutların duvarları kerpiç yapılı, çatıları beşik tarzında, arka bahçesinde ise sundurma bulunmaktadır.²⁸⁴ Konutların inşasına bakıldığında dönemin şartlarına göre ileri düzey bir düşünce tarzının hâkim olduğunu görebiliriz. Vatandaşın hem düşüncesi önemsenmiş hem de rahatlığı düşünülmüştür. Okulların büyüklüğü ve özenli mimarisi de eğitime verilen önemi örneklemesi açısından mühimdir.

²⁸⁰ Yaleze, *Mekânlar Olarak Etimesgut*, s.45-46.

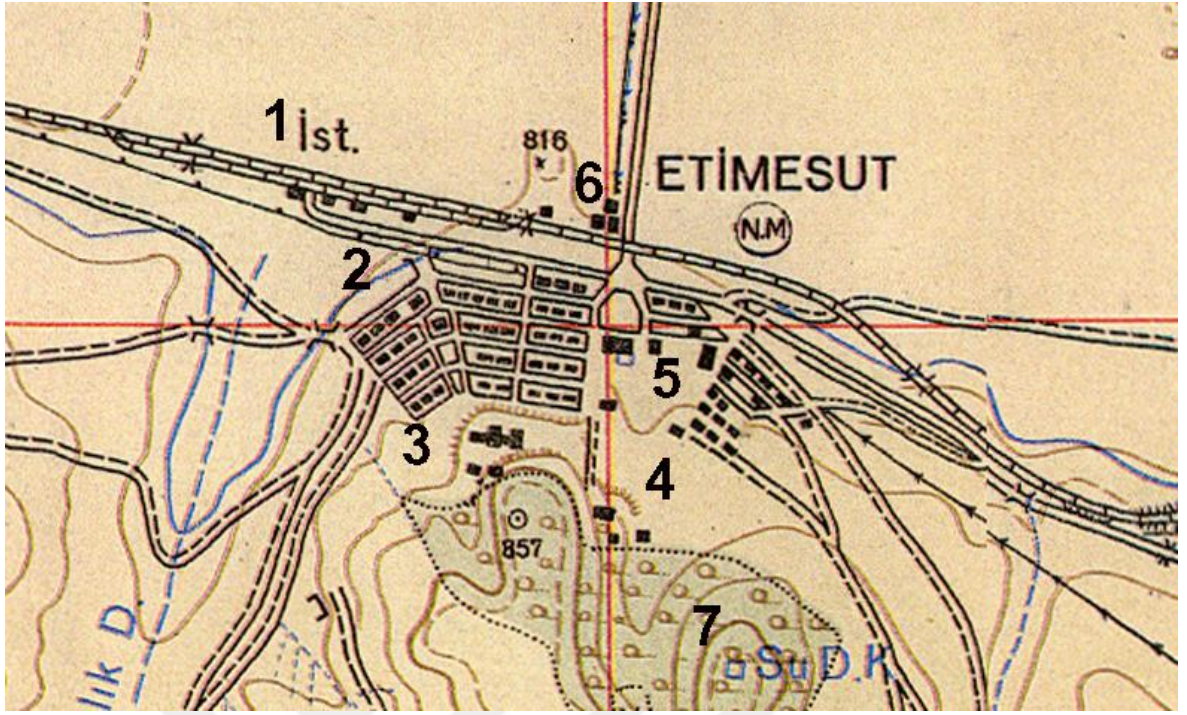
²⁸¹ Tekin, *Etimesgut*, s.92.

²⁸² Ali Cengizkan, “Cumhuriyet Döneminde Kıra Yerleşim Sorunları: Ahi Mes’ud Numune Köyü”, *Arredamento Mimarlık*, S.170, İstanbul 2004, s.110.

²⁸³ Eres, *Türkiye’de Planlı Kırsal Yerleşmeler*, s.134

²⁸⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 25.09.1928. Cengizkan, *Ahi Mes’ud*, s.114-115.

Şekil 10.1936 yılında 1/25.000 ölçekli bir Etimesut haritası.

Kaynak: Ali Cengizkan, *Ahi Mes'ud Numune Köyü*, s.110.

- 1- Tren İstasyonu
- 2- Numune Evler
- 3- Yatı Mektebi ve Ekleri
- 4- Devlet Hastanesi ve Ekleri
- 5- Solda Hükümet Konağı, Sağda Çarşı ve Han
- 6- 816 Rakımlı Tepe Çevresinde Ziraat Teknisyeni Evleri
- 7- 857 Rakımlı Tepede Koruluk

Köyün planı modern bir yapıya sahiptir. Sokaklar doğu-batı ve kuzey-güney yönünde uzanmaktadır. Sokaklar düzgündü ve her sokak arasında yer alan bölgede bahçeli evler sıralanmaktadır. Köy bir tepenin üzerine kurulduğundan sokaklar yer şekillerinin imkân sağladığı çizgide kıvrılarak ilerlemektedir. Sokak aralıkları 12 metre enine sahiptir.²⁸⁵ Paralel olarak uzanan sokakları kuzey-güney doğrultusunda kesen ana caddeler aynı zamanda mahalleleri de oluşturmaktadır. Kuruluş planında üç mahallede toplam 50 ev vardır. Beş kişilik bir ailenin yaşayabileceği evlerde bir salon, mutfak, banyo ve kiler bulunmaktadır. Kilerle birleşik bir de ahır ve samanlık bulunmaktadır. Kuruluş planında evlere bitişik olan samanlık ve ahırlar, hem dar olan evleri genişletmek hem de yangın tehlikesine karşı önlem almak amacıyla daha sonraki yıllarda evlerin uzağına taşınmıştır. Evler 40 metre uzunlukta, 25 metre genişlikteki bah-

²⁸⁵ Seçkin, *Atatürk Döneminde Konut ve Yerleşme*, s.351.

çe içerisinde. Her ev bir dekarlık alanda kurulmaktadır. Hane başına 150'şer dekarlık tarla ve bağ arazisi dağıtılarak göçmenlerin tarımla uğraşmasına ve tarımın devam ettirilmesine olanak sağlanmıştır. Bağ ve tarlalar köyün dışarısında yer almaktadır. Ayrıca köyün dışarısında koyun besiciliği için ağıllar bulunmaktadır.²⁸⁶

Etimesut örnek köyünde yollar ve kaldırımların yapımına, sokak aralarının yeşillendirmesine ve ağaçlandırılmasına çok önem verilmiştir. Kömürle çalışan buharlı silindir makineleri kullanılarak yollar yapılmıştır. Örnek köyün kendisi gibi yapımında kullanılan araçlar ve yöntemler de modern. Köyün seri bir şekilde inşası için her türlü pratik çözüm sağlanmaya çalışılmıştır. Bakanlar Kurulu da göçmenlerin durumunu gözeterek bir an önce evlerine yerleşmeleri için bir kararname yayınlamıştır. Göçmenlerin su ihtiyacını gidermek amacıyla Bakanlar Kurulu 9 Eylül 1928'de Ahi Mesud'a 2500m mesafedeki Çakırlar Çiftliğinden su getirilmesine karar vermiştir. Sonradan halkın "Atatürk Çeşmesi" olarak seslendiği çeşmeyle ilgili 7110 sayılı kararnamede şöyle denmektedir: *"Numune köy olarak sil baştan inşa edilen Ahi Mesud Çiftliğindeki haneler tamamlamak üzeredir. Bu sebeple köye verilecek suyun zaman kaybı ve yerleşim işlemlerinin gecikmesini önlemek üzere pazarlık yoluyla yaptırılması, Bakanlar Kurulunun 09.09.1928 tarihli toplantısında kabul edilmiştir."* Böylelikle Başvekâlet Muamelat Müdüriyeti tarafından yayınlanan 9 Eylül 1928 tarihli 7110 sayılı karar ile Atatürk Çeşmesi ihale yoluyla 18.082 lira 19 kuruş bedelle yaptırılmıştır. Raşit Kabasakal, Atatürk Çeşmesi'nin suyunun tamamının Çakırlar Çiftliğinden geldiğini dile getirmiştir.²⁸⁷ Çakırlar Çiftliğinden getirilen bu su, özellikle çayın demlenmesinde kullanılan kaliteli ve temiz bir suydur.²⁸⁸

²⁸⁶ Meydan, *Ahi Mesut*, s.35-36.

²⁸⁷ Yaleze, *Mekânlar Olarak Etimesgut*, s.44.

²⁸⁸ Tekin, *Etimesgut*, s.16.

Şekil 11.Etimesgut Atatürk Çeşmesi

Kaynak: *Günümüzde Etimesgut*, Kolektif, Etimesgut Belediyesi Yayınları, Ankara 2018, s.37.

Buraya yerleştirilen vatandaşın sosyal hayatını kolaylaştıracak unsurlar da düşünülerek çarşı, han, çamaşırhane gibi inşaatlara başlanmıştır. 5 Aralık 1928 tarihli, 7255 sayılı kararnamede Ankara'nın Ahi Mesud nahiyesinde yapılacak çeşitli dükkânları içine alan bir çarşı, çamaşırhanesiyle bir hamam, ekleriyle bir kahvehane ve hanın kapalı zarf yoluyla eksiltmeye konulmasına karar verilmiştir. Ayrıca kış yaklaştığından göçmenlerin mağduriyeti düşünülerek pazarlık usulüyle acilen inşasına karar verilmiştir. Selçuklu Hanı'na benzeyen bir model olarak yapılan orta avlulu çarşı köyün ilk sosyal tesislerinden biridir.²⁸⁹ Bu çarşı, Ahi Mesud örnek köyünde önemli bir yer tutmaktadır. Etrafı dükkânla çevrili olan bu çarşının ortası açıktır ve havuzu vardır. 1963'te Bağlıca köyünden Etimesgut örnek köyüne göçen Sabri Atak tarihi çarşığı şu sözlerle anlatmıştır: "Tarihi çarşıda 5-6 dükkân bir de kahve vardı. Göçmenler kahveyi kendileri işlettiler. 60'lardan sonra Göçmen Kerim Ağa diye birine devrettiler. Sonradan ilave edilen dükkânın birine ekmek fırını açıldı."²⁹⁰ Sonraki zamanda halk tarafından Atatürk Çarşısı olarak adlandırılan çarşının yanında bir de kahvehane bulunmaktadır. Yaz aylarında kahvehaneden havuzun olduğu kısma kapı açılmaktaydı. Pazar ise şimdiki Kaymakamlık binasının yerinde, kenarları taş ile çevriliydi. Buraya girmek için taş merdivenlerden çıkılırdı.

²⁸⁹ AOÇ Araştırma Grubu, *Etimesgut Numune Köyü*, 2014.

²⁹⁰ Yalçın, *Mekânlar Olarak Etimesgut*, s.34.

Bölgenin hanı da inşa edilen ilk sosyal tesislerdendir. Atatürk'ün tarlasının yanında iki katlı binanın bir kısmı handır. Postane binası ile han aynı binada yer almaktadır. Bölgede yaşamış bir muhacirin torunu olan Mehmet Çokoy, han ile ilgili şunları söylemiştir: *“Postane binası ile han aynı binadaymış. Dışardan birileri geldiğinde postanenin hemen bitişiğinde atları bağlamak için yeri varmış, orada seyisler varmış. Dışardan gelen olursa kendileri handa, atları orada kalıyormuş. Yanında çarşı olduğu için oraya geliyorlarmış. Mektupları filan atla dağıtırlarmış o zaman. Hanı bir ara vergi dairesi yaptılar; şimdi ise yine vergi dairesine bağlı. İki katlı han binası hala duruyor.”*²⁹¹

Örnek köye yapılan ilk yapılardan biri ise Asri hamamdır. İki katlı bu hamam 1960'lı yıllarda Himaye-i Etfal'e devredilmiştir. Kurum yapıyı iki lojman olarak ayırarak kullanmıştır. Asri hamamın bu şekilde kullanımı ise Etimesgut'un yenilenmesi neticesinde 2010 senesinde yıkılmıştır.²⁹² Raşit Kabasakal hamam ile ilgili “Hamamı o dönemde halk bir süre kullanmış; daha sonra suyu taşımaya alışkın olmadığı için kullanılmadı. Hamamı “3.Hava İkmal Bakım Merkezi” yani askeri birlik kullandı. Hamamın temizliği ve bakımı için askerleri vardı. Tren istasyonuna kara trenle, vagonla odun gelirdi. Askerler odunları oraya yığar; hamamı yakarlardı. Belirli günlerde askerler hamama gelir yıkanarlardı. Sonrasında atıl oldu, bakımsız kaldı. Vakıfların mülkiyetine geçti. Vakıflara devredildikten sonra hiç kullanılmadı”²⁹³ sözlerini aktarmıştır.

²⁹¹ Yaleze, *Mekânlar Olarak Etimesgut*, s.39.

²⁹² AOÇ Araştırma Grubu, *Etimesgut Asri Hamam*, 2014.

²⁹³ Yaleze, *Mekânlar Olarak Etimesgut*, s.38.

Şekil 12.Etimesgut Asri Hamam

Kaynak: <http://aocarastirmalari.arch.metu.edu.tr/etimesgut-hamam/>. Erişim tarihi: 21.09.2022

1968’de Kazan’dan gelip Örnek köye yerleşen Ganime Eser, bir süre sonra hamamda kimsesizlerin yaşadığından bahsetmiştir: “1960’lı ve 1970’li yıllarda hamam vakıflarınmış. Garibanlar, kimsesizler buraları oda haline getirmişler, mesken haline getirmişler; ev olarak kullanıyorlardı. Vakıf onlardan kira almazdı. Pencereden baktıklarını görürdük. Etimesgut’un ileri gelenleri onlara yardım ederdi. Yiyecek-giyecek getirirlerdi.”²⁹⁴

Adı geçen muhacirler arşiv kayıtlarında 300 kişi civarında 29 hane muhaciri olarak geçmektedir.²⁹⁵ 1925’te Bulgaristan ile yapılan dostluk antlaşması 1933 yılında 5 yıllığına uzatılmıştır. Böylelikle gönüllü muhacirler gelmeye devam etmiştir. 1936’da ise Romanya ile benzer bir anlaşma yapılmıştır.

Falih Rıfkı, bir eserinde Etimesut örnek köyünden şu şekilde bahsetmiştir: “-Etimesut Köyünün bir İsviçre köyünden ne farkı var? İçinden asfalt yol geçiyor. Elektrik, ahır kapılarına kadar sokulmuştur. Tarlalarının ortasında, demiryol rayları ile sulama kanalları birbirine karışıyor. Yukarı meydanlığına bir Hollanda mektebi oturtulmuştur. Onun arkasında akasya korusu iki tepeyi kaplamaktadır. Dispanseri var; oteli var; çarşısı var. Soruyorum size, Etimesut Köyünün bir İsviçre köyünden ne farkı var?

²⁹⁴ Yaleze, *Mekânlar Olarak Etimesgut*, s.38-39.

²⁹⁵ BCA, 30-18-1-2/10-27-11.

-Etimesut köylüsünün bir Van köylüsünden ne farkı var? Kışın yakmak için o da ineklerin gübresini kurutuyor. Evinin bir tarafını büyülteceği zaman, o da, kara kerpiç yoğuruyor. O da kaşınıyor. O da avucu ile bulgur yiyip ot üstünde yatıyor. Karşısındaki Ergazi Köyü ona değil, o yavaş yavaş Ergazi Köyüne dönüyor.”²⁹⁶

Atay’ın bu sözlerinin nedeni genç Cumhuriyet’in ilk yıllarında oluşturulmaya çalışılan çağdaş bir köyün ikilik yaşıyor olmasıdır. Şüphesiz hem buraya yerleşen göçmenler hem de Anadolu köylüsü uzun bir adapte sürecine girmiştir. Ekonomik uğraşları olan tarım tanıdık iken sosyal açıdan yabancılık çektikleri birçok kuruma sahip olmuşlardır. Atay’ın bu sözleri vatandaşın geçirdiği adaptasyon sürecini çok net bir şekilde özetlemektedir.

Dönemin hükümeti, örnek nahiye her açıdan örnek olması adına birçok alanda yenilik yapmaya karar vermiştir. Ahi Mesud’un elektrikle aydınlatılması bu yolda atılan en önemli adımlardan biridir. Dünyanın ekonomik olarak buhranda olduğu 1929 senesinde, kuruluşunun da üzerinden 1 sene geçmiş olmasından ötürü bölgeye elektrik getirmenin ne denli zor olduğu tahmin edilebilir. Bu noktada Mustafa Kemal Paşa ve Cumhuriyet hükümetlerinin numune köye verdikleri ilgi dikkate şayandır. İçişleri Bakanlığının önerisiyle toplanan Bakanlar Kurulu, 19 Haziran 1929’da 8128 sayılı kararname ile Ahi Mesud’a elektrik bağlanmasına karar vermiştir. Bölgeye tesisatın döşenmesi için yapılan ihale 7.800 lira karşılığında özel bir şirkete verilmiştir. İnşa edilen trafonun korunabilmesi amacıyla buraya estetik görünümlü bir trafo binası inşa edilmiştir. Trafo binası günümüzde hala varlığını sürdürmektedir.²⁹⁷

Köy Kanununun “Yapılması mecburi olan işler” kapsamında yer alan maddesinde köy yollarının ve meydanının etrafına ve köyün içinde ve etrafındaki su kenarlarına ağaç dikilmesi gerektiği yer almaktadır. Kanunun maddesine ithafen köyün girişi yol boyu akasyalarla kaplanmıştır. Etimesgut’un girişi, şimdiki Şeker Mahallesi ve askeriyenin köşesinden Mehmetçik Lisesine köprüyü geçene kadar iki taraflı akasya ağaçları dikilmiştir. Akasyalar birer tünel gibi yolu kapatmıştır. İçinden geçerken mis gibi kokular yayılmaktadır. Bu sebeple köyün girişi yemyeşil bir haldedir. Köyün yaşlıları köy hayatıyla ilgili şu şekilde röportaj vermişlerdir: “Köyde 52 tane kerpiçten ev yapıldı. Evler sıcak olurdu. Kışın çok kar yağardı, yarım metre olurdu; ama evlerimiz sıcacıktı. Kapılarımız açık yatardık. Hırsız gelecek gibi bir düşünce bile olmazdı. Kadınlar bir araya toplanır; ekmeği kendileri yapardı. Bağlarımız vardı burada. Bağlarımızdan üzüm toplanıp pekmez kaynatırlardı. Kavun karpuz sebil giderdi. Tavnlara asarlardı. Fırınlarmız dışardaydı. Birkaç kadın bir araya gelip toplanırlardı. Tencere-

²⁹⁶ Falih Rıfkı Atay, *Eski Saat*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1998, s.419.

²⁹⁷ *Günümüzde Etimesgut*, C.3, s.42.

lerle patates pişirirlerdi. Evlerin önü meyve ağacı doluydu. Ahırlarımızda hayvanlarımız vardı. Geçimimizi hayvancılık ve çiftçilik yaparak sağlardık. Tarlaya gidip ekilip biçilirdi. Hayvan ürünleri boldu.”²⁹⁸ Görünüş itibariyle tam bir Anadolu köyü ve yaşantısına benzemektedir. Tarımın sürdürülmesi en önemli noktadır. Muhacirlerden öğrenildiğine göre bölgede yer alan bağ bugünkü Etimesgut Mezarlığının yerindeydi. Bağlarda türlü meyve ağaçları vardı. Şeker Fabrikası açılınca buradaki faaliyetler azaldı; devletin arazilere vergi getirmesi sonucu da neredeyse bitti. Ekmeyen toprak verimsizleşince üzümün kökleri kopartılarak burası halk tarafından imara başlandı ve kısa sürede gecekondulaştı.

1993’te yayınlanan Etimesgut Dergisi’nin ilk sayısında, Etimesgut’un ilk muhtarı Ahmet Çokoy’un Atatürk ile anılarına yer verilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk’ün vefatına kadar hemen her hafta Etimesgut’a uğrayarak yatılı okul öğrencilerini ziyaret ettiğinden bahsetmiştir. Etimesgut halkı ile sohbet eder; hastaneyi de ziyaretleri arasına eklerdi. Vatandaşa niçin ağaç ekmediklerini sorarak, onlara bakımlarını yapıp müsait yerlere ağaç dikmelerini söylemiştir. Böylelikle bölgeye Orman İdaresi’nden birçok sayıda akasya fidanı getirtilerek dikilmiştir. Atatürk bölgedeki tarlalara uğrayıp ekinleri kontrol ederek hastalık olup olmadığını incelemiştir. Yaptığı incelemeler sonucunda Nahiye Müdürü Zeki Belirgen’e bilgisi olup olmadığına dair sorular sorarak bilgisini ölçmüştür.²⁹⁹ Atatürk’ün bizzat yerine gidip incelemelerde bulunması; bölgedeki sorundan yöneticilerin haberdar olup olmadığını kontrol etmesi dikkate şayandır. Planlar yapıp uygulamaya soktukten sonra bu uygulamaların yapılıp yapılmadığını, ne derece icra edildiğini kontrol etmek de bu işin bir parçasıdır. Atatürk’ün Etimesgut’a kadar gelip yerinde inceleme yaparak burada vatandaşa bilgi verici konuşmalar yapması ve halkı ağaç dikmeye özendirme toplumu bilinçlendirmek açısından önem arz etmektedir.

2.7. Etimesgut Tren İstasyonu

22 Eylül 1926’da Sincan ile Gazi tren istasyonu arasında Ahi Mesud adıyla yeni bir istasyon inşa edilerek bölgenin imara açılması ve geliştirilmesi amaçlanmıştır.³⁰⁰ Bu istasyonun Bayındırlık Bakanlığı Demiryolları Genel Müdürlüğü’nün 2922/6040 sayılı yazısı ile Haydarpaşa-Ankara demiryolu hattının üzerinde inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. 10 Ağustos 1926 tarihinde faaliyete geçerek yolcu ve yük taşımacılığında kullanılması planlanmıştır.³⁰¹ Ahi Mesud köyünün numune köy olarak belirlenmesindeki en büyük etken buradaki tren istasyo-

²⁹⁸ *Günümüzde Etimesgut*, s.35.

²⁹⁹ Tekin, *Etimesgut*, s.21-23.

³⁰⁰ BCA, 30-18-1-1/30-63-9.

³⁰¹ Başköy vd., *Atatürk ve Etimesgut*, s.53.

nudur. Kentin batı kanadına yer alan istasyon sayesinde İstanbul’la kolay ulaşım sağlanabildiği gibi, ulaşım ağı üzerindeki bu bölge bu şekilde iskâna açılacaktı.

1943’te Etimesgut’u ziyaret eden bir gazeteci, *“Ankaralılar ve Ankara’ya trenle gelenler Etimesgut’u uzaktan veya yakından görmüşlerdir. Ankara’dan trenle Eskişehir’e hareket edildikten sonra Gazi İstasyonuna ve buradan da Etimesgut İstasyonuna gelinir. Tabii muhit malum, step. Fakat bu stepin kuru, engin, dalgalı manzarasını gittikçe değiştiren adamların kudretli, yaratıcı eserlerini gören ve bunları inceleyebilen bir insanın, bu stepin herhangi bir zaman mesafesi içinde bir gün tamamıyla değişse bile yarı yarıya değişeceğine inanamıyor. Hiç de cömert olmayan tabiatın zorla verimli bir hale getirilmesi için nasıl can ve kan harcadığını yakından gördükçe insanın zevk ve övünç duymaması kabil olur mu?”* demiştir. Devamında da Etimesgut’un trenden görünüşünün güzelliğinden, bir yandan kuru ve sarı step diğer yandan taze ve yeşil köyün ne kadar hoş görüldüğünden bahsetmiştir. Bir plana bağlı kalınarak oluşturulan köyün yeni, beyaz yüzlü, küçük-büyük evleri, ağaçlı yolları ile burayı bir kentin yazlığından farksız hale koymuştur diyerek semtin yeşilliğinden bahsetmiştir.³⁰² Burada elverişsiz toprakların, bozkırın egemen olduğu topraklarda bayındırlık hizmetinin ne denli zorlu olduğu görülmektedir. Etimesgut gibi bir noktada inşa edilen istasyon hem buraların canlanmasına hem de kentin gelişmesine öncülük edecekti.

Yeni cumhuriyetin başkentinde İstanbul yolu üzerinde yer alan örnek köy Ahi Mesud’da demiryolu istasyonu bulunması da bölgenin bilinirliğini arttırmaya katkı sağlamıştır. Örnek köyün bu bölgede yapılmasında tarihi demiryolunun da etkisi olmuştur. Ankara’ya demiryolunun ulaştırılması Haydarpaşa-İzmir hattının işletmeye açılışı 1873 yılından beri düşünülmekteydi. Hatta bu konuda Ankaralılar vilayete yazdıkları dilekçede gerekirse kendilerinin demiryolu inşaatında gönüllü olarak çalışabileceklerini bildirmişlerdir. Şehrin ticaretini elinde bulunduran kesimden köydeki çiftçiye kadar tüm Ankara nüfusunun konuya bu ciddiyetle yaklaşması yönetimi de harekete geçirmiştir. 1889 yılında inşaatına başlanan Ankara İstasyonu 1892’de büyük bir törenle açılmıştır. Demiryolu hizmete girdikten sonra ekonomiye canlılık getirmiştir.³⁰³

Hem nüfus olarak hem de ekonomik faaliyet alanının genişlemesiyle gelişen Etimesgut’un bu gelişiminde örnek köye dönüştürülmesi önemli bir rol oynamıştır. 1928’de Etimesgut’ta tren istasyonunun da kurulmasıyla birlikte Ankara kentinin demiryolu ağı güçlendirilmiştir. Numune köyün kurulduğu dönemde Atatürk de bu istasyonu sık sık kullanmıştır. Kö-

³⁰² Selahaddin Demirkan, “Eti Mesut Köyünde Neler Gördüm?”, *Köye Doğru Dergi*, C.3, S.75, İstanbul 1943, s.5-7.

³⁰³ Aydın, *Küçük Asya*, s.231-232.

y n sakinlerinden olan Ra it Kabasakal ile yapılan röportajda  u bilgileri vermiştir: “Atatürk’ün beyaz bir treni varmış. Ankara’dan İstanbul’a gideceği zamanlarda bu treni kullanmış. Bir gün evvelinden Etimesgut’ta bulunan halk, Atatürk’ün k hyası tarafından anons edilerek bilgilendirilirmi . Ertesi gün bütün ahali tren istasyonuna inermi ; Atatürk onlar sohbet edermi .”³⁰⁴

Şekil 13.Etimesgut Tren İstasyonu 1930’lu yıllar.

Kaynak: *Günümüzde Etimesgut*, Kolektif, Etimesgut Belediyesi Yayınları, Ankara 2018, s.34.

İç Anadolu Bölgesi’nin Yukarı Sakarya bölümünde yer alan Etimesgut, Ankara  ayı’nın oluşturduğu alüvyon ovanın batı kanadında gelişme kaydetmiştir. Ankara  ayı’nın Etimesgut ilçesi sınırlarında kolu ya da barajı yoktur. Bölge, Ankara Ovası ile Mürted Ovası’nın birleştiği kısımda yer almaktadır.³⁰⁵ Demirkan, Ankara için yazdığı seyahatnamede; “Ankara’ya ilk defa gelen bir yolcu için, Eskişehir’den sonra demiryolunun geçtiği çıplak arazi, bu bölge hakkında pek de iyi bir izlenim vermez. Fakat Etimesgut istasyonuna gelince manzara birdenbire değişir.” demektedir. Ankara’nın batı kapısı sayılan bu noktada Cumhuriyet neslinin şehirde yarattığı yeni yüz göze çarpmaktadır.³⁰⁶ Günümüzde Etimesgut ilçesinin batısında Sincan, kuzey ve doğusunda Yenimahalle, güneyinde ise  ankaya ilçeleri yer al-

³⁰⁴ Yaleze, *Mekânlar Olarak Etimesgut*, s.34.

³⁰⁵ Mehmet Emin Yakut, “Etimesgut İlçesi’nin (Ankara) Nüfus Coğrafyası”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.13, S.72, Ağustos 2020, s.320.

³⁰⁶ Kandemir, *Ankara Vilayeti*, s.63.

maktadır. Ernest Mamboury'nin aktardığına göre Ankara'nın merkezinden Etimesgut'a 22 km mesafede olup arabayla yarım saatte ulaşılabilir. ³⁰⁷

2.8. Etimesgut'ta Tarım Faaliyetleri

Etimesgut'taki tarım faaliyetleri köylülere arsa dağıtılmasıyla başlamıştır. Sonrasında toprak üzerinde incelemeler yapılmış, numune köyün topraklarında yetişebilecek hububat ve ağaç türleri saptanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün de buradaki arazi çalışmalarında ve ağaç dikimlerinde yer aldığı bilinmektedir. Etimesgut Devlet Hastanesi'nin bahçesine bizzat diktiği ağaç halen orada bulunmaktadır. Kuruluşunda köylünün tüm ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulduğu Ahi Mesud köyü, bu şekilde planlanmıştır. ³⁰⁸

Etimesgut'un arazisi tarıma pek elverişli olmadığından yalnızca ekime elverişli, dar alanlı yerlerde sebze ve meyve yetiştirilmektedir. Eğimin arttığı alanlar ise mera olarak kullanılmaktadır. Akarsu kenarlarında da sulu tarım yapmak üzere kullanılmaktadır. Fakat Etimesgut'un kuzeyindeki Ankara çayı kenarındaki sulu tarım bölgesi yerleşim ve askeri alan olarak kullanılmaktadır. Tarla bitkisi olarak buğday, arpa, nohut, şeker pancarı, mısır, yulaf ve yonca yetiştiriciliği; sebzelerden ise domates, balkabağı, kavun; meyvelerden armut, elma, kayısı, kiraz, vişne, ceviz, badem ve üzüm yetiştiriciliği yapılmaktadır. Tarım alanları, ürünler ve miktarları yıllara göre değişkenlik göstermektedir. ³⁰⁹

Ernest Mamboury, Ankara seyahatinde Etimesgut hakkındaki izlenimlerini; "Modern köy Etimesgut'un süslü evleri, bereketli Ankara Ovası'nın güneyini sınırlandıran tepelerin kuzey yamacı üzerine dizilmiştir. Bu ovoidan geçerken geçmişte terk edilmiş bu geniş arazileri düzenlemek ve sulamak için yapılan sulama çalışmaları fark edilir. Bu model, Cumhuriyet'in yenilikçi ruhunun canlı bir örneğidir. Burada her şey yenilenmiştir: konutlar, ahırlar, eklentiler, tarım araçları vs." şeklinde dile getirmiştir. ³¹⁰

Ankara'daki diğer örnek köyler Haymana, Polatlı (Malıköy), Beypazarı, Çubuk (Güldarpi) ve Ayaş'ta kurulmuştur. Bu örnek köylerin inşasının en önemli sebepleri tarımda makineleşmeyi yaygınlaştırmak, kırsal kalkınmayı sağlamak ve desteklemektir. Ayrıca Bulgaristan'dan gelen muhacirlerin bu köylere iskân edilecek olmasıdır. Bulgaristan'dan gelen muhacirlerin makineli tarımdaki tecrübesinden faydalanılması amaçlanmıştır. Muhacirlerin tarımda sağlayacakları katkı sayesinde tarımsal üretimin düşmesinin önüne geçilecekti. Buraya yerleş-

³⁰⁷ Mamboury, Ankara, s.271.

³⁰⁸ Tarihte Etimesgut, C.2, s.310.

³⁰⁹ Emine Baydan-Emre Aslanbaş, "Geçmişten Günümüze Etimesgut'ta Tarım ve Hayvancılık", *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C.3, Etimesgut Belediyesi Kültür Yayınları, 2018, s.166.

³¹⁰ Mamboury, Ankara, s.279.

tirilen muhacir burada tarım yapıp üretimi devam ettirecek ve ekonomiye katkı sağlayacaktı. Köylüye bu amaçla arazi dağıtılmış ve araziden verim alınması amacıyla toprak ıslah edilerek bataklıklar kurutulmuştur.

Arazinin sulanması için de Bakanlar Kurulu'nun 9 Mart 1929 tarihli 7753 sayılı kararname ile sulama yapılacak kanal, gidiş ve dağıtım savaklarının yapılması için ihale yapılmasına karar verilmiştir. Numune köyde tahıl üretiminde destek sağlayacak Ziraat Teknisyenliği de kurulur. Bu kuruluş herhangi bir sorun çıkması durumunda yardımcı olacak ve araç gereçleri köy halkına ücretsiz bir şekilde kullandıracaktı.³¹¹ Ziraat Teknisyenliğinin görevleri Ziraat ve tarım alanında köylüleri bilgilendirmek, lüzumlu tarım aletlerini köylüye tanıtmak, tahıl üretiminde de köylüye her türlü yardımı sağlamaktır. Dönemin koşullarına bakıldığında ileri düzey sayılan pulluk, mibzer gibi tarım araç-gereçleri köylülerin kullanımına bırakılmıştır. Yetiştirilen mahsul ziraat teknisyenleri tarafından kontrol ediliyor ve hastalıklara karşı zirai önlem alınıyordu.³¹²

Tahıl üretiminde sorun yaşayan köylüye yardımcı olacak teknisyenler her türlü yardımı sağladığı gibi dönemin modern tarım araç-gereçleri olan pulluk (saban), mibzer (tohum ekme aracı) adlı aletlerin de ücretsiz olarak kullanmalarını sağlıyordu. Yetiştirilen ürünler teknisyenler tarafından kontrol ediliyordu. Salgın hastalıklara karşı da zirai alanda büyük bir uğraş veriyorlardı. Kurulan selektör aleti³¹³ ile tohumlara ıslah faaliyeti yapılıyordu.³¹⁴

1936 yılından itibaren illerin kalkınma planı yapmaları istenmiştir. Köylerde Köy Kanunu'nun etkin bir şekilde uygulanması için valilere gerekli uyarılar yapılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, 1937'de Meclis'te yaptığı konuşmada "Milli ekonominin temeli tarımdır. İşte bu nedenle tarımda kalkınmaya önem vermeliyiz. Köylere kadar yayılacak programlı ve pratik çalışmalar bu amaca erişmeyi kolaylaştıracaktır." diyerek icraatlardaki intizamın gerekliliğine dikkat çekmiştir.³¹⁵ Vefatından 10 gün önce hazırladığı konuşma yazısında ise "Cumhuriyetin on beşinci yılı planlı, sistemli tarım ve köy kalkınmasının başlangıcı olmalıdır." demiştir.³¹⁶ Görüldüğü üzere ülke gelişiminde yalnızca sanayinin değil köylerdeki tarımın da kalkınmasına öncelik verildiği açıkça belirtilmiştir. Örnek köy oluşturulmasının arkasında yatan en önemli sebebi de burada net olarak görmekteyiz.

³¹¹ *Günümüzde Etimesgut*, C.3, s.44.

³¹² *Tarihte Etimesgut*, C.2, s.311.

³¹³ *Selektör aleti*: tohumu yabancı maddelerden ayırmakta kullanılan araca verilen ad.

³¹⁴ Hamit YACUZ, Kurt, Adil/Taşan, Hüseyin/Mercan, Lütfi/Murat, Mustafa, *Etimesgut Belediye Başkanlığı 2010-2014 Stratejik Plan*, Eylül 2009, Strateji Planlama Yayın No:3, s.43.

³¹⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, 1 Kasım 1937.

³¹⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, 1 Kasım 1938.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün özverili destekleriyle ülkenin her yerinde tarımı geliştirmek ve modernleştirmek adına adımlar atılmıştır. Buna uygun olarak topraksız olan her bir köylüye toprak verilmesi kararlaştırılmıştır. 1923-1934 yılları arasında Rumeli, Kafkas, Suriye ve Irak'tan gelen göçmenlere 6.000.000 hektar alan, ihtiyacı olan köylülere ise 730.000 dekar arazi verilmiştir. Cumhurbaşkanı Atatürk, Ankara'da, Yalova'da, Silifke'de, Dörtöl'de ve Tarsus'ta kurulan çiftliklerde bizzat traktör üstünde tarım yaparak çiftlik ürünlerini köylüye dağıtmıştır. Komşu çiftliklerin birleşerek kooperatif kurmalarını desteklemiştir. Özenle tertip ettiği bu çiftlikleri 11 Temmuz 1937'de Başvekâlet'e yazdığı bir yazı ile hazineye bağışlamıştır. Atatürk'ün hazineye bağışladığı çiftlikler Ankara'da Etimesgut, Orman Çiftliği, Yağmur Baba, Balgat, Macun, Çakırlar ve Güvercinlik Çiftlikleri; Yalova ve Baltacı Çiftlikleridir. Toplam 154.729 dönüm bir alanı kaplayan çiftlikler, içerisindeki hayvanlar, tesisat ve demirbaşları ile tümüyle hazineye aktarılmıştır.³¹⁷

1924-1933 yılları arasında ağaçlandırmaya büyük önem verilerek 1.821.900 ağaç dikilmiştir.³¹⁸ 1924 yılında İstasyon ile Gazi Çiftliği arasına İstanbul Orman Mektebi ve İzmit Vilayetinden getirilen fidanlar ile fidanlık oluşturulmuştur. Ankara'nın kurak iklimi her türlü ağacın yetişmesine olanak vermediğinden koşullara elverişli olarak öncelikle hızlı yetişen ağaç türlerinin dikilmesine karar verilmiştir. Ormancılığa değil de bahçeciliğe yönelerek fidanlara özel ilgi gösterilmiştir. Bunun sonucunda da bir milyona yakın fidan yetiştirilmiştir. Böylelikle diğer vilayetlere de fidan gönderecek seviyeye gelinmiştir.³¹⁹

Etimesgut'un arazisi genel olarak tarıma pek elverişli olmayan toprak yapısından ibarettir. Bu durum Etimesgut'ta hala devam etmektedir. İncelememiz gerekirse örneğin, 2013'te buğdaydan alınan verim 223 kg ise, 2014'te 167 kg iken 2015'te 285'tir.³²⁰ Mevzu bahis olan farklılık ekim, üretim ve verim alanlarına bu şekilde yansımıştır. Günümüzde ilçede sulanabilen sınırlı arazide kiraz, kavun, elma domates, bal kabağı, çekirdekli üzüm ve kayısı gibi ürünler yetiştirilmektedir. Nüfusun artışına bağlı olarak yerleşim alanı oluşturmak amacıyla yapılan imar çalışmaları neticesinde tarım arazileri daralmıştır.³²¹ Etimesgut'a bağlı köylerden olan Şehitali ve Yaprıcak'ta eski çağdan günümüze dek tarım faaliyetleri yapılmıştır ve halen devam etmektedir.

³¹⁷ Yacuz vd., *Etimesgut Belediye Başkanlığı 2010-2014 Stratejik Plan*, s.42.

³¹⁸ Sinan Meydan, "Atatürk'ün Akıllı Projelerinden Biri: Ahi Mesut Numune Köyü", *Bütün Dünya*, Eylül 2015, s.32.

³¹⁹ Kandemir, *Ankara Vilayeti*, s.144-145.

³²⁰ TÜİK, *Bitkisel ve Hayvansal Üretim İstatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=tarim-111>. Erişim tarihi: 03.06.2022.

³²¹ Abdullah Türker-Bülent Aksoy, "Etimesgut'ta Tarımsal Yapı ve Üretim", *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C.3, Etimesgut Belediyesi Kültür Yayınları, 2018, s.201.

Toprağın genel olarak bakımsız ve bataklıklardan oluşmasından dolayı sıkı ıslah çalışmaları yapılmıştır. Böylelikle ilk yıllarda toprak gerektiği gibi işlenememiştir. 21.10.1928 tarihli ve 7240 sayılı kararname ile Ahimesud'daki muhacirlere yardım olarak verilmek üzere gıda, yakacak, tohumluk, hayvanlar için yem ve çift hayvanlarının eksiltme usulüyle alınması gibi bahsi geçen mal ve hayvanların Artırma, Eksiltme ve İhaleler Yasası gereğince pazarlıkla satın alınması kararlaştırıldı. Belli bir zaman sonra da toprak tahlilleri yaptırılarak hangi türdeki ağaçların ve tahılların yetiştirilebileceğine dair sonuca varıldı ve uygulamaya geçildi.³²²

Numune köyde bağcılık yapılması amacıyla köylülere hane başına 6.500 m² arazi dağıtılmıştır. Fakat bağların cephesi batıya baktığından ötürü bağcılık denemeleri başarısız olmuştur. Günümüzde Etimesgut Belediyesi'nin yer aldığı alanda 50 haneye 1.500'er m² bağ yeri parsellenmiş ve kura yoluyla dağıtılmıştır. Burada kurulan bağlarda elde edilen üzümlerden çok iyi verim alınmıştır.³²³

İlçenin kuzeyindeki Ankara Çayı çevresi mineral açısından zengin olduğundan verimli alüvyal topraklar bölgede yaygındır. Etimesgut'un arazi kullanım haritasına göre semtin iklim ve toprak yapısına bağlı olarak kuru tarım arazileri büyük yer kaplamaktadır. Eğim ve engebenin arttığı yerler mera olarak kullanılmaktadır. Alüvyal toprakların yer aldığı akarsu çevreleri de sulu tarım arazisi için ayrılmıştır. Ancak semtin kuzeyinde yer alan Ankara Çayı etrafındaki sulu tarım arazisi yerleşim ve askeri amaçlı kullanılmaktadır. Bu nedenden ötürü burada tarım yapılmamaktadır. Bölgedeki tek tarımsal üretim 1962'de açılan Ankara Şeker Fabrikası arazisinde yapılmaktadır.³²⁴

Kurulan bu örnek köylerde tarımsal faaliyetlerde ilerleme kaydedilebilecek uygulamalar yapılmıştır. Bu çiftliklerde yerli ve yabancı ırk hayvanların üzerinde çalışmalar yapıldığı gibi tohumlara ıslah faaliyeti, arazinin ıslahı, tarım araç-gereçlerinin tamiri, hijyenik gıda imalatı gibi birçok çalışma yapılmıştır. Köy Kanunu'nun getirdiği uygulama ile çorak ve bataklık araziler kurutulmuştur. Etimesgut bölgesi topraklarının sulanması amacıyla buraya bent ve kanallar inşa edilmiştir.³²⁵

Etimesgut'ta hayvancılık alanında mühim adımlar izlenmiş ve ilerleme kaydedilmiştir. Ankara'nın kedisi, tavşanı ve tiftik keçisi meşhurdur. Coğrafi konum ve iklim koşulları sebebiyle küçükbaş hayvancılığa müsaittir. Etimesgut'ta hayvan yetiştiriciliği yerli, kültür ve me-

³²² Yacuz vd., *Etimesgut Belediye Başkanlığı 2010-2014 Stratejik Plan*, s.42-43.

³²³ Başköy vd., *Atatürk ve Etimesgut*, s.71-75.

³²⁴ Türker vd., *Etimesgut'ta Tarımsal Yapı ve Üretim*, s.198-199.

³²⁵ Yacuz vd., *Etimesgut Belediye Başkanlığı 2010-2014 Stratejik Plan*, s.37.

lez sığır, yerli ve merinos koyun, tiftik ve kıl keçisi, tavuk, hindi, kaz, ördek, arı ve ipek böceğinden ibarettir.

2.9. Havacılıkta Önemli Bir Adım: Türkkuşu Havacılık Okulu

1926'da havacılıkta teknik personelin eğitilmesi amacıyla Türk Tayyare Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyetin adı daha sonra Türk Hava Kurumu olarak değiştirilmiştir. Türk Tayyare Cemiyeti, ilk uçağın üretimini 1931 yılında mühendis Selahattin Reşit Bey denetiminde gerçekleştirmiştir. 3 Mayıs 1935'te ise bu kuruma bağlı olarak Etimesgut köyünde Türkkuşu havacılık okulu kurulmuştur. Açılışını bizzat Mustafa Kemal Atatürk yapmıştır. Kuruma ait ilk binalar ve hangar 3 Mayıs 1935'te yapılmıştır. Atatürk'ün manevi kızı ve dünyanın ilk kadın savaş pilotu olan Sabiha Gökçen ve daha nice kıymetli havacılık elemanı burada eğitim görmüştür. Başlarda planör ve paraşüt okullarıyla varlığını sürdüren kurum, sonrasında teknolojisini geliştirerek motorlu uçuş okulları ve model uçak okulları ile devam etmiştir. Türkkuşu'nda türlü motorlu ve motorsuz hava araçları ile sivil uçuş eğitimi verilmekteydi. Ankara şehir merkezine 15 km uzaklıkta olan Türkkuşu, THK'nın en büyük uçuş okuludur. 1.600 dönümlük arazi üzerindedir ve tesiste 1500x45 metre uzunluğunda asfalt kaplamalı bir uçuş pisti bulunmaktadır. Ayrıca Türkkuşu Uçuş Okulu'nun bünyesinde okullar, bakım ve ikmal tesisleri ve yer destek hizmetleri bulunmaktaydı.³²⁶ Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın Başbakanlık'a yazdığı yazıda havacılık alanında ortak çalışan bütün personellere hizmet edecek geniş çaplı bir ana tamir atölyesinin açılmasının olumlu sonuçlar doğuracağı bildirilmiştir. Yazının devamında bu konunun detaylıca çözülmesi adına bir komisyon kurulması uygun görülmüştür.³²⁷

Türkkuşu'nun açılışına dair ilk haber Ulus Gazetesi'nde yayınlanmıştır. İlanda kurumun 3 Mayıs'ta açılacağı; açılıшта Sovyet Rusya'dan gelecek muallimlerden oluşan heyetin de törene katılıp uçuş gösterisi yapacağı bilgisi yer almaktadır. Törene katılmak isteyenlerin bilet alması gerektiği ve Etimesgut'a ulaşımın tren ile yapılacağı bilgisi de eklenmiştir. Haberin devamında açılış törenine katılmak isteyenleri tren istasyonundan uçuş alanına götürmek üzere istasyondan saat 14.30'da bir tren kalkacağı bilgisi de verilmiştir.³²⁸ Mustafa Kemal Paşa, açılıшта yaptığı konuşmada bir ulusun güçlü olmasını hava ve karada ileri dünya ülkeleriyle aynı seviyede olmasına bağlamış ve *"İstikbal göklerde dir. Göklerini koruyamayan uluslar, yarınlarından asla emin olamazlar."* sözünü burada söylemiştir. Türkkuşu'nun açılışına dair haberlere Akşam ve Tan gazetelerinde de yer verilmiştir.

³²⁶ *Günümüzde Etimesgut*, s.77-78.

³²⁷ BCA, 30-10/60-408-2.

³²⁸ "Türkkuşu'nun Açılma Merasimi", *Ulus*, 1 Mayıs 1935.

Atatürk, Ulus Gazetesi'nde yayınlanan açılışta yaptığı konuşmasında şu değerlendirmelerde bulunmuştur: Kara ordusunun yanında donanma kurulurken bunun yanında hava filolarının hava araçları düzenlemekten geri kalmadığından, kendileriyle onur duyduğu hava subayları ve komutanların yetiştiğinden bahsetmiştir. Pilotların her zaman milletin yüzünü ağartacak yüksek mertebede bulunduğunu söylemiştir. Fakat bu kadarın yeter düzeyde olmadığını, hava işine daha çok önem vermek gerektiğini söylemiştir. Bunun için Cumhuriyet hükümetinin havacılığı tüm halkın işi yapma konusunda kararlı olduğundan bahsetmiştir. Türk halkı nasıl ki dağlarda, ormanlarda, ovalarda, denizlerde bilgi ve güvenle yürüyor ise yurdun havasında da aynı şekilde dolaşabilmeliydi. Bu ise Türk insanının çocukluktan, vatan kuşlarıyla vatan havasında yarışmayla başlar. Burada toplanmalarının sebebi de bu kutsal görevin başlama ayinidir. Havacılık alanındaki çalışmalarından ötürü hükümet görevlilerine, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'a, Türk Hava Kurumu Başkanı Fuad Bolca'ya teşekkürlerini sunmuştur. Son olarak da Türk çocuğunun her alanda olduğu gibi havacılıkta da en ileri seviyede, kısa sürede gökte onları bekleyen yerde olacaklarını söylemiştir.³²⁹

Başbakan İnönü ise Türkkuşu'nun hem topluma ve havacılığa faydasından bahsetmiş, hem de Türk-Sovyet ilişkilerinin güçleneceğini vurgulamıştır. Ulus Gazetesi, açılıştaki kalabalığı adeta Cumhuriyet bayramı kutlanıyormuş gibi kalabalık olarak nitelendirmiştir. Açılış konuşmasını Başbakan İnönü yapmış, ardından Atatürk kürsüye çıkarak konuşmasını yapmış ve halk tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Ev sahibi olarak da Türk Hava Kurumu Başkanı Fuat Bulca bir konuşma yapmıştır. Bulca, Türkkuşu'nun daha açıldığı gün 150 üye sayısına ulaştığından bahsederek; devletin kurumun tanınırlığına olan katkısını vurgulamıştır. Hiç şüphesiz bu kurumun açılışı Türk havacılığında önemli bir adım olarak kabul edilmelidir. Gazetede yer alan bilgiye göre Sovyet uzmanlar Anohin ve Romanof'un katılımıyla Türk gençleri uçuş gösterisi yapmışlardır. Bunun yanında akrobatik hareketlerle paraşüt gösterisi de gerçekleştirilmiştir.³³⁰

4 Mayıs 1935 tarihli Cumhuriyet Gazetesi ise ilk sayfada "Tarihsel bir gün: Türk sivil havacılığı kuruldu." manşetiyle Türkkuşu'nun açılışına yer vermişti. Mustafa Kemal Atatürk'ün ilk sayfada yer alan konuşmasında; "Dünyamız toprak, hava ve sudan oluşmaktadır. Bunların birinin eksikliği, hayatı imkânsız kılar. Hayatı, hele de ulusal hayatı seven, onu korumak isteyen yurdunun topraklarına, denizlerine olduğu gibi havasına da ilginliğini her gün

³²⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997, s.321.

³³⁰ Aykut Canlı, "Etimesgut'un Türk Havacılığındaki Yeri ve Havacılık Eğitimi Açısından Önemi", *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C.3, Etimesgut Belediyesi Kültür Yayınları, 2018, s.294-296.

biraz daha çoğaltmalıdır. Bütün ulusların büyük dölenle³³¹, üzerinde çalıştıkları yöneyle Türk ulusu da şüphesiz yerini almalıydı.” diyerek Türkiye Cumhuriyeti’nin bu sahaya girişinin gerekliliğini vurgulamıştır.³³²

2.10. Örnek Köy Ahi Mesud’un Ankara’ya Katkısı

Etimesgut yerleşimi yaklaşık 60 haneli bir köy olarak kurulmasına karşılık daha kalabalık kitlelere hitap edebilecek düzeyde kurumlara sahiptir. Bunun sebebi demiryolu üzerindeki bu bölgenin ileride daha da büyüüp gelişeceği öngörüsüdür. Tren istasyonunun varlığı hasebiyle semtin ilerleyişi daha kolay olmuştur.

Genel çerçevede 1920’li yıllarda ülke çapında girişilen köylerin kalkındırılması ve çağdaştırılmasında amaç aynıdır. Üstelik bu yolda bir tek amaç benimsenmemiş ülkenin geleceği için yapılan çalışmalar birçok yönden ele alınmıştır. Cumhuriyet yönetimi köylerin çağdaştırılması için kuramsal yaklaşımı benimsemiştir. Bunu devletçi anlayışla uygularken yasalarla sınırlarını çizmiştir. Dönemin en acil sorunu olan iskân ihtiyacına daha çok eğilmişlerdir. İlerlemenin en önemli kaynağı olan okulların inşasına her bir köyde önem verilmiştir. İskân işlerinin halledilmesinde bürokrasi çerçevesinde yasal bir yol izlenmiştir. Ancak bazı zamanlarda malzeme, usta, müteahhit gibi problemler nedeniyle şartnamelere uyulmayarak pratik bir şekilde halledilmiştir.³³³

1929 yılında yaşanan dünya ekonomik buhranı sonucu Türkiye’de de kalkınmanın bir tek devlet eliyle gerçekleştirilebileceği görüşü benimsenmiştir. Bu sebeple İzmir İktisat Kongresinde alınan küçük işletmelerin desteklenip kalkınmasının sağlanması kararı yerini devletçi politikaya bırakmıştır. Devletçilik gereği eğitim ve imar konuları da kalkınmanın kapsamına girmiştir. Mustafa Kemal Atatürk 1935’te TBMM’de yaptığı konuşmada:

“Türk ülkesi içinde köylere varıncaya kadar küçük büyük bütün illerimizde gelişme ve bayındırlık çalışmalarının sürdürülmesi önde gelen amaçlarımızdandır.” diyerek devletin üstüne düşen hizmetleri yapacağı yönünde tasdik etmiştir.³³⁴

İttihat ve Terakki döneminden süregelen köyün çağdaştırılması mevzuu köyün anlaşılmasına evrilmiştir.³³⁵ Köyün anlaşılmasından kasıt, köy kültürünü ve yaşayış tarzını analiz ederek üretime nasıl katkı sağlanabileceği ve hangi alanlarda hizmete ihtiyaç duyulduğunun anlaşılmasıdır. Buradaki amaç köylünün köyde yaşamaya devam edeceği görüşüyle köy orta-

³³¹ *dölen: bir yöne doğru yönelme hali.*

³³² “Tarihsel Bir Gün: Türk Sivil Havacılığı Kuruldu”, *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1935.

³³³ Eres, *Türkiye’de Planlı Kırsal Yerleşmeler*, s.137.

³³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 1 Kasım 1935.

³³⁵ Eres, *Türkiye’de Planlı Kırsal Yerleşmeler*, s.139.

mini yaşanabilir çağdaş bir seviyeye getirmektir. Yukarıda bahsettiğimiz planlamalara bu sebeple girişilmiştir. Bu planlamayı yapan mimarlardan biri de milliyetçi kimliğiyle bilinen Abdullah Ziya Kozanoğlu'dur. Hatta bu konuda '*Köylünün ihtiyacı olan her şey köyde var olmalıdır. Yoksa köylü bunu elde etmek için şehirlere hücum eder.*' diyerek köylerde gerekli olan ihtiyacı dile getirmiştir.³³⁶ Kozanoğlu, 1933'te yayınlanan "Benim Görüşümle Köy" adlı projesinde köy hayatına yabancı olmadığından bahsederek köylünün asıl ihtiyacı olanları vermek gerektiğinden bahsetmektedir. Amacın köylüye sade ve sıhhatli şartlar altında yaşamayı öğretmek olduğunu ve mekânın eğitici rolü üzerinde durulduğunu belirtmiştir.³³⁷ Abdullah Ziya, öneri köy projesinde birbirine paralel iki yolun geçtiği ve köyün ortasında yer alan meydanın etrafında gezgin sinema ve tiyatro faaliyetlerinin icra edilebileceği sahne yeri, okuma salonu bulunan bir kahvehane ve yakınında konut olan okulun yer aldığı bir köy merkezi planlamıştır.³³⁸ Kozanoğlu milliyetçi kimliğiyle köylüye alışık olduğu, yabancı kalmayacağı fakat aynı zamanda yenilikler sunan bir plan meydana getirmiştir. Halkın gündelik yaşamına tanıdık kültürel unsurlar eklerken; diğer yandan kolayca adapte olabilecekleri yenilikler sunmuştur. Bu projelerde yerli mimarların Türk köylüsünün alışkın olduğu tarzı inşa etmelerinin sebebi, Etimesgut ve diğer örnek köylerde yabancı mimarların Anadolu köy hayatına uzak bir biçimde tasarladıkları yerleşim planlarıdır. Köy kalkınması ve köy hayatının modernleşmesi Halkevlerinin çalışmalarında yerini almıştır. Bunun yanında Ülkü Dergisi'nde diğer ülkelerde köy kalkındırılmasının nasıl yapıldığına dair bilgiler yer almıştır. Dergide köyde yapılan icraatlara yer verilmiştir. Ayrıca köy monografileri de işlenirken, incelenen köylerdeki eğitim, iktisadi vaziyeti, sağlık ve köy hayatına dair bilgiler yer almaktaydı. Köyün kalkındırılması, köydeki ulaşım ve sağlık şartlarının iyileştirilmesi, ziraat faaliyetleriyle üretimin çoğaltılmasıyla ilgili çözüm arayışına gidilmiştir. Türk Tayyare Cemiyeti de köycülük faaliyetlerine katkıda bulunarak 1929'da Köylünün Gazetesi adlı gazete ile köylüyü bilgilendirmek ve bilinçlendirmeyi amaç edinmiştir. Gazetenin dağıtımı, köylerde ücretsiz olarak yapılmıştır.³³⁹

Çıkarılan şartname ve talimatnamelerle konunun yöneticiler tarafından çeşitli yönlerden ele alındığını, ihtiyatla uygulamaya konulduğunu görmekteyiz. Pek tabii halk da bu konuda işbirliği yaparak kendi yaşam alanlarının inşasında büyük destek olmuştur. Ülke nüfusunun yaklaşık %75'inin yaşadığı köylerin konutları, en büyük uğraş olan tarım, köylülerin sağlığı, ticari alanlar düşünülerek birçok konuda sınırlar çizilmiştir. Örnek köy niteliğindeki göçmen köyleri kurularak yasalar çerçevesinde düzeni sağlamak için çaba gösterilmiştir.

³³⁶ Kozanoğlu, *Cumhuriyette Köy Yapımı*, s.333-336.

³³⁷ Örmecioğlu, *Numune Köyler*, s.747.

³³⁸ Kozanoğlu, "*Köy Evleri Proje ve Yapıları İçin Toplu Rapor*", s.203-204.

³³⁹ Seçkin, *Atatürk Döneminde Konut ve Yerleşme*, s.339,343.

Etimesgut nahiyesi 1928’de oluşturulan sınırlarını 1960 nüfus sayımına kadar korumuştur. 1955’deki sayımda Zirçimşit (Cimşit) köyü Etimesgut sınırlarına alınmıştır. 1960 sayımlarında Sincan, Etimesgut’tan ayrılmış; yeni bir ilçe olmuştur. Bundan sonra daha önce Etimesgut’a bağlı olan Cimşit, Eryaman ve Saraycık köyleri de Sincan’a geçmiştir. 1965 sayımında Etimesgut, kendisine bağlı 12 köyü ile bucak statüsü ile Yenimahalle ilçesine bağlanmıştır. 1968 yılında ise bucak statüsüne son verilerek; mahalle statüsüne indirilmiştir. Etimesgut bucağına bağlı olan 12 köyden ayrı olan Yakacık, Memlik ve İvedik köyleri de Yenimahalle’ye bağlanmıştır. 1985 nüfus sayımlarında ise Sincan’dan alınan Ballıkuyumcu, Aşağı ve Yukarı Yurtçu köyleri de Yenimahalle’ye bağlanmıştır. Etimesgut’un bu statüsü 1990 yılında çıkarılan kanun ile sona ermiştir. 20 Mayıs 1990 tarihli 20525 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 3644 sayılı kanun ile Etimesgut ilçe olmuştur. Eryaman ve Elvan köyleri de böylece Etimesgut ilçe sınırlarına katılmıştır. Bağlıca ve Yapracık köyleri de yıllar sonra dâhil olmuştur. 19 Ağustos 1990’da yapılan Belediye Başkanlığı seçimiyle Etimesgut’ta belediye teşkilatı oluşturulmuştur.³⁴⁰

Etimesgut Belediyesi’nin ilk kurucularından olan Teftiş Kurulu Müdürü Ahmet Tekin, *Dünden Bugüne Etimesgut* adlı eserinde; Etimesgut’un Yenimahalle Belediyesi’ne dâhil edilerek hizmetlerinde ihmale uğradığından ve dahi bölgenin gelirlerinin toplanarak Yenimahalle’ye taşındığından bahsetmiştir. Devrin hükümetleri tarafından bölgenin bilerek görmezden gelindiğini, Atatürk’ün gözde semtinin unutturulmaya çalışıldığını, bölgenin ihmal edilmesiyle gecekondulaşmasına göz yumulduğunu, bu ihmalkârlıklar sonucu köyden kente göç alarak sağlıklı bir biçimde büyüdüğünü belirtmiştir. 1965 yılında Etimesgut’un ilçe olması adına halk arasında referandum yapılmış sonucunda beldeyi ilçe statüsüne kazandırma arzusu ortaya çıkmıştır. Bunların yanında Etimesgut ilçe olduktan sonra bile Yenimahalle Belediyesi tarafından yukarıda belirtilen ilgisizliğe maruz kalarak; hakkı olan araç-gereç, makine, hizmet ve teçhizat teslim edilmemiştir.³⁴¹

Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal da Etimesgut’un belediye olması yolunda yoğun çaba sarf etmiştir. 01.07.1990 tarih ve 20565 sayılı resmi gazetede yayınlanan kararname ile Etimesgut’un ilk Kaymakamı olarak Haydar Keskin atanmıştır. Sıra belediye başkanlığı seçimlerine gelmiştir. 19 Ağustos 1990’da yapılan seçime Etimesgut’ta ANAP, DYP, MÇP, RP, SHP ve DSP’den adaylar katılmıştır. Etimesgut halkı belediye başkanı olarak dönemin iktidar partisi olan ANAP’ın adayın olan Ramazan Tosun’u seçmişlerdir. Tosun’un seçilmesindeki en önemli unsur daha önce Yenimahalle Belediye Başkanlığı yapmış olmasıdır. İl belediye

³⁴⁰ Tekin, *Etimesgut*, s.27-28.

³⁴¹ Aynı eser, s.30-31.

meclisleri ise ANAP'tan Rasim Gümüşay, Metin Tamer, Cuma Erol, Osman Tarman; MÇP'den Cafer Değirmenci, Yusuf Kayapınar, Hasan Balcı, Hasan Varalan, Necati Karakaş, Hüseyin Kahraman, Özden Yüzbaşıoğlu; SHP'den Resul Özcan, Goncagöl Kesen, Cumhuri Sancar; DYP'den ise İlker Yıldırım'dır. Seçimden sonra belediye başkanı ve meclis üyeleri büyük bir hevesle işe koyulmuşlardır çünkü kat edilmesi gereken çok yol vardı. Çünkü her şeye en baştan başlamak gerekiyordu. Belediye Başkanlığı için kısa süreliğine Atatürk tarafından yaptırılan Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından terkedilen bina restore edilerek tahsis edilmiştir.³⁴² Belediye bu tarihten sonra toparlanmaya başlamış ve sekteye uğrayan hizmetleri halka sunmaya çalışmıştır. 70 yıllık Cumhuriyet döneminde ihmal edilen başkentin Etimesgut semti kendi yaralarını sarmaya başlamıştır.

Belediye Başkanı Ramazan Tosun, göreve yakınlardaki kahvehaneden getirtilen sandalyede başlamıştır. Ankara'nın yakınlarında garip bir köy olarak kalan Etimesgut, yetersiz personel ve kısıtlı imkânlarla yetinmek zorunda kalmıştır. İlk aylar kuruluş çalışmaları ile geçmiş, Belediye kuruluşunun ilk yılında 24 birim ile hizmetine devam etmiştir. Bu tarihlerde Etimesgut'un doğru düzgün bir imar planına sahip olmaması büyük bir sorundu. Bu sebeple yoğun bir şekilde imar, ıslah ve plan çalışmalarına başlanmıştır. Çalışmalar kısa sürede meyvesini vererek Etimesgut'un çehresini değiştirmeye başlamıştır. 1990-1994 yılları arasında Etimesgut'ta 1135 hektar alanda imar plan çalışması, 740 hektar alanda ise parselasyon çalışması yapılmıştır. Gerçekleştirilen planlamalar sonucunda merkez Etimesgut'ta kamuya ayrılan arsalar şu şekildeydi: 11 sağlık tesisi, 33 eğitim tesisi, 11 idari yapı tesisi, 9 belediye hizmet alanı, 34 cami, 123 park ve yeşil alan, 5 rekreasyon alanı, 9 Pazar yeridir. Böylelikle Etimesgut halkına toplam 22.309 adet imar tapusu dağıtılmıştır. Belediyenin bu ilk yıllarında semtin su, yol, kanalizasyon ve çevre düzenlemesi gibi alt yapı faaliyetlerine çok değer verilmiştir. Düzenlenen imar planları istikametinde yeni yollar açılarak ana arterler belirlendi. Sektin çehresini bozan, kötü görüntüye sahip olan ayrıca sağlık tehdidi oluşturan Kepir Deresinin büyük bir kısmı ıslah edilerek üstü kapandı. Burası yeşillendirilerek Park haline getirildi. 1991 yılının Sevgi ve Hoşgörü Yılı olması hasebiyle bu parka Yunus Emre Parkı adı verildi. Etimesgut'un ortasından geçen Ankara-İstanbul demiryolundan dolayı şehrin iki yakası birbirine hemzemin geçitle bağlanıyordu. Bu sorunu çözmek adına 1993'te geçit üzerine bölgenin ilk köprülü kavşağı olan Turgut Özal köprüsü yapıldı.³⁴³

19 Ağustos 1990 seçimlerinden sonra yapılan 27 Mart 1994 seçimlerine Etimesgut'tan 8 parti katılmıştır. Bu seçimin kazananı Refah Partisi'nin adayı Yalçın Beyaz olmuştur. Kurul-

³⁴² Tekin, *Etimesgut*, s.33-37.

³⁴³ Aynı eser, s.45-50.

masının ardından henüz kısa süre geçmiş olan Etimesgut Belediyesi yeni döneme büyük bir borçlanma ile girmiştir. Önceki dönemden 1994 yönetimine geçen borç toplam 402 milyardır. Bütçe ve kaynaklar dikkate alınmadan yapılan harcama ve krediler sonucu personelin primleri bile yatırılamayacak seviyeye gelinmiştir. Belediyenin borçlu olduğu kurumlarla yapılan görüşmeler sonucunda borcun ödenmesi ileri bir tarihe ertelenerek takvime bağlandı. İşçilerin ödemeleri yapılarak mağduriyet giderilmeye çalışıldı. Yine bu dönemde toplam 1251 hektar alanda imar planı, 970 hektar alanda ise parselasyon çalışması yapıldı. Bu çalışmalar nihayetinde Etimesgut'ta imarlı alan oranı %90'ı buldu. Şimdi iş bu imar planlarını uygulayarak yeni yolları inşa etmeye, park ve bahçeleri yapmaya gelmişti. Bir yandan da eski yollar asfaltlanıyordu. Etimesgut halkının “mecburiyet caddesi” diye seslendiği, Etimesgut'u Sincan ve eski mahallelerine bağlayan İstasyon Caddesinin açılışı da bu dönemde gerçekleştirildi. 1994-1997 yılları arasında Etimesgut'ta 70.819 m stabilize yol, 295.935 m asfalt kaplama yapılmıştır. 143.536 m asfalt onararak, 12.000 metrekare bordür, 20.500 metrekare tretuvar çalışması yapılmıştır. Bu dönemde Etimesgut'ta park ve bahçeler için de önemli adımlar atılmıştır. Toplam 90.545 metrekare yeşil alan hazırlanmıştır. 20'si park 32 yeşil alan Etimesgut halkının kullanımına sunulmuştur. Vakıf kültürüne de kıymet veren Etimesgut Belediyesi, halkın yoğun olduğu park ve meydanlara su ihtiyaçlarını gidermeleri için çeşmeler yaptırmıştır.³⁴⁴

Etimesgut Belediyesi ilçede ortak bir kültür oluşturmak, halkın ilçeye olan bağlılığını artırmak, bir nevi semt milliyetçiliğini sağlamak adına belediyenin kuruluş tarihi olan 20 Mayıs gününün kutlanmasına karar verildi. Bu bağlamda 20 Mayıs 1996'da ilk kez Etimesgut'un İlçe Oluş Yıldönümü Şenlikleri düzenlenmeye başlandı. Bir başka ihtiyaç olarak da vatandaşın sosyal faaliyetlerde bulunabileceği bir kültür merkezi inşa edildi. Burada nişan, düğün, konferans gibi türlü etkinlikler düzenlenebilecekti. 1996 yılının Kasım ayında “Toplumumuzda Kadının Yeri” adlı bir panel tertip edilmiş; çevre tarafından yoğun ilgiyle karşılanmıştır.³⁴⁵

2.11. Etimesgut'ta Nüfus Hareketleri

Etimesgut'un 1935 yılındaki nüfusu kendisine bağlı köylerle birlikte %93'ü köylerde, %7'si ise nahiye merkezinde olmak üzere 4.985 kişidir.³⁴⁶ Nahiyenin nüfusu 1928'de 337 iken, 1935'te 615'e yükselmiş, 1940 yılında ise 6.397'ye kadar artmıştır.³⁴⁷ 1955 yılına gelindiğinde Etimesgut'un nüfusu yaklaşık iki katına çıkarak 8.799 kişiye yükselmiştir. Nüfusun bu denli artmasının nedeni kentin batı kanadında, istasyon yakınlarında numune köyün ku-

³⁴⁴ Tekin, *Etimesgut*, s.51-58.

³⁴⁵ Aynı eser, s.59-61.

³⁴⁶ Aynı eser, s.16-17.

³⁴⁷ Seçkin, *Atatürk Döneminde Konut ve Yerleşme*, s.352.

rulmasına bağılı olarak insanların burada yaşamayı tercih etmesidir. Özellikle kentin küçük köylerinden bölgeye çok sayıda göç gerçekleşmiştir. Hem ekonomik açıdan hem de toplumsal etkenlerden ötürü insanların tercihi Etimesgut olmuştur.

1928 yılında Bulgaristan’dan gelen 300 kişi için 50 hane inşa edilmiştir. 1936-1938 yılları arasında Köseabdi’den (Bulgaristan’ın bir köyü) Sincan’a 433 kişi gelmiş; 105 hane inşa edilmiştir. 1951 yılında Eskipuma’dan (Bulgaristan’da bir şehir) Sincan’a 19 hane, 76 nüfus gelmiştir. Etimesgut ilçesine toplamda 204 hane, 909 göçmen yerleşmiştir.³⁴⁸ 1923-1933 yılları arasında Türkiye’ye Bulgaristan’dan toplam 101.507 muhacir yerleşmiştir.³⁴⁹

Şekil 14.20 İlk Teşrin 1935 Tarihli Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğünce Yapılan Genel Nüfus Sayımına Göre Ankara Merkez Nahiyesi Etimesgut ve Köylerinin Nüfusu

MEVKİİLER	NÜFUS
Etimes’ut	615
Alacaatlı	244
Bağlıca	244
Dodurga	337
Elvan	178
Ergazi	282
Eryaman	187
Fevziye	195
Karacakaya	307
Kutuğun (Çayyolu)	317
Saraycık	88
Sincan	302
Susuz	455
Şehitali	359
Yapracık	317
Yuva	470
Toplam	4.897

Kaynak: Ahmet Tekin, *Dünden Bugüne Etimesgut*, Etimesgut Belediyesi Kültür Yayınları Tarih Serisi, Ankara 1998, s.75.

1990 yılında Etimesgut’un nüfusu 70.800 kişiye ulaşmıştır. Bunun 69.960’ı olan %99’luk kısım ilçe belediye sınırları içerisinde yaşarken; 840’ı yani %1’i ilçeye bağılı Bağlıca ve Yapracık köylerinde yaşamaktaydı. Etimesgut, 1928’den 1990’a kadar nüfus artışı açısından 14 kat büyümüştür. Şehirleşme oranı ise %7’den %99’a yükselmiştir. 1997’de elde edilen

³⁴⁸ Günay, “Zir Vadisinde İskân Edilen Göçmenlerin Sosyal ve Ekonomik Hayata Etkisi”, s.244-245.

³⁴⁹ Yalaze, *Mekânlar Olarak Etimesgut*, s.31.

gayri resmi verilere göre Etimesgut nüfusu 133.909'a ulaşmıştır.³⁵⁰ İlçe nüfusunun artmasında etkin olan iki neden vardır. İlki 1950'ler başlayan ve 1970'lerde artarak devam eden köyden kente göç oranıdır. Kırsal kesimden ayrılan nüfus, tarımda işlenemez topraklara mal olmuştur. Kentlere yerleşen bu insanlar büyük şehirlerde varoş bölgelere yerleşmişlerdir. İkinci ve en önemli diğer neden ise Yenimahalle, Çankaya, Keçiören, Altındağ ve Mamak gibi nüfusun yoğun olduğu yerlerde imara açılacak yer kalmadığından insanlar kentin batı kanadı olan Etimesgut'a yönelmişlerdir. Bu noktada Etimesgut sınırları içerisinde birbirinden farklı şirketler tarafından insanların yerleşmesine ve modern şehircilik anlayışına uygun toplu konut ve uydu kentler inşa edilmeye başlanmıştır. Bunlar; Eryaman, Elvanköy ve Ahikent yerleşkeleridir. Bir de bunlardan bağımsız birçok kooperatif yapı bulunmaktadır.

³⁵⁰ Tekin, *Etimesgut*, s.68.

SONUÇ

Dünya nüfusunun büyük bir kısmının kentlerde yaşıyor olması, şehir hayatının insan hayatı üzerindeki önemi yadsınamaz bir olgudur. Türkiye Cumhuriyeti'nde kentleşme daha çok büyük şehirlerde vuku bulurken, 20.yüzyılın başlarında hızlanmıştır. Kentleşme, kentlerdeki imkânları halkın faydasına sunma şeklinde tezahür etmiştir. Şehirlerdeki yaşam kalitesini yükseltmek, köylerden kentlere yapılan göçü karşılayabilecek konut ve diğer sosyal tesisleri inşa etmek şiar edinilmiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadar gelen dönemde gerçekleşen göç hareketleri, üzerinde yaşanan coğrafyayı biçimlendirmiştir. Şehir hayatının önem kazanmasıyla birlikte kentsel hizmetlere verilen değer de artmış, devlet tarafından bu işe büyük önem verilmiş ve önemli ölçüde bütçe ayrılmıştır. Devletin öncülük ettiği kentleşmenin yerel yönetimlere devredilmesinin gerekliliği anlaşılmıştır. 1930'lu yıllardan itibaren belediyeçilik hizmeti önemsenmiş ve bu amaçla imar planları, konut ihtiyacına yönelik altyapı ve yerleşim faaliyetleri uygulamaya konmuştur. Mesele bizzat devlet tarafından ele alınarak üstünde çalışılmıştır. Cumhuriyet idealini gerçekleştirmek isteyen Türk mimarlar, şehrin başarısını rejimin başarısı olarak görerek çalışmalarını ciddiyetle sürdürmüşlerdir. Bir yandan da kırsalın modernleşmesi ve bir dönüşüm yaşanmasının gerekliliğine inanılmıştır. Böylece köylerden kentlere kadar ülkenin her yerinde modernleşme kalıcı hale gelecek ve yapılan inkılaplar kökleşecektir. Modernleşmeyi gerçekleştirmek üzere mekânın eğitici fonksiyonuna inanılmıştır. Fakat yapılan köyü/kırsalı modernleştirme çabaları mimarlar için bir ikilem durumu yaratmıştır. Şehir hayatına adapte edilebilecek çağdaşlaşma kalıpları, köylerde hayata geçmesi zor maddeler olarak belirmiştir. Şehirlerde sağlıklı bir yaşam biçimi oluşturulurken, kırsalda inkılaplardan önce pek de sağlıklı olmayan şartlar iyileştirilmeye çalışılmıştır.

Türkiye, kuruluşundan itibaren modernleşme çabasında olmuş ve icraatlarını bu amaca göre sıralamıştır. Şehirleri modernleştirirken buradaki çağdaşlaşma kalıplarının kırsaldaki şartlarla uyumu da önem arz etmektedir. Bu aşamada görevli mimar ve mühendisler, onların düzenlediği planlar, modernleşme konusuna nasıl değindikleri, dönemin imar faaliyetleri gibi birçok unsur oluşturulmaya çalışan modern mimarinin köylü ve köy yaşantısına etkisi ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Ankara'nın başkent olmasıyla beraber merkezi gelişim önemsenmeye başlamıştır. Ankara'nın kentleşme tarihi Cumhuriyet ile başlamıştır denilebilir. Kentlerde nüfusun artmasıyla yaşana bilirliliği artırma çabasına girilmiştir. Bu sebeple Ankara'nın imarıyla beraber kentleşme faaliyetleri de ilerlemiştir. En çok üzerinde durulan konu başkenti geliştirmek ve çağdaşlaştırmak olmuştur. Bunu kenti

planlayarak, düzenli konut inşasıyla hayata geçirmek amaçlanmıştır. Yalnız kenti modernleştirmek iddiasıyla yola çıkan siyasilere, Eski Ankara denilen kısımda ortaya çıkan çıkar gruplarına fırsat vermezken kendileri yeni şehir kısmında çıkar grubu haline gelmiştir. Ankara’da yeni bir yüz oluşturmaya çalışılırken eski doku ve geleneksel yapı yok sayılarak bozulmuştur. Bunun sonucunda kentte kültürel anlamda bir ikilik oluşmuştur. Yeni şehirde icra edilen arazi istimlakinde arazi pekiyi değerlendirilmemiştir. Nüfus artışıyla birlikte artan konut ihtiyacı devlet yetkililerini zor durumda bırakmıştır. Buna çözüm olarak kooperatif ve memur lojmanları yoluna gidilmiştir. Eski şehir tarafında gecekondulaşma artarak varlığını korumuştur.

Etimesgut, Ankara’nın başkent olmasıyla birlikte yerel bir dönüşüm içerisine girmiştir. Örnek köy olarak macerası başlayan semt, zamanla büyük bir ilçeye dönüşmüştür. Bunda burada kurulan tren istasyonunun, Şeker Fabrikası’nın, askeri yerleşkelerin payı şüphesiz büyüktür. Ankara’nın batı kısmının gelişimini üstlenen Etimesgut’ta konutlar, lojmanlar, kooperatifler zaman geçtikçe artmıştır. Semtin gelişmesi, şehrin gelişimini desteklemiş ve katkıda bulunmuştur. Başlangıçta tarımı sürdürmek ve desteklemek amacıyla kurulsada zamanla Ankara’nın merkezine yakınlığı, tren istasyonunun varlığıyla tarımsal faaliyetler azalmıştır. Bunun başlıca amacı merkeze yakınlığı dolayısıyla iş alanının oraya kaymasıdır. Bölgeye sağlık, havacılık, askeri ve ticari sektörden birçok kurum açılmış, ilgi bu sektörlere kaymıştır.

İlçe olduğu 1990’a kadar idari pozisyonu belirsiz olan Etimesgut, çeşitli dönemlerde sırasıyla örnek köy, nahiye, mahalle statülerine sahip olmuştur. 1990’dan itibaren belediye teşkilatı bulunmuştur ve şehir merkezinde yaşanan gelişmeleri yakından takip etme imkânını bulmuştur. Şehirde eskiden beri egemen konut tipi olan gecekondu, yerini apartmanlara bırakmıştır. Bu da bölgede inşaat sektörünün gelişmesi sonucunu doğurmuştur. Kuruluş amacı tarım iken bu işlev zamanla kaybolmuş; toplumsal ve askeri sektörlerde daha fazla hizmet verilmeye başlanmıştır.

Etimesgut, 1960 yılında Yenimahalle ilçesine bağlı olarak bucak durumundayken merkez nüfusu 14.740 idi. Bucağa bağlı köylerin nüfusuyla birlikte bucağın toplam nüfusu 19.844’tür. 1990 yılında ilçe olan Etimesgut, nüfus artışıyla da bir hayli ilerleme kaydetmiştir. Bu yılda yapılan nüfus sayımlarında toplam 70.800 kişi kaydedilmiştir. 2000 yılında ise bu rakam 171.293’e ulaşmıştır. Böylelikle Etimesgut, Ankara’nın en yüksek nüfus artışına sahip ilçesi durumundadır. Yaşayan erkek ve kadın nüfusları 1990’da 2017’ye kadar yapılan sayımlarda neredeyse eşittir. 2017 yılında yapılan sayıma göre Etimesgut’ta yaşayan kişilerin çoğu sırasıyla Ankaralı, Yozgatlı ve Çorumludur.

Etimesgut'un nüfus hareketliliğinde 1960–1990 yılları arasında sürekli artışın olduğu gözlemlenmiştir. 1968'den 1990'a dek Yenimahalle'ye bağlı bir mahalle olarak varlığını sürdüren Etimesgut'un nüfusu ile ilgili ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır. İlçe statüsüne geçtikten sonra nüfus artışı doğal artış ile birlikte göç alarak devam etmiştir. Bunun yanında Ankara'nın diğer semtlerindeki nüfus yoğunluğundan ötürü dikkatler Etimesgut'a çevrilmiş, ilçeye yapılan insan göçü çoğalmıştır. Şehirleşmeye bağlı olarak ilçedeki tarım faaliyetleri giderek azalmıştır.

Etimesgut, Ankara'nın ilçelerinin nüfus sıralamasında 5.sıradadır. Bunun sebebi insanların Etimesgut'u kentsel faaliyet ve işlevinden ötürü tercih etmiş olmasıdır. Bir diğer nedeni ise Ankara'da ekonomik etkinliklerin yapıldığı alanlara yakın olmasıdır. Konut sayısının fazlalığı, kira bedellerinin uygun olması ve Ankara'nın farklı noktalarına olan ulaşım imkânı semtin tercih edilme nedenlerindendir. Ankara-İstanbul demiryolu, Ankara-Ayaş ve Ankara-İstanbul karayolu üzerinde bulunmasının da büyük bir payı vardır. 2020 yılı TÜİK verilerine göre Etimesgut'un nüfusu toplam 593.305 kişidir.

2014'te Ankara Kalkınma Ajansı tarafından yapılan araştırmalara göre Etimesgut, Ankara ilçeleri arasında en fazla göç alan 2.ilçe durumundadır. Göç verme sıralaması ise ilçeler arasında 4.sıradadır. Bu durumda kütüğü başka yerde olup Etimesgut'ta yaşayan birçok insan bulunmaktadır.

Etimesgut'ta eğitim durumunu inceleyecek olursak 1990 yılına ait TÜİK verilerine göre okur-yazar nüfus oranının %92,5 olduğunu görmekteyiz. Bunun %68,4'lük kısmını erkekler, %31,6'lık kısmını ise kadınlar oluşturmaktadır. Her ne kadar okur-yazar oranı yüksek olsa da okuma seviyesi düşüktür. 2020 TÜİK verilerine göre okur-yazar oranı %99,2 düzeyine çıkmıştır. Ortaokul ve üstü eğitim düzeyinde artış görülmüştür. İlçenin kuzeyindeki mahallelerde nüfus daha yoğunken, doğusunda güvenlik güçlerine ait alanların varlığı sebebiyle nüfus daha azdır. İlçenin güneyinde yerleşim yerlerinin yeni oluşmaya başlaması hasebiyle burada da nüfus seyrek.

Ankara başkent olduktan hemen sonra kurulan Etimesgut, gerek burada kurulan idari, askeri, sosyal kurumlarıyla gerekse tren istasyonu ve kentin batısında yer almasıyla gelişimini hızla sürdüren bir semt konumundadır. Örnek köy olarak kurulan Etimesgut, nihayetinde gelişimini her geçen gün sürdürerek artan nüfusuyla beraber gelişmişliğini korumaktadır. Başkent ile kırsal arasında bir köprü görevi görmüştür. 1990 yılında mahalle sayısı 16 iken 2000'de 19'a yükselmiştir. Bunlar 30 Ağustos, Alsancak, Altay, Bahçekapı, Elvan, Erler, Eryaman, Etiler, İstasyon, Kazım Karabekir, Piyade, Süvari, Şehit Osman Avcı,

Şeker, Topçu, Yeşilova mahalleleridir. Güzelkent, Tunahan ve Şeyh Şamil mahalleleri 2000 yılında eklenmiştir. Sonradan bunlara ek olarak Bağlıca ve Yaprıcak köyleri de Etimesgut'a mahalle olarak bağlanmıştır.

Etimesgut Belediyesi'ne ait 2010-2014 yıllarını kapsayan stratejik planda birtakım faaliyet raporları bulunmaktadır. Güvenlik alanında güvenli, huzurlu, sağlıklı ve hijyenik kent hayatını vatandaşa temin etmek amacıyla zabıta teşkilatını organize etmek ve imar, trafik, sosyal yardım ve asayiş hususlarında gereken zabıta hizmetini etkili bir şekilde vermek amaçlanmıştır. Bu hedeflere yönelik zabıta karakolları inşa edilecek ve personele mesleki yeterlilik eğitimi verilecektir. Dilencilerin faaliyetleri önlenecek ve vatandaşın seyyar satıcılar hakkındaki şikâyetleri göz önünde bulundurulacaktır. Vatandaşın yaptığı her türlü istek ve şikâyet dikkate alınarak, sosyal belediye anlayışıyla hareket edilecektir.

Ahi Mesud ve Atatürk Orman Çiftliklerinin kurulduğu alan verimsiz ve bataklık bir araziydi. Uzmanlar da buralarda yaptıkları incelemelerde burasının düzenlenmesi için ya çok paranın ya da çok emeğin harcanması gerektiği kanısına varmıştır. Mustafa Kemal Atatürk ise bu fikirlerin aksine Türk insanının iradesi ve kararlılığıyla iyi bir sonuca ulaşılacağını düşünmüştür. Bundan sonra bölgeye göç alınması ve bölgenin imara açılması hususunda özenle çalışılmıştır. Ülke genelinde ağaçlandırmaya büyük oranda yer verilmiştir. 1924-1933 yılları arasında köyler de dâhil olmak üzere 1.821.900 adet ağaç dikilmiştir. Bu icraatten anlaşıldığı üzere o dönemde yeşillendirme çalışmalarında bir hayli ilerleme kaydedilmiştir. 2019 yılı itibarıyla ise Etimesgut'ta 900 bin m² kaplayan bir alanda; 12 orman ve içerisinde 50 bin adet yetişkin ağaç bulunduran 47 adet ağaçlandırma alanı oluşturulmuştur.

20.yüzyılın başlarında küçük bir çiftlikten yola çıkılarak örnek köye dönüştürülen Etimesgut, günümüzde büyük bir ilçe konumundadır. 1935'te 4. kişi nüfusa sahip olan Etimesgut'un 2010 yılındaki nüfusu 386.879'dur. Bu sayı ilçenin ne derece bir ilerleme kaydettiğini ortaya koymaktadır. Gerek ilçede artan iş imkânlarıyla köyden gelen vatandaşla gerekse de Ankara'nın merkezine yakın olmasından ötürü nüfus sayısında belirgin bir artış gerçekleşmiştir. 1928'de örnek köy olarak kurulan Etimesgut'un 2021 yılındaki nüfusu ise 606.472'dir. Görülen o ki son 10 yılda nüfusu ikiye katlanarak ilçeye gösterilen rağbet artmıştır.

Etimesgut'ta verilen yapı ruhsatı izinlerine bakıldığında 1992'de 91 olan ruhsat sayısı, 2005'te bir sıçrama yaşayarak 1.058 olmuştur. Daha sonra bu sayı oldukça düşmüş 2019'da 276 adet ruhsat verildiği görülmüştür. En çok yapı ruhsatının verildiği sene 2011'dir. Etimesgut'ta yapılan inşaa faaliyetlerinin artan nüfusun barınma ihtiyacını karşılamak üzere şekillendiği gözlemlenmektedir. 2016 yılına ait TÜİK verilerine bakılırsa Etimesgut,

Ankara'nın en çok nüfusta artış yaşanan ilçesi olmuştur. İlçe yönetimi bunu maddi olarak uygun konut ve düşük kira ücretlerine bağlarken ilçeye yapılan sosyal tesisler, eğitim alanları, kütüphaneler sayesinde tercih edildiği de düşünülmektedir. Başta küçük bir çiftlik olan ve daha sonra örnek köy haline gelip gelişen Etimesgut, 2019 senesinden itibaren 587.052 kişilik nüfusu ile Ankara'nın 5.ilçesi olarak yer almaktadır.

Yapılan bu tez çalışması kapsamında örnek köy Ahi Mesud'un gelişim aşamaları ve Ankara'nın yerel gelişimine sağladığı katkı saptanmıştır. En başta bir çiftlik halinde olan Etimesgut, zaman içerisinde yeni açılan kurumların getirisi olarak artan nüfusla birlikte gelişme göstermiştir. Hem Cumhuriyet'in ilk yıllarında hem de günümüzde Etimesgut'ta, artan nüfusla birlikte bölgeye yapılan hizmet de artmış, türlü kollarda hizmet alanları inkişaf etmiştir. Araştırmamızda Ankara ve Etimesgut ile ilgili ana kaynaklar taranmış, arşiv belgeleri incelenmiş, döneme ait çeşitli belge ve fotoğraflar ekte sunulmuştur. Sonuna geldiğimiz bu araştırmanın, bilim dünyasına ve Ankara'nın yerel tarihine katkıda bulunmasını temenni eder, değinemediğimiz yerlerin başka araştırmacılar tarafından aydınlatılacağını ümit ederim.

KAYNAKÇA

1) Arşiv Belgeleri:

- BCA, 30-18-1-1/30-63-9.
- BCA, 30-18-1-1/29-32-14.
- BCA, 30-18-1-2/10-27-11.
- BCA, 30-18-1-1/29-36-18.
- BCA, 30-18-1-1/30-21-4.
- BCA, 30-18-1-1/30-62-14.
- BCA, 30-18-1-1/28-29-12.
- BCA, 30-18-1-1/29-35-9.
- BCA, 30-1-0-0/100-619-6, lef.3.
- BCA, 30-1-0-0/100-619-6, lef.13.
- BCA, 490-01/127-503-1, lef.6.
- BCA, 490-01/127-503-1, lef.7.
- BCA, 490-01/130-521-1, lef.12.
- BCA, 490-1/128-509-2, lef.1.
- BCA, 490-01/99-392-1, lef.241-243.
- BCA, 490-01/99-392-1, lef.238-239.
- BCA, 490-01/130-21-1, lef.11.
- BCA, 490-01/127-503-1, lef.2-8.
- BCA, 490-01/99-392-1, lef.244.
- BCA, 490-01/99-392-1, lef.226.
- BCA, 490-01/99-392-1, lef.176-181.
- BCA, 490-01/99-392-1, lef.204.
- BCA, 490-01/99-392-1, lef.175.
- BCA, 30-11-1/163-24-17.
- BCA, 30-1-0-0/92-577-8.
- BCA, 490-1-0-0/158-454-1.
- BCA, 490-01/99-392-1, lef.200-201.
- BCA, 490-01/99-392-1, lef.194.
- BCA, 30-10/60-408-2.
- BCA, 272-80/3-6-1.

- BCA, 30-18-1-1/10-42-16.
- BCA, 272-12/43-60-13.
- BCA, 272-11/21-107-21.
- BCA, 272-12/42-52-18.
- BCA, 272-80/3-7-3.

2) Resmi Yayınlar:

- T.C. Resmi Gazete, 07.04.1924, Sayı: 68.
- T.C. Resmi Gazete, 18.01.1938, Sayı: 3811.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 1.Dönem, C.1, 24.04.1336 (1920).
- TBMM Zabıt Ceridesi, 1.Dönem, C.18, 01.03.1338. (1922)
- TBMM Zabıt Ceridesi, 2.Dönem, C.2, 13.10.1339 (1923).
- TBMM Zabıt Ceridesi, 2.Dönem, C.27, 01.11.1926.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 3.Dönem, C.21, 02.10.1930.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 5.Dönem, C.6, 01.11.1935.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 5.Dönem, C.13, 01.11.1936.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 5.Dönem, C.20, 01.11.1937.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 5.Dönem, C.27, 01.11.1938.
- Köy Kanunu, 07.04.1924, Sayı: 68.

3) Süreli Yayınlar:

- “Ankara’da Elektrik Sorunu”, *Mimarlık*, Elektrik Mühendisleri Odası, 1977, S.3, s.80-83.
- Cengizkan, Ali, “Cumhuriyet Döneminde Kıra Yerleşim Sorunları: Ahi Mes’ud Numune Köyü”, *Arredamento Mimarlık*, S.170, İstanbul 2004, s.110-119.
- ----- "Ankara 1924 Lörcher Planı Raporu" , *Belleten*, S.67, 2003, s. 153-192.
- “Tarihsel Bir Gün: Türk Sivil Havacılığı Kuruldu”, *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1935.
- Çiftçi, Necati, “Mübadele ve İskân”, *Türk Sesi*, 27 Eylül 1923.
- Gençosman, Kemal Zeki, “Etimesgut Sıhhat Merkezi”, *Ulus*, 11 Eylül 1938.
- “Ahilerin Ankara’daki Siyasi Nüfuzu”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Eylül 1926.

- “Şehremini Beyle Bir Mülakat”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Kânunuevvel 1924.
- “Mustafa Kemal Paşa’nın Ahimesud Köyü ile İlgili Konuşması”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Ekim 1931.
- “Yangın”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Temmuz 1929.
- “Ahi Mesut Numune Köyü”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 25.09.1928.
- Hasan Fehmi, *Hâkimiyet-i Milliye*, 6 Haziran 1928.
- Meydan, Sinan, “Cumhuriyetin Kanatları: ‘Atatürk’ün Uçak Fabrikaları””, *Sözcü*, 17 Eylül 2018.
- *TBMM Kavanin Mecmuası*, Ankara 1941, 2. Baskı, C.4, s.689-690.
- Tevhid, Ahmed, “Ankara Ahiler Hükümeti”, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* (1329), IV/19.
- “Türkkuşu’nun Açılış Töreni Programı”, *Ulus*, 1 Mayıs 1935.
- 14.09.1936 tarihli 45/175 sayılı emir, “İstanbul Vilayeti Köy Bürosu Talimatnamesi”, *T.C. İstanbul Vilayeti Köy Bürosu Neşriyatı*, S.4, Sertel Matbaası İstanbul, 1940.

4) Telif ve Tetkik Eserler:

- Akdeniz, Halil, “Ankara’nın Kentsel Gelişimine Haritalarla Bakış”, *Harita Dergisi*, Harita Genel Komutanlığı, Yıl:64, Sayı:118, Temmuz 1997, s.35-50.
- Alandağlı, Murat, “Tapu Tahrir, Nüfus ve Temettuat Defterleri Verilerinde Etimesgut’un Lokalizasyon, Nüfus ve Ekonomik Geçmişi”, *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C.1, Etimesgut Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2018, s. 483-515.
- Alpagut, Leyla, *Erken Cumhuriyet Döneminde Ankara’daki Eğitim Yapıları*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2005.
- Atay, Falih Rıfkı, *Eski Saat*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1998.
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk (1919-1927)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.
- *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997.

- Aydın, Suavi/Emiroğlu, Kudret/Türkoğlu, Ömer/Özsoy, Ergi D., *Küçük Asya'nın Bin Yüzü: ANKARA*, Dost Yayınları, Ankara 2005.
- Başköy, Mehmet/Yılmaz, Dursun/Özer, Fatih/Yıldırım, Kamil, *Atatürk ve Etimesgut*, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara 2003.
- Baydan, Emine/Aslanbaş, Emre, “Geçmişten Günümüze Etimesgut'ta Tarım ve Hayvancılık”, *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C.3, Etimesgut Belediyesi Kültür Yayınları, 2018, s.161-178.
- Canlı, Aykut, “Etimesgut'un Türk Havacılığındaki Yeri ve Havacılık Eğitimi Açısından Önemi”, *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C.3, Etimesgut Belediyesi Kültür Yayınları, 2018, s.284-308.
- Cengizkan, Ali, *Türkiye için Modern ve Planlı bir Başkent Kurmak: Ankara 1920-1950, Bir Başkent'in Oluşumu: Avusturyalı, Alman ve İsviçreli Mimarların İzleri*, Goethe-Institut Ankara 2010.
- Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1981.
- Çetin, Türkan, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Köylü Politikası*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 1997.
- ----- “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köy Sorununa Bakış: Köy Kanununun Çıkarılması”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.4, 1994, s.29-44.
- Çınar, Hüseyin, “19. Yüzyılın İlk Yarısında Ahimesud, Elvan, Bağlıca Ve Eymiryan/Emiryan Köylerinin Nüfusu ve Nüfus Özellikleri”, *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C.2, Etimesgut Belediyesi Kültür Yayınları, 2018, s.206-235.
- Demirkan, Selahaddin, “Eti Mesut Köyünde Neler Gördüm?”, *Köye Doğru Dergi*, C.3, S.75, İstanbul 1943.
- Eminoğlu, Dilek, “Anadolu'da Türk Birliğinin Tesisinde Ahiliğin Rolü: Ahi Mesut”, *Uluslararası Türk Kültür ve Sanatı Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C.5, 2020, s.389-398.
- Erdoğan, Abdülkerim, *Adım Adım Ankara*, Ankara Tarihi ve Kültür Dizisi:7, Ankara Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı, 2008.

- ----- *Manevi Mimarlarıyla Ankara*, Ankara Tarihi ve Kültür Dizisi:5, Ankara Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal   ler Dairesi Başkanlığı, 2008.
- Erdoğan, Emine, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi  er evesinde Ankara Tahrir Defterleri-nin Analizi*, Gazi Üniversitesi Sosyal ilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2004.
- Eres, Zeynep, *Türkiye'de Planlı Kırsal Yerle melerin Tarihsel Gelişimi ve Erken Cumhuriyet Dönemi Planlı Kırsal Mimarisinin Korunması Sorunu*,  stanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, 2008.
- ----- "Türkiye'de Kırsal Alanda  ağda laşma ve Mübadil Köyleri", *90.Yılında Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi Yeni Yaklaşımlar, Yeni Bulgular*, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayını,  stanbul 2016, s.174-201.
- Ergenç,  zer, *16.yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı yay., Ankara 1995.
- Etöz, Zeliha, *19. Yüzyıl Ankara'sında Sosyal ve Kültürel Yaşam*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 1998.
- Galanti, Avram, *Ankara Tarihi I-II*,  ağlar Yayınları, Ankara 2005.
- Günay, Nejla, "Zir Vadisinde  sk n Edilen Göçmenlerin Sosyal ve Ekonomik Hayata Etkisi", *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı, C.2*, s.236-248.
-  nan, Afet, *Devletçilik  lkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı (1933)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972.
-  n n ,  smet, *Hatıralar-2*, Bilgi Yayınevi, 1987.
- Kandemir, Selahattin, *Ankara Vilayeti*, Ba vek let Müdevvenat Matbaası, Ankara 1932.
- ----- *Köy Kalkınması Hakkında Rapor*, T.C. Ziraat Vekâleti Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, Ankara 1938.
- Karpat, Kemal H., *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*,  mge Kitabevi, 2003.
- Kars, Zübeyir, "Ankara'nın Başkent Olduğu Yıllardaki Eğitim, Sağlık ve Sosyal Du-rumu üstüne", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.20, S.58*, 2004, s.105-128.

- Kartal, Cemile Burcu, “Ankara’nın Başkent Oluş Sürecinde Dönem Basınında Ankara ve İstanbul: Makarr ve Payitaht”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1, 2013.
- Kongar, Emre, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997.
- Kozanoğlu, Abdullah Ziya, “Cumhuriyette Köy Yapımı”, *Ülkü Halkevleri Dergisi*, C.2, S.10, Ankara 1933, s.333-336.
- ----- “Köy Evleri Proje ve Yapıları İçin Toplu Rapor”, *Arkitekt*, C.5, S.55-56, İstanbul, 1935, s.203-204.
- Köprülü, Mehmet Fuat, “Büyük Şehir ve Köy Meselesi”, *Ülkü Halkevleri Dergisi*, C.7, S.39, Ankara 1936, s.459-462.
- İnan, Afet, “Atatürk ve Tarih Tezi”, *Belleten*, S.10 (Özel Sayı), C.3, Ankara, 1939, s. 243-246.
- Mikaeili, Maşid, Ankara’nın İlk İmar Planlarında Bahçe Kent Kavramı, *History Studies*, 11/6, Aralık 2019, s.2105-2124.
- Meydan, Sinan, “Atatürk’ün Akıllı Projelerinden Biri: Ahi Mesut Numune Köyü”, *Bütün Dünya*, Eylül 2015, s.31-36.
- Mamboury, Ernest, Ankara Gezi Rehberi, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 2014.
- Neşrî, Mehmed, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ: Neşrî Tarihi C.I*, yay. Haz. Faik Reşit Unat, Mehmed Altay Köymen, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1949.
- Orsan, Esra Şenöz/Karadeniz, Nilgöl, Ankara Kenti Mekansal Planlama Sürecinde Doğal Bir Alanın Dönüşümü: İmrahor Vadisi Örneği, *Peyzaj Araştırmaları ve Uygulamaları Dergisi* 2, 2019, s.1-9.
- Önal, Tekin, “Tek Partili Dönemde Etimesgut’un İdari Teşkilatlanması”, *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C.2, Etimesgut Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2018, s.360-374.
- Örmecioğlu, Hilal Tuğba, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köycülük Tartışmaları ve Numune Köyler”, *Belleten*, C.83, S.297, 2019, s.729-752.
- ----- 1850-1950 Yılları Arasında Türkiye’de Köycülük Çalışmaları ve Numune Köyler, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.

- Özdemir, Figen Uzar / Demirkol, Esra, “Etimesgut: ‘Örnek Köy’den Site Kent’e”, *İdeal Kent*, S.11, s.361-368.
- Sarıoğlu, Mehmet, *Ankara Bir Modernleşme Öyküsü (1919-1945)*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 2001.
- Seçkin, Selçuk, Atatürk Döneminde Konut ve Yerleşme: Mübadele Yerleşmeleri, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2013.
- Söylemez, Emre/ Demiröz, İrem / Kubat, Ayşe Sema, “Jansen Planı’nın Ankara Kentinin Gelişimi ve Kentin Çeper-Kuşak Alanlarına Etkisi”, Uluslararası Jansen ve Ankara Sempozyumu, Ankara 2018.
- Şahin, Osman Erdal, *Cumhuriyet Ütopyasında İdeal Kent: Ankara, İstanbul, Bursa*, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Doktora Tezi, 2021.
- Şahingöz, Mehmet, “Atatürk’ün Ankarası ve Etimesgut”, *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C.2, Ankara 2018, s.337-359.
- Şahingöz, Mehmet/Demirtaş, Bahattin, “Dünden Bugüne Etimesgut’ta Sağlık Hizmetleri”, *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C.3, s.179-195.
- Şenyapılı, Tansı, *Baraka’dan Gecekondu’ya; Ankara’da Kentsel Mekânın Dönüşümü: 1923-1960*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- Şimşek, Derya Çini, Türkiye’de Kurulan İlk Köy Tipi Sıhhat Merkezi: Etimesgut Numune Sağlık Merkezi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:5, S.30, Kasım 2018, s.139-152.
- Tankut, Gönül, *Bir Başkent’in İmarı*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1993.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Beş Şehir*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.
- Tekeli, İlhan, “Kent Tarihi Yazımı Konusunda Yeni Bir Paradigma Önerisi”, *Cumhuriyet’in Ankara’sı*, der. Tansı Şenyapılı, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2005, s.2-21.
- Tekin, Ahmet, *Dünden Bugüne Etimesgut*, Etimesgut Belediyesi Kültür Yayınları Tarih Serisi, Ankara 1998.
- Tunçer, Mehmet, *Ankara Şehri Merkez Gelişimi (14.-20.Yüzyıl)*, Kültür Bakanlığı yay., 2001.

- Türker, Abdullah/Aksoy, Bülent, “Etimesgut’ta Tarımsal Yapı ve Üretim”, *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C.3, Etimesgut Belediyesi Kültür Yayınları, 2018, s.196-203.
- Uğurlu, Mehmet Cemil, “Türkiye’nin Öncü Toplum Hekimi Dr. Cemalettin Or”, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, S.7, 1994, s.3-49.
- Yacuz, Hamit/Kurt, Adil/Taştan, Hüseyin/Mercan, Lütü/Murat, Mustafa, *Etimesgut Belediye Başkanlığı 2010-2014 Stratejik Plan*, Eylül 2009, Strateji Planlama No:3.
- Yakut, Mehmet Emin, “Etimesgut İlçesi’nin (Ankara) Nüfus Coğrafyası”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.13, S.72, Ağustos 2020, s.319-336.
- Yalçın, Edip Semih, “Atatürk’ün Ankara’ya Gelişi”, *Atatürk Araştırmalar Dergisi*, C.10, S.29, 1994, s.333-346.
- Yalçın, Osman, “Türk Hava Kurumunun Kurduğu Hava Harp Sanayii Fabrikaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.29, S.86, 2013, s.135-180.
- Yaleze, Hülya Demir, “Atatürk’ün Örnek Köyünden 1990’ların Belediyesine Yaşayan Mekânlar Olarak Etimesgut”, *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C.2, Etimesgut Belediyesi Kültür Yayınları, 2018, s.25-53.
- Yavuz, Fehmi, “Başkent Ankara ve Jansen”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C.7, S.1, Bahar 1981, s.25-33.
- Yıldız, Mevlüde Ayça Öncü, “20. Yüzyılda Ankara’nın Kentsel Yapısı ve Ulaşım Sistemindeki Gelişmeler”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, C.5, S.1, 2017, s.108-122.
- Yurtoğlu, Nadir, “Kalkınmanın Önemli Bir Unsuru: Kuruluşundan 50 Yılına Türkiye’de Çimento Sanayi (1910-1960)”, *Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.31, S.92, 2015, s.113-164.

5) Ansiklopedi:

- Baykara, Tuncer, “Kasaba”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.24, 2001, s.525.
- Erdem, Sargon, “İslam Öncesi Ankara”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.3, s.201.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali, “Ahi Mesud”, *Ahilik Ansiklopedisi*, C.1, s.135.
- ----- “Ankara’da Ahi Hâkimiyeti (1330?-1361)”, *Türkler*, C.6, s.830-836.

- Özdemir, Rifat, “Osmanlılar Devri Ankara”, *DİA*, C.3, S.204.
- Şahin, İlhan, “Ahi Mesud”, *Ahilik Ansiklopedisi*, C.1, s.147.
- *Ankara İmar Kılavuzu*, Ankara İmar Müdürlüğü Yayını, 1946.

6) Elektronik Kaynaklar:

- AOÇ Araştırma Grubu, *Etimesgut Numune Köyü*, 2014.
<http://aocarastirmalari.arch.metu.edu.tr/etimesgut-koy/>. Erişim tarihi: 26.03.2022.
- AOÇ Araştırma Grubu, *Etimesgut Asri Hamam*, 2014.
<http://aocarastirmalari.arch.metu.edu.tr/etimesgut-hamam/>. Erişim tarihi: 26.03.2022.
- Jansen Planı.
https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/59598/mod_resource/content/1/9.%20%20Yabanc%C4%B1%20Mimarlar%20Sorunu%20III%20%28Herman%20Jansen%20ve%20Ankara%20Pl%C3%A2n%C4%B1%29.pdf. Erişim tarihi: 11.08.2002.
- TÜİK, Bitkisel ve Hayvansal Üretim İstatistikleri.
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=tarim-111>. Erişim tarihi: 03.06.2022.

EKLER

EK 1. Halk dergisinde yer alan Ahimesut numune köyüne ait görüntüler, 1929.

Kaynak: Halk Dergisi, S.10, 15 Nisan 1929.

Gazi Hz. leri köylüler arasında Başvekil ile birlikte Ahimesut köyüne gittiler

**Köylüler iki misafirin şerefine
güreşler, köy oyunları yaptılar**

Ahimesut hükümet konağı ve köyün şirin evleri

Ankara 14 — Reisi cumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri refakatinde Baş Vekil İsmet Paşa Hazretleri olduğu halde Ahimesut köyüne gitmişlerdir.

Köylüler, köy meydanında toplanarak büyük misafirleri karşılamışlardır.

Köylüler güreş ve köy oyunları tertip ederek sevinçlerini izhar etmişlerdir.

Gazi Hazretleri ve Baş Vekil Hazretleri köylüler ile hasbühal-

de bulunmuşlardır. Ekinler ve diğer zirai işler hakkında malumat alarak neticeden memnun kalmışlardır. Elyevm köy mektebine 60 çocuk devam ediyor. Köyde bu sene içinde bir çok yeni tesisat vücade getirilecektir.

Köylüler ile hasbühalden sonra Büyük Gazi ile muhterem Baş Vekil civarda bir tenezzüh yapmışlar ve geç vakit Çankayadaki köşklerine dönmüşlerdir.

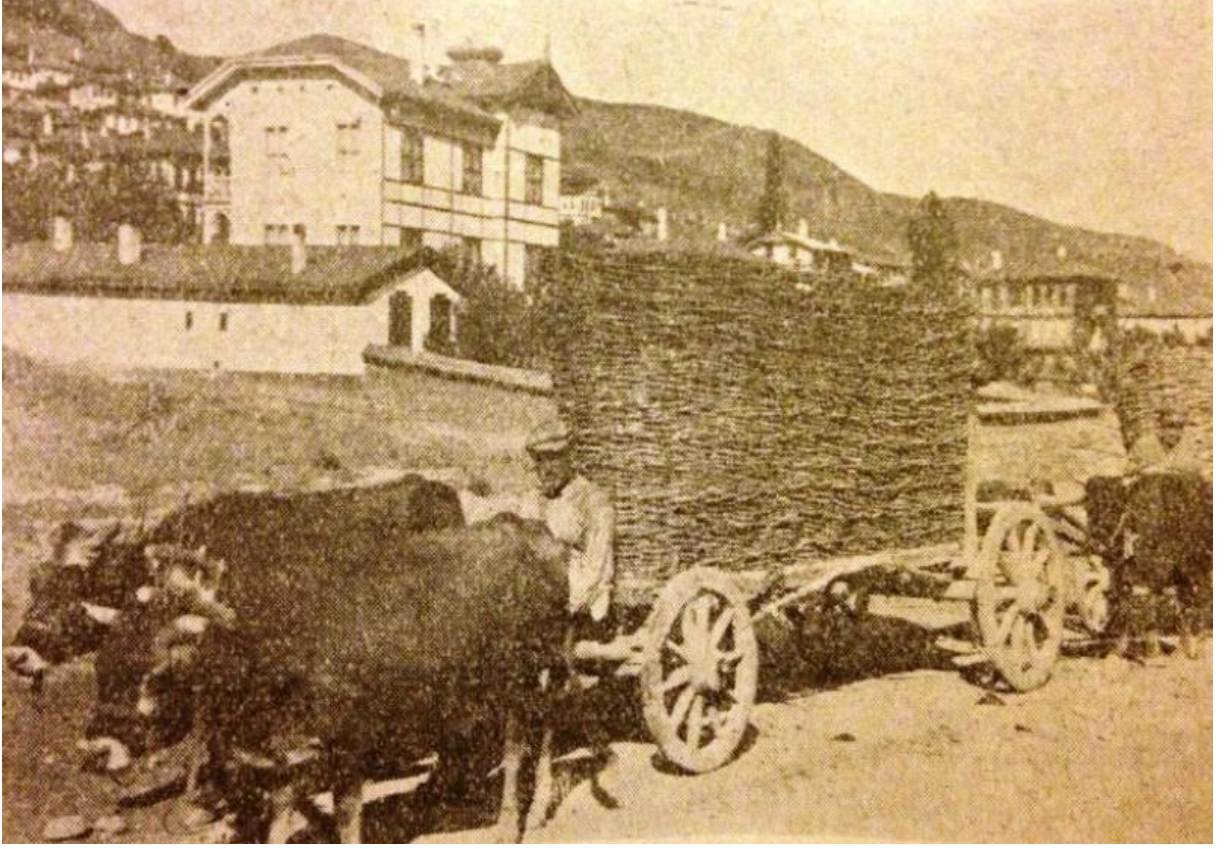
Kaynak: *Akşam*, 16 Nisan 1929.

EK 3. Ahimesut numune köyüne ait görüntüler, 1929.

Kaynak: *Akşam*, 12 Ocak 1929.

EK 4. Etimesut Köyü'ne ait bir görsel, 1931.

Kaynak: Selahattin Kandemir, *Ankara Vilayeti*, Ankara 1932, s.64.

EK 5. Ahi Mesud köyü numune evleri, 1920’li yıllar.

Kaynak: *Günümüzde Etimesgut*, Kolektif, Etimesgut Belediyesi Yayınları, Ankara 2018, s.35.

EK 6. Ahi Mesut köyüne su tesisatı yapılması ile ilgili kararname, 1930.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

6
76

T

Dahiliye Vekâleti
İskân umum müdürlüğü

BAŞVEKÂLETİ CELİLEYE

13 / 5 / 1930

Şubesi
Sayı: 94381

Vekiller Hey'eti kararına tevfikân geçen sene te'sisedilen Ahi - mes'ut numune köyünde halkın her an muhtaç olduğu suyun köy dahiline isalesi için kazdırılacak kuyu ile boru ve saire tesisatına 15000, Samutlu çiftliğinde yaptırılacak muhacir haneleri için de 25000 liralık malzeme inşaiyenin Avrupa mamulâtından tedarik ve te'mini zaruri bulunduğ u cihetle salifûlarz 40000 liralık sarfiyat icrası için 4 / 12 / 929 tarihli kararname mucibince Hey'eti celilei vekileden karar istihsaline müsaadei samilerini arz ve rica ederim ef'endim .

İ. J. Lalez

Dahiliye Vekili

S. V. V.

İ. V. H.

14 - V - 1930

Kabir
14-5-1930

BAŞVEKÂLETİ	
Tarih	Numara
14-5-1930	7227

G

Kaynak: BCA, 30-18-1-2/11-32-20.

İktisat, tasarruf,
yalnız lâfla
olmaz...

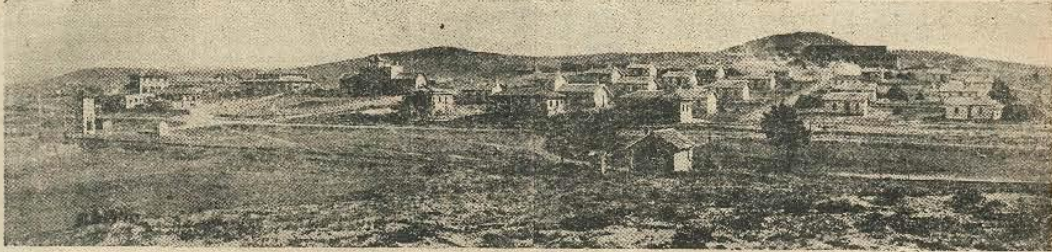
AKŞAM

... Kolları
sıvayıp çalış-
mak lâzımdır!

Sere 12 — No: 4044

SALI — 15 Kanunusani 1930

Fiati 5 kuruş

Ankara civarında, büyük Gazinin inar eserlerinden biri olan ilk Avrupa köy nümunesi: Ahimesut köyü

Ahimesut Ankara civa- rında ilk Avrupa köydür

Burası kırmızı kiremitli zarif evlerle
bir medeniyet merkezidir

Ankara, kanunusani

Ankaraya yeni gidenler hükümet merkezine varmadan biraz evvel, trenin yeni bir istasyonunda durduğunu görürler. Sağ tarafa baktıkları zaman hayretler içinde kalırlar. Bu istasyon yeni ve aynı isimdeki köyün duracağıdır. Ne bu köy, ne bu istasyon iki sene evvel yoktu. Şimdi bu eski çölün meyilli ve çorak toprağı üzzerin, tepelere doğru, medeniyet manzarası, güzel renklerle insanın gözlerine güzel bir mamure vücuda gelmiştir.

Burası, lormızı kiremitli zarif evlerle Eskişehir'den sonra, yeknasaklığı ve iptidaiiliği değiştiren, bir medeniyet merkezi hâlinde. Ahimesut nümune köyünde, Ankaraya her geliş gittiğe yeni bir binanın yükseldiğini görürdün. Büyük Reaiscumburumozun inar eserlerinden biri olan ve bütün teferrüatla bizzat meşgul olarak az zamanda vücuda getirdikleri Türkiye'nin bu ilk avrupai köyünü yakından görmek ve gezmek istiyordum. Bir sabah vali Nevzat beyle Ahimesuda gittik.

Bu elli haneli yinci köy bakıktan görülecek bir şeydi. Tam teşkilatlı, yani hâkimile, mekte-

Ankara müzakeresi

Bahrî meselelerin kuralandığı doğru değil

Atina 12 (Hususî) — Ankara müzakeratında Yunan sefirinin teslîhatı bahriye meselesini kuraladığı haberi aslısıdır. Burada şimdilik böyle bir meseleye temas edilmesi mevsimsiz addedilmektedir.

Atina, 12 (Hususî) — Yunan hükümeti mukabil bir teklifle Türkiyeye tesviye edeceği 125.000 isterlinin daha ziyade tenzilini istiyecektir.

Şurayı askeride

Ankara 13 (Telefon) — Şurayı askeri, içtimalarına devam ediyor. Şura müzakeratının, işlerin çözümlüğünden dolayı şubat ortalarına kadar devam etmesi muhtemeldir.

Bugün başlıyor!
İstanbulu nasıl fethettik?

İstanbulun türker tarafından fethi, cihan tarihinin en müthiş ve en heyecanlı bir hadisesidir.

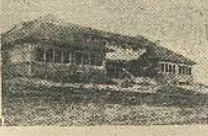
Fatih Sultan Mehmedin Bizansı nasıl fethettiğini lezzetle, merakla okumak istiyor musunuz?

**Bugünden itibaren
[Bizansın son günleri]**

Tefrikamızın ikinci kısmı takibe başlayınız!

Ahimesut köyünde memur evleri

Köyün yatı mektebi

Köyün han ve gazinosu

Güzellik kraliçesi

Mübeccel Namık hanım

1930 kraliçesi oldu

Hakem heyetindeki üstatlar kendilerini cennette sanmışlar!.

Güzellerden bir grup

1930 senesi güzellik kraliçesi-minintihabı dün yapılmıştır. Perşembe akşamı Türkuvazda verilen baloda intihap edilen 20 güzel dün hakem heyetinin huzuruna çıkış ve rey'e müracaat edilerek 49 reyile Mübcecel Namık hanım birinci gelmiş ve kraliçe ilan edilmiştir. Geçen senenin kraliçesi Feriha Tefik hanım 25 reyile ikinci. Sinemköyde oturan gümrük memurlarından İhsan beyin kızı Nezhret İhsan hanım 18 reyile üçüncü intihap edilmişlerdir. Diğer namzetler şu reyleri almışlar.

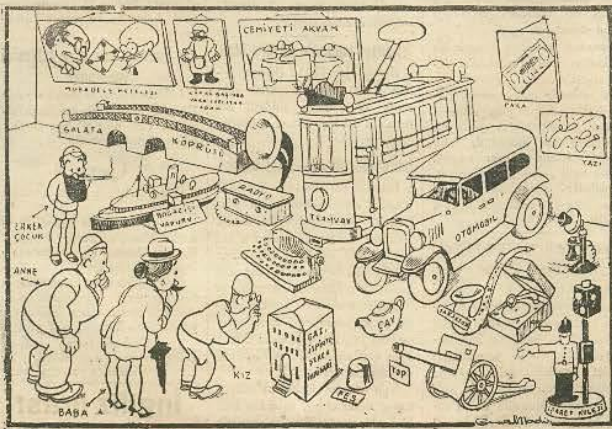
Tarlabası Halepli sokak 45 numarada Matmazel Lagudaki (17 rey), Feriköy Kasımpaşa caddesi 37 numarada Leman Ekrem hanım (10 rey), Cihan-girde Feruzağa camii karşısındaki 3 kardaşlar apartman 2 numarada Ömer Abit hanımın komisyoncu Reza beyin kızı Fûrihan hanım (6 rey), Vefada şirketihariye memurlarından Ahmet beyin kızı Sema hanım (3 rey) istiklal caddesinde 421 numarada matmazel Elen Mihaelidi 3 rey, Kadıköy Kuşdilinde müskirat inhisarı memurlarından Mukaddes hanım 2 rey, Paris'ten gelen matmazel Eymen Benrubî (2 rey) Semia Nuri, Lina, Zühal Ali, Feriha Ali, Neriman Ragıp hanımlar birer rey almışlardır.

Hakem heyeti arasındaki üstatlar dün pek memnundular. Halit Ziya Bey hissiyatını "Bayıldım," tabiri ile izhar etmiştir. Hüseyin

Mübcecel Namık hanım

Rahmi bey: "Böyle içinde seçmek güç oluyor. Ahmet İhsan bey: "Rüya görüyorum sanıyorum. Abdülhak Hâmit bey: "Cennete girdim sanıyorum." Hüseyin Cahit bey: "Hayıramm, demislerdir. Birinci gelen Mübcecel Namık hanım Eren köyde, Liman şirketi memurlarından Namık beyin kızıdır. 18 yaşında kumral saçlı yeşil gözlü, uzun boylu, toplucadır. Sent Ofemi mektebinde okumuştur. Fransızca bildiğini, intihabından dolayı çok memnun olduğunu söylemiştir. Yeni kraliçe şubatta Parise gidecektir.

200 sene sonra bir müze ve ziyaretçileri.

**Günün
Haberleri**

AKŞAM

**Her gün
8 sahife**

Sene 11 — No : 3867

CUMARTESİ — 20 Temmuz 1929

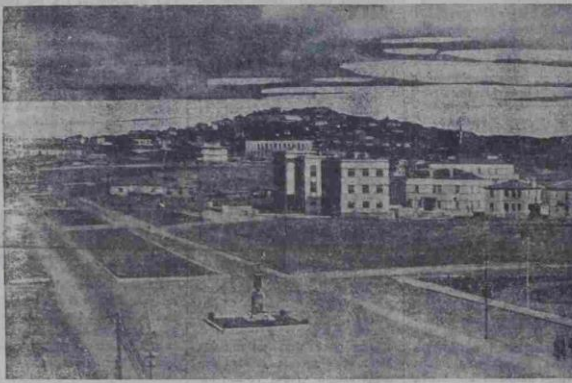
Fiat 5 kuruş

Ankarada büyük bir yangın

Ankarada büyük bir yangın Yangın Ankaranın mühim bir kısmını yaktı

Sekiz saat süren yangında bütün çarşı yanımıştır. Zarar ve ziyan pek büyüktür

Gazi H. harik başladıktan sonra yangın yerine gelmiş ve bütün gece yangının söndürülmesi için ittihaç edilen tedbirlere nezaret etmiştir

Ankarada Yenişehir'den yanan eski kısma bir nazar

Ankara, 19 [Telefon, saat 7] — Dü gece saat üçte şehrimizde Tahtakale civarında Enniyet şirketi kireç deposundan yangın çıkmıştır. Harik, biraz sonra bitişikteki ahşap eve sırayet etmiştir. Rüzgâr şiddetli ve o civardaki binaların hemen hepsi ahşap olduğu için yangın pek az zaman içinde büyümüş, 3 kola ayrılarak ilerlemeye başlamıştır. Bir kol postahane civarında söndürüldü. İkinci kol İtfaiye Karakolu önünde bastırıldı. Üçüncü kol en mühim olandır. Balık pazara doğru ilerleyen bu ateş kolu hâlâ devam etmektedir. Yangını söndürmek için bir çok mağazalar bomba ile yıkılmaktadır. Sool tam üçte Gazi H. leri yangın mahalline geldi. Bizzat ifa işleri ile meşgul oldular. Reiscumhur hazretleri sabaha kadar yangın yerinde kaldılar. Saat gımdı 7. Gazi H. hâlâ yangın mahallindedirler. Yangının balık pazarı cihetinde söndürüleceği tahmin edilmektedir. Bütün Ankara halkı yangın mahallindeler. Herkes ateşi söndürmek için canla başla çalışıyor. Yangının neden çıktığı henüz malum değildir. 500 kadar ev mağaza yangını tahmin edilmektedir. Bilhassa yanan mağazaların adedi fazladır. Yanan binalar arasında bir cami, bir mescit, bir fırın, bir hamam vardır. Şehremaneti binası tehlikeydedir.

Trabzondaki seylâp

Kara yolları hâlâ kapalıdır, felâket tahmin edildiğinden müthiştir

Trabzon 18 (Hususi) — Of tan üç günden beri resmi ve hususi esaslı malumat alınmamaktadır. Kara muvasalâsı kesik olduğundan kayık ve motorlu gelinmiyor. Gelenlerin verdikleri haberler çok korkunçtur. Yer yer heyelanlar devam etmektedir. Ofun yüksek köylerinden haber alınmamaktadır. İrtibatın tesisine çalışılmaktadır. Heyelanın, seylâptan kurtulabilenler feci bir haldedirler. Telefâtın tespiti çok müşkül ve çok uzun sürecektir. Hâlen bin mütevaciz insan binleri mütevaciz Hayvan, milyonlar, mütevaciz hasar ve zarar kaydediliyor. Şu hâle göre Of denilen Trabzon vilâyetinin en büyük, en kalabalık, en zengin ve münbit bir kazası derin bir of çu' arek harap bir hale geldi. Felâketin vukuunu müteakip alınacak tedbir gecikti. Vilâyetimiz için fecetam tam beş gün sonra duyuldu. Burada ve orada geç olmakla beraber hareket geçildi. Komisyonlar teşkil olundu. İlk yardım olarak iş bankası tarafından 800 liralık mısır gönderildi. İşin fecaatına göre gayri کافی bir faaliyetle işe başlandı. Halbuki şimdiye kadar felâketzedeler ilk yardım görmüş olmalı idiler. Vatandaşlardan, daha işin azamet ve fecaatını bütün vatandaşlar duymadığı gibi burada bile duymayanlar vardır. Felâket çok müthiştir, dağlar yerinden oynuyor, seller dağları, taşları silip süpürüyor, insanlar

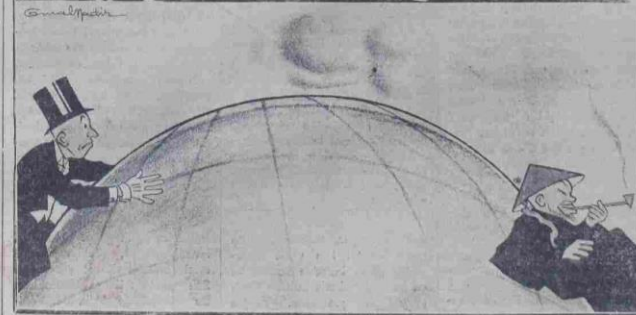
Ankara, 16 [Telefon, saat 9] — Yangın bir koldan hâlâ devam etmektedir. Bu koldan daha ziyade ilerlememesi için askeri bomba bölüğü sebzeye halinden itfaiyeye kadar olan yerleri yıkmaktadır. İki bin mütevaciz asker, jandarma, itfaiye yangını söndürmeğe çalışıyor. Gazi H. üçten beri yangın mahallindedir. Enkaz altında kaç kişinin kaldığı belli değildir. Tahtakalede bir kişi yanımıştır. Meydanlar, sokakavuları eşya ile doldu. Yangının atılan bir sigaradan yahut lamba parlamasından çıktığı tahmin edilmektedir. Yanan dükkanlar içinde An-

Damga kanunu

Senetlere ne miktarlık pul ılsak edilecek?

Ankara 18 [Hususi] — Maliye vekâletince tanzim edilen Damga kanunu talimatnamesine nazaran senedatta damga mükellefiyeti 101 kuruştan başlayacaktır. 101 kuruştan 1499 kuruşa kadar 2, 1500 kuruştan 2499 kuruşa kadar 4,2500 kuruştan 3499 kuruşa kadar 6,3500 kuruştan 4499 kuruşa kadar olan senetler için 8 kuruşluk damga pulu yapılacaktır. Daha büyük kıymetli senetlerden de bu minval üzerine damga pulu yapılacaktır.

Rusya ile Çin arasındaki harp ihtimali havadisi nereden çıktı?..

Ufku siyasi...

Günün
Haberleri

AKŞAM

Her gün
8 sahife

Sene 11 - No : 3869

PAZARTESİ - 22 Temmuz 1929

Fiats 5 kuruş

Ankara'da yanan yerlere altı iki manzara ile Gazi hazretleri ateşin söndürülmesine bizzat nezaret buyururlarken

Müzakere resmen inkıtaa uğradı

Yunanistanın cevabını şayanı kabul görmedik

İnkıta evvelce de yazdığımız gibi firarı rumlar meselesinden çıktı

Yunanistanın haftalardır beklenen cevabı dün Hıriye vekilimize tebliğ etmiştir. Yunan hükümeti bu cevabında saltanat pasaportlarıyla gitmiş olan firarı rumların aydınlatma ısrar ettiğinden hükümetimizce şayanı kabul görülmemiş ve müzakere fileân olduğu gibi resmen de inkıtaa uğramıştır.

Afina hükümeti tarafından takip edilen itilâfızine hattı hareket üzerine müzakerenin bu akibete uğraması mukadder olduğu çoktan beri malûmdur.

Yunanlılar müzakerenin başından nihayetine kadar, sui niyetini göstermiş bizimle itilâfı akim bırakmak için evvelden müzakereye halledilmiş olan meseleleri yeniden kuralamağa teşebbüs etmiştir.

Bu şerâit altında müzakerenin müâpet bir neticeye varmasına imkân yoktur.

Müzakerenin inkıtaından sonra şüphe yok ki hükümetimiz tebaamızın hukukunu siyanet ve himaye için icap eden tedabirlere tevassül edecek ve Yunan tebaasının emlakine vaz'et edecektir. Yunanlılar ihtilâfın hakeme havalresi hakkında bir teklif serdedelerse bunu da kabul edemeyiz.

Zira böyle bir teklif meseleyi sürüncemede bırakmağa matuf bir manevradan başka bir şey olmadığı gibi mevzuatı kanunîye-miz de buna müsait değildir.

Ankara yangını

Cesedin hüviyeti hâlâ anlaşılamadı - Sigorta şirketleri tediyaata başladılar

Ankara yangını tahkikatı devam etmektedir. Yangın başladığı yerde tetkikat yapılmış, Emniyet şirketinin kısmen yanmış olan kasaları Müddei umumiye muayene edilmiştir. Kasaların içinde bulunan evrak ve sairer tamamen kül haline gelmiştir. Şirketin önünde bulunan cesedin hüviyeti henüz lâykı ile anlaşılamamıştır. Bu cesedin, şirketin karşısında oturan ekmeğe ait olduğu zannedilmektedir.

Yanan binaların kat'i surette tespiti üç günlük bir zamana mütevakıftır.

Dün gece, rüzgâr yanan yerlerdeki kıvılcımları etrafa dağıtmış, itilâfe sabaha kadar uğramak mecburiyetinde kalmıştır.

Hıllâhler cemiyeti harıkelerden otuz aileye para tevzi etmiştir. Dükkanları yanan esnafa eski yangın yerinde yerler gösterilmiştir. Satıcılar burada muvakkat kulluheler kuracaklardır. Esnafın seyyar hale gelmesi için fevkalâde itina edilmektedir.

Diğer taraftan sigorta şirketleri de tediyaata başlamışlardır. Anadolu sigorta şirketi 60.000, Önyon kumpanyası 50.000 lira tediye etmişlerdir. Yangından 920 aile açlıkla kalmıştır. Bunlardan ekserisi civardaki bağlara yerleşmişlerdir.

Harp tehlikeleri çoğalıyor

Çin hükümeti Japonyanın tavassutunu reddetti

Çin seferberliği devam ediyor Ruslar 60,000 asker tahşit ettiler

Şanghay, 19 (İos) — Nankin hükümeti Japonyanın Çin - Rus ihtilâfına tavassut hususundaki teklifatını reddetmiştir.

Londra, 19 (İos) — Rigadan bildirildiğine göre Rus hariciye komiseri vekili M. Litvinof Rusya hükümeti harp aleyhindeki misaka iştirak etmiş olduğu cihelle Amerikamın tavassatı talep edilmesini tahkim etmektedir.

Londra 19 (Fos) — Nankinden gelen habere göre, Çin - Rus hududunda hümmal bir faaliyet hüküm sürüyor. Sovyet kıtayı hudut boyunda siperler kazıyorlar.

Londra, 20 (Hususi) — Çin - Rusya hududunda şimdiden müasemeler başlamıştır. 2000 kişilik bir Rus askeri kıtası Blagvineçenski civarında Mançurya hududunu tecavüz etmişse de büyük Çin kuvvetlerinin yaklaşması üzerine ruslar geri çekilmişlerdir.

Diğer taraftan Çin ordusunun seferberliği devam ediyor. Şim-

Mısırlılar bu sabah geldi

Misafirlerimiz salı günü Fenerbahçe ile ilk maçlarını yapacaklar.

Mısır şampiyonu Nasyonal Sporting takımı bu sabah saat altıda Raşit raporile şehrimize gelmişler, ve Novotni oteline misafirlerdir. Misafirlerimiz pek erken geldiği cihelle kendilerine arzu ediliği gibi bir resmi istikbal yapılamamıştır.

Mısır takımı oyuncu ve idareci olmak üzere 18 zattan terekkip ediyor.

Gelen zevat kaleci Hamdi, Muhtar Emin, müdafî Resmi Rifat, (Devami ikinci sahifede)

Tabiiyat kursu

Ankara 29 (Hususi) — Ankara orta muallim mektebinde tabiiyat kursu açılmıştır. Kurs 35 muallim iştirak etmiştir.

Nankin hükümeti hariciye binası

diden Rus hududunda 60000 Çin askeri tahşit etmiştir. Harbin tarikile Çinliler cepheye altmış zıhl otomobil göndermişlerdir.

Şarki Mançurya demiryolumun muhafaza kuvvetlerini takviye için Çinliler yeniden 5000 kişilik bir kuvvet sevk etmişlerdir.

Rus - Çin hududunda (Mauculi) istasyonu civarında Ruslar siperler kazağa başlamışlardır.

Çin hükümeti milliyesi erkânı Mançuryada ruslara karşı yapılan muamelelerin hükümeti merkezine ile taşıyarak yapılmış bir hareket olduğunu ve Çin hükümetinin (Devami ikinci sahifede)

Ankaranın imarı ilerliyor

Ankara yakında en güzel bir şehir olacak

Yeni Vali ve şehremini yeni şehir plânının tatbikine ait hazırlıklarla meşgul

Gazi çiftliğinden ve Marmara havuzundan yeni bir kaç manzara: Yukarıda Gazi Hz. Marmara havuzu etrafında dolaşırken.

M. Jansenin Ankara şehri hakkındaki plâna sureti kat'iyede kabul edildikten sonra şehrin imar ve inkişafına ait faaliyetlerin muayyen bir gaye ve hedefe cem ve telcüsüne başlamıştır.

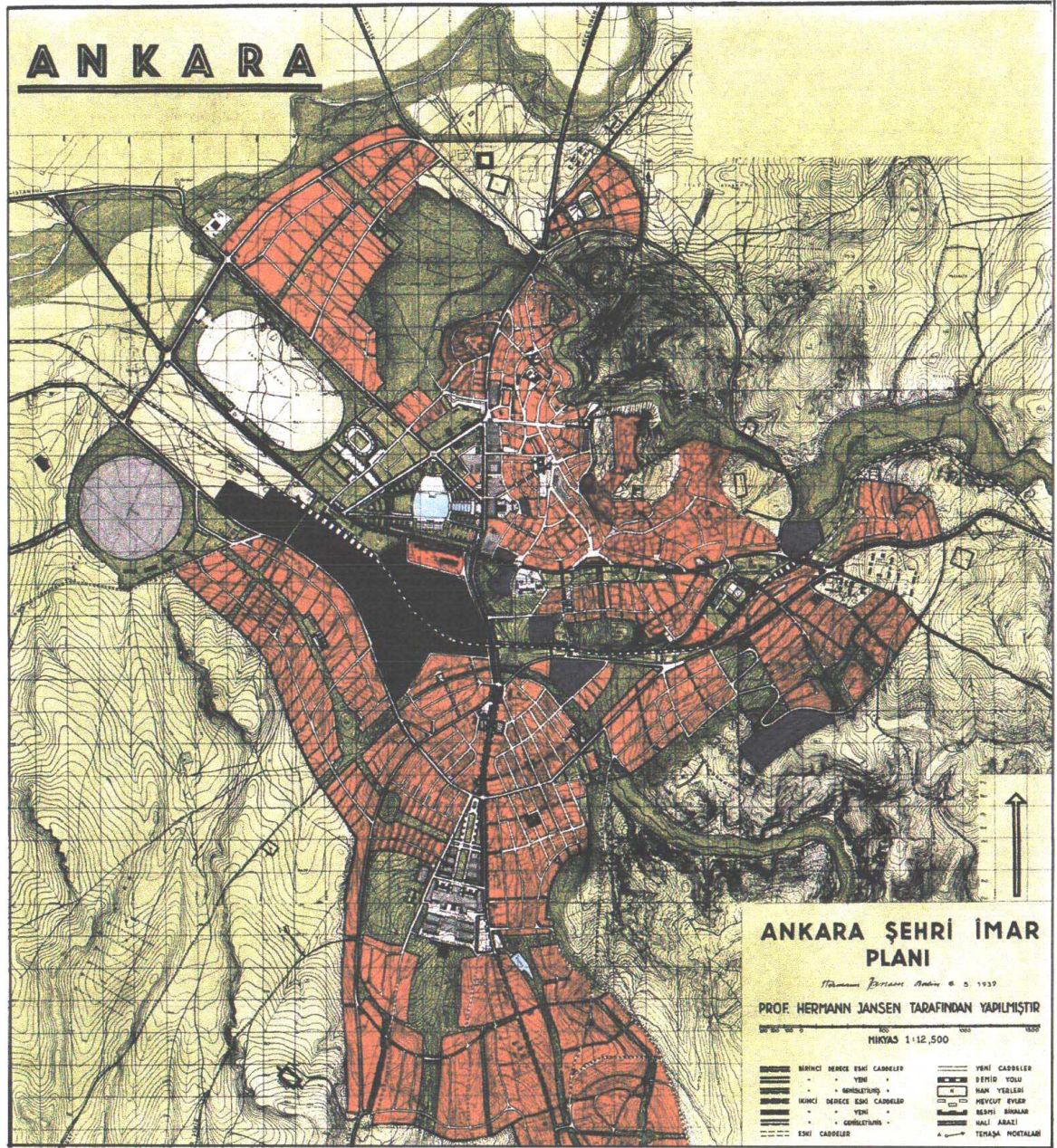
M. Jansen pek yakında imar plânının tatbikine nezaret için Ankara'ya geleceğinden tatbikata ait faaliyet ve hazırlıklara büyük bir keremi vermiştir.

Yeni Ankara Vali vekili ve Şehremini Nevzat B. geceli gündüzlü çalışmakta M. Jansen gelir gelmez derhal faaliyete geçmek için lazım gelen hazırlıklarda bulunmaktadır.

Her halde Ankara şehri bu hummalı faaliyet sayesinde pek yakın bir zamanda Şarık karibin en güzel ve mamur şehirlerinden biri olacaktır.

Kaynak: *Akşam*, 1 Temmuz 1929.

EK 12. Jansen Planı, 1929.

Kaynak: Ankara 2023 Nazım İmar Planı,

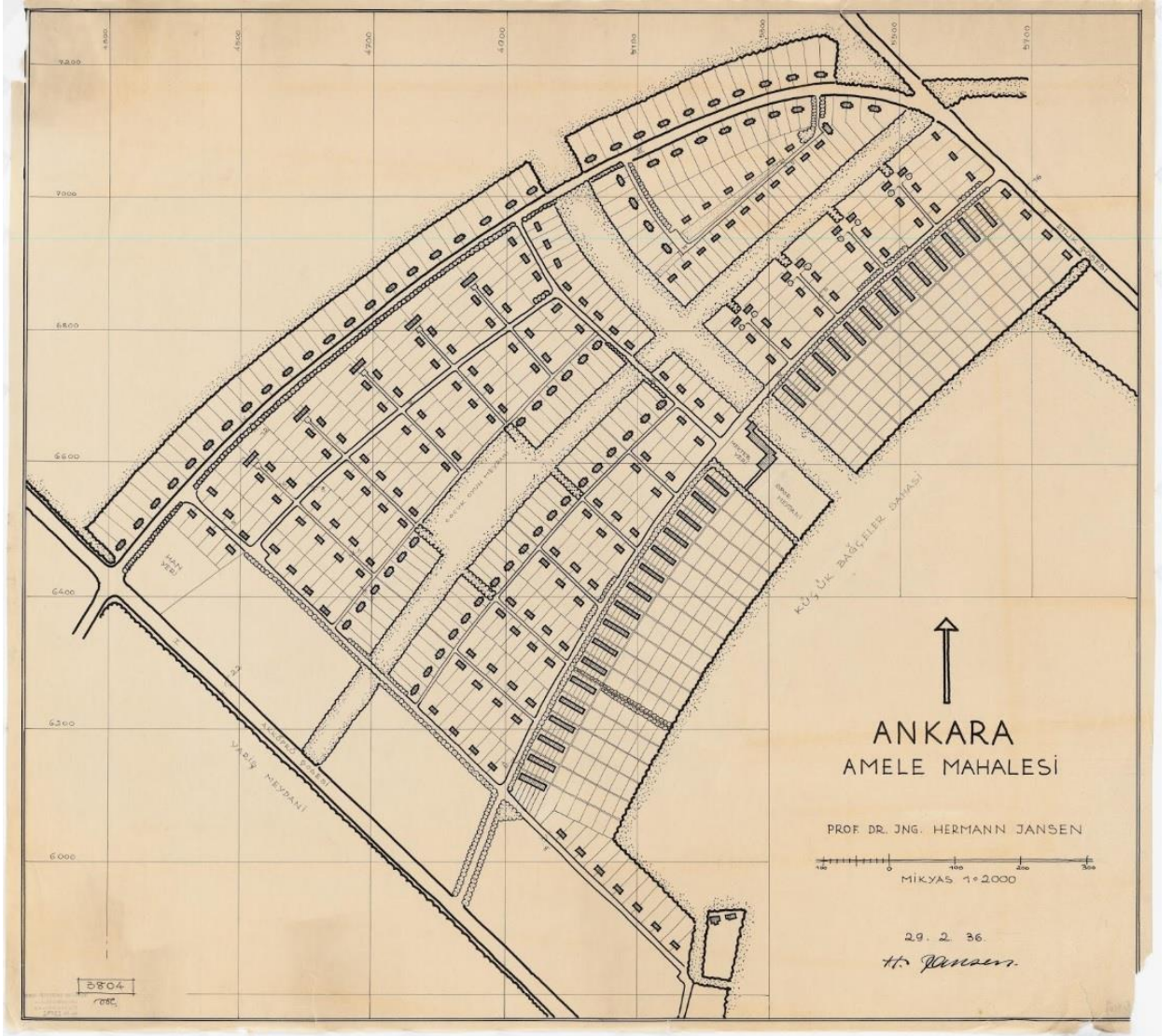
<https://www.ankara.bel.tr/files/2022/04/06/c0e010334e8989b954e02d6fd27a8ea7.pdf>

EK 13. Jansen Planı, 1929.

Kaynak: Türkiye İçin Modern ve Planlı Bir Başkent Kurmak: Ankara 1920-1950.

EK 14. Hermann Jansen-Amele Mahallesi, 1936.

Kaynak: Fehmi Yavuz, Başkent Ankara ve Jansen, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C.7 S.1, 1981, s.27.

Kaynak: Hâkimiyet-i Milliye, 1 Haziran 1929.

EK 16. Hâkimiyet-i Milliye’de yayınlanan Profesör Jansen’in plan için incelemelere başladı-
ğına dair haberi, 1929.

**Profesör Jansen haritalar
üzerinde plânın tatbikına başladı.**

**PROFESÖR İLK İŞ OLARAK YENİŞEHİRDEKİ
GAZİ BOLUVARINI TASHİH EDECEKTİR.**

Profesör Jan-
sen dün öğleden
evel emrine ve-
rilen otomobil
ile şehri ve
Gazi çiftliğini
dolaşmış-
tır. Çiftlik ağaç ve
binalarının mu-
vaffakiyeti Pro-
fesör üzerinde
derin bir tesir
bırakmıştır.

Profesör Jan-
sen’in burada
çalışması için
Halk Fırkası
salonu hazırla-
nmış, büyük bir
masa kon-
muş, plânlar divara
asılmış ve har-
talar dağetiril-
miştir. Ankara
haritaları Harita
Dairesi tarafın-
dan yapılmış
ölçek şehrin en bü-
yük kısmı bitmiştir. Binaenaleyh
plânın derhal tatbiki ameliyesine
başlanılabileceği anlaşılmıştır.

Profesör Jansen harita kopyesi
çıkarma ve toprak üzerinde kon-
trol yapmak üzere dört mühendi-
sin çalışmasına lüzum gördüğün-
den bu mühendisler temin olun-
muştur. Hakiki harita evvelce ken-
disine verilen vesikalardan farklı
olduğu için plânın telerrüatı old k-
ça değişecektir. Profesör Jansen
bugün ilk iş olarak Yenişehir Ga-
zi boluvarını tashih edecektir. Bu
boluvarda otomobillerin geliş gi-
diş tarzı ve bilhassa her iki ta-
raftan sokak teakileri profesörü

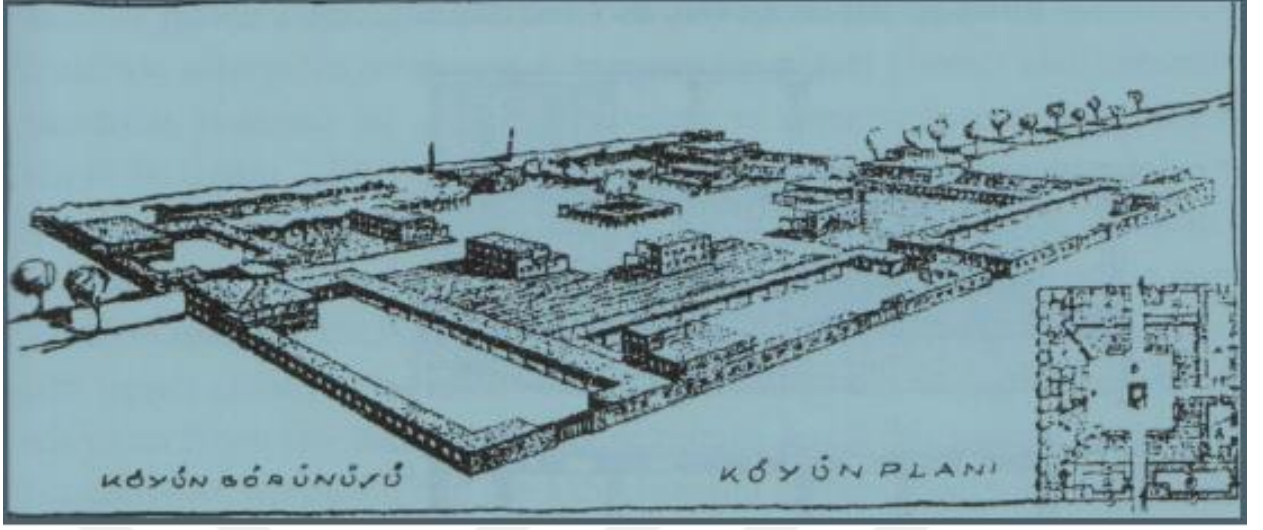
Profesör Jansen.

mütehayyir etmiştir. Profesör Lu-
caddeyi otomobilin sürat ve rahat
seyrû seferine en müsait bir hale
sokacaktır.

Profesör öğleden sonra Fırka
salonuna gelerek orada İmar
müdür vekili ve Komisyon azası
ile mesai programını hazırlamış-
tır. Ankara’da bu plânın umumî
hututunun meydana gelmesi için
bugüne kadar sarf olunan paradan
daha az para lâzım olduğu fikrinde-
dir. Profesörün Plânda ve her nevi
inşaatla istinat ettiği üç esas:
iktisat, istetik ve şuhattır.

Kaynak: Hâkimiyet-i Milliye, 8 Temmuz 1929.

EK 17. Mimar-mühendis Abdullah Ziya'nın, Benim Görüşümle Köy adlı, köylünün ihtiyacına yönelik hazırladığı kroki.

Kaynak: Abdullah Ziya, "Köy Mimarisi", *Ülkü*, Ağustos 1933, s.39.

EK 18. Dünyaca ünlü fotoğrafçı Alfred Eisenstaedt'in, Etimesgut'taki bir okulda fotoğrafladığı öğrenciler, 7 Ekim 1934.

Öğrencilerin tahtaya yazdığı yazı: *"Bugün herkes memleketine karşı vazifesini yaparken, hakkını da isteyebiliyor."*

Kaynak: Alfred Eisenstaedt, Schule, Etimesut bei Ankara, 1934.

EK 19. Ulus gazetesinde yayınlanan Türkkuşu'nun açılış ilanı, 1935.

(Türk Kuşu) nun açılma merasimi

- 1) Mayısın (3) üncü cuma günü, saat on beşte, (Tayyare Meydanı) nda, (Türk Kuşu) nun açılma merasimi yapılacaktır.
- 2) Bu merasimde, Sovyet kuryadan gelen muallimler tarafından motörsüz tayyare ve paraşütlerle uçuş ve atılış tecrübe ve gösterişleri yapılacaktır.
- 3) İstiyenleri uçuş meydanına götürmek üzere, cuma yünü saat on dört buçukta Ankara İstasyonundan bir tiren kalkacaktır. Herkes bu merasimde bulunabilir.
- 4) Tiren biletleri perşembe günü akşamına kadar alınmalıdır.
- 5) Türk Kuşunun uçucu üyeleri cuma günü saat on dörtte tayyare cemiyeti merkezinde toplanacaktır. Ve uçuş meydanına topluca gidecekler.

Kaynak: *Ulus*, 1 Mayıs 1935.

EK 20. Mustafa Kemal Atatürk, Türk Hava Kurumu Kurucu Başkanı Cevat Abbas Gürer ile Türk Kuşu'nun açılış töreninde, 3 Mayıs 1935.

Kaynak: İsmail Yavuz, *Mustafa Kemal'in Uçakları: Türkiye'nin Uçak İmalat Tarihi (1923-2012)*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Kaynak: *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1935.

ARSEN LUPEN
Roman serisi tamamlandı
6 büyük cilt
Her cildin fiyatı: 80 kuruş
AKŞAM KİTAPHANESİ

AKŞAM

Yakup Kadri
ANKARA
Değerli edebiyatın son eseri
Fiyatı: 1 lira
AKŞAM KİTAPHANESİ

Sene 17 — No. 5944 — Fiyatı her yerde 5 kuruş
ÇARŞAMBA — 8 Mayıs 1935
Telefon: 24240 (İdare) - 24249 (Tahiri) - 24248 (Matbaa) - 20113 (Klişe)

Parti kongresi

Cumhuriyet Halk partisinin dördüncü büyük kongresi yarın Ankara'da açılıyor.

Her yerde, parti kurultayları bizim bu işe sarıldığımız kadar önemli değildir. Parti kongreleri, ya içinde bulundukları zamanın siyasal hadiseler, veya konuşacakları birçok yepyeni meselelerin memleketi ilgilimesi noktasından az, çok dikkate çarpar, etraflarında gürültü yapılır. Bizde durum böyle değildir.

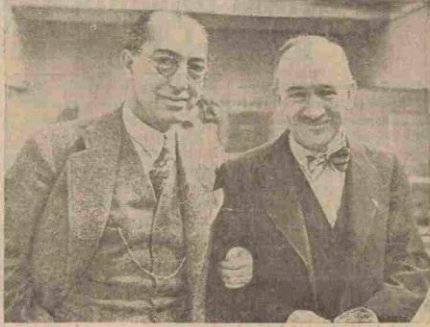
İç politika bakımından, Türkiye, birçok memleketlerin kaskasına baktıkları bir dinginlik ve sessizlik içinde yatsıyor. Dışardan duyulan tek ses, yurdun bayındırlığı için vurulan kazma kürek, kurulan fabrikaların çelik gürültüsüdür.

Dışarda ise, uluslar arası politika gittikçe kendini gösteren yalın ve etergilimizden, dünya barışına, gücümüz yettiği kadar yardımdan başka düşüncemiz olmadığı gibi, Avrupayı saran firmaların çatımızda emiyor, hiç bir korkumuz yoktur. Onun için, parti kongresine bu kadar önem vermemiz, günlük siyasal sebeplerden ileri geliyor denemez. Bu diğlik ve şenlik sebeplerini kendimizin dışındaki hadiselerde değil, partinin özel mayasında, kendi içiminde, ruhumuzda aramalıdır.

Cumhuriyet Halk partisinin - bir siyasal parti olarak - başka memleketlerde eşi ve benzeri yoktur. Yabancı yarıcıların bazan bizim partiyi, Faşist yahut Nazi kurumlarıyla deneyimleri, çok yanlış bir görüşten çıkıyor.

Cumhuriyet Halk partisini bütün ötekilerden ayırd eden bir ana sıfat vardır ki o da bu partinin memleket ve devletle birlikte kurulması, daha doğrusu memleketi kurtarıp, yeni devleti baştan kuran bir kümeden çıkmış olmasıdır. Partinin, memleketle sonradan gördüğü büyük işler bakımından bile benzerini dünyada bulmak güç olmakla beraber, bizim için değeri, pratik olmaktan fazla kutulardır. Memleketin partiyi bağlılığı - her yerde olduğu gibi - sadece, programındaki şu bu prensibi, halkın, kendi kafasına uygun bulmasından çıkan birliktedir. Bu siyasal tarihten gelme şükranla karışık inanda, güvende aramalıdır. Düşünüş ve görüş birliğini perkiten bu vicdan yuğurumu, C. H. partisine, tarihte bu ayran yeri vermiştir. Siyasal partilerin her zaman ve her yerde birliğini yapan, hükümet işlerinin çevriminde varlığı ve ülkü beraberliğidir. Bu siyasal yoldaşlığa, bizde, bir de düşman salgını altında parçalanmış, zerefi, namusu çığnınmış tehlikesine düşmüş vatanın kurtuluş hareketinde başa geçmiş insanların anısı katılıyor. Partinin başında, vatani kurtaranların başı, vatani kurtaran, bu devleti kuran buluyor.

C. H. partisi onun için kutulardır; büyük toplantıları ondan dolayı sevinç günü oluyor. — N. S.

Ayranın en eski iki başbakanı Doktor Tefik Rüşdü Aras ve doktor Bepes (Doktor Rüşdü Aras 1925, doktor Bepes 1919 dan beri dış işler bakanlarıdır)

Diğ bakanı doktor Tefik Rüşdü Aras, bu sabah Ankaradan İstanbul'a gelmiştir. Balkan anlaşması konseyinin toplantısında bulunmak üzere eğleden sonra saat 14 te Romanya vapurule ve Köstence yolile Bükreşe gidecektir.

Matbuat umum müdürü bay Vedat Nedim de Bükreşe giderek konseyin matbuat bürosu toplantısında bulunacaktır.

İtalya ve Habeşistan seferberlik yapıyorlar

İtalyan müstemlekât nazırı "Habeşistanla münasebatımız meselesi kafî surette halledilmelidir. Habeş imparatoru 40 seneden beri çok geniş bir sahayı barbarca işletiyor," diyor

Bir İtalyan mebusu "Habeşistan devlet değil, esir kullanan bir kabile mecmuasıdır," diyor

Roma 8 (A.A.) — Müstemlekât nezareti müsteşarı M. Alessandro Lessona mebusan meclisinde bir nutuk söyleyerek: «İtalyanın Habeşistanla münasebatını kati surette halletmelidir.» demiştir.

Müsteşar Habeşistanı şu iki noktaya ile itham ediyor:

- 1 — 1928 tarihli dostluk mısakına riayet etmemek.
- 2 — Memleketteki anarşi komşuları için tehlike teşkil ediyor.

Müsteşar İtalyanın Asab limanında Habeşistan'a serbes mısaka verdiğini, bu limanla Dessie arasında bir yol yaptığını, Somalide gümrük hududu tesis ettiğini, fakat Habeşistanın bu avanslara mukabele etmediğini söylemiştir. Müsteşar demmiştir ki:

«Habeşistan mütecasisi bir memleket değildir. İmparator 40 senedenberi büyük bir sahayı barbarca işletiyor.»

İtalyanın tedbirleri

Roma 7 (A.A.) — Hangi fabrikalar olduğu iyice anlaşılmış olan bazı Avrupa fabrikalarının Adisababaya çok miktarda silah sevkiyatında bulunmaları, Habeş hükümetinin seferberlik tedbirleri ittihaz etmesi ve Habeş imparatorunun son zamanlarda

Temyiz mahkemesi

Temmuz iptidalarında Ankaraya naklediliyor

Eskişehir 7 (Husus) — Temyiz mahkemesi yakında Ankaraya gidecektir. Temyiz başkanı bütün dairelere bir tamim göndererek nakil için gımdiden hazırlıklara başlamalarını bildirmiştir. Bunun için bu sene memurlara az izin verilecektir. Temyizlin Ankaraya nakline temmuz iptidalarında başlanacaktır.

Parti kurultayı için hazırlık

Ankara 7 (Husus) — Büyük parti kurultayı için her taraftan azalar geliyor. Parti merkezinin özü ve âbidenin etrafı donatılmaktadır. Parti binasının ön cebhesindeki altı ok, geceleri elektrikle aydınlatılacaktır.

Türk Kuşu

Şimdiye kadar 157 kişi yazıldı

Ankara 7 (Husus) — Türk kuşu klübüne rağbet gittikçe artmaktadır. Şimdiye kadar klübe yazılanların adedi 157 kişiyi bulmuştur.

Dersleri nazari ve ameli olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Nazari dersler cuma ve cumartesi günleri her gün saat beş buçuktan yediye kadardır. Ameli dersler cuma günleri Gazi cığlığının şimal kısmına isabet eden sahada yapılmaktadır.

Türk kuşu klübü Anadolunun büyük vilayetlerinde şubeler açmak karardır. Bugün hocalık eden iki Sovyet mütehassısı ilerde Türk kuşu azalarından muallimler yetiştirildikleri zaman bu şubeler açılacaktır.

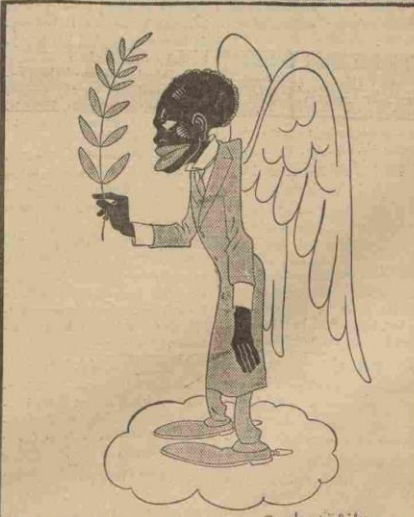
ALLAHA ISMARLADIK!

Esad Mahmud

Damarlarında kan kıvr kıvr kaynayan hangi gene kız, ak yelkenlerini martilerin tavaf ettiği bir kotra içinde; bir deniz zabıtle yan yana bir bahar gecesi geçirmek içta canını vermez...

ALLAHA ISMARLADIK!

Esad Mahmud'un bu çok nefis ve eşsiz romanını "Varından, ilibaren "Akşam, sütunlarında bulacaksınız!..

Kadınlar da uşer olduktan sonra:
Sult perisi?...

EK 24. Etimesgut Uçak Fabrikası ile ilgili bir reklam afişi, 1948.

Kaynak: *Havacılık ve Spor Aylık Dergi*, S.396, Ekim 1948, Tayyareci Vecihi Hürkuş Müzesi Derneği.

16 - 9 - 1938

Etimesgut sıhat merkezinde

Atatürk'ün takdirini kazanan müessese

yüzlerce türk köylüsüne sıhat ve ilâç dağıtıyor

Örnek köyün ortasındaki ana caddeden, iki yanına ağaçlıklı bir dar yola saparak. Çakıl döşeli yol, Etimesgut sıhat merkezinin zevkle dâirenlenmiş bahçesinde bitti. Güzel binanın üstündeki beyaz beyrak bir "sağlık berati" gibi dalgalanıyor.

Kapıya genç bir hasta bekler adı ve bizi müdürlük odasına aldı.

— Doktor, dedi, köylere gitti. Buyuran, oturun. Nereden gelmek üzeresiniz.

Doktor gülünce kadar vakitimizi boş geçirmek istemedik. Odanın duvarları bir bozuk yaşma henüz hasırlanmış alan bu sağlık müessesesinin gördüğü işleri anlatan grafiklerle dolu.

Daha ilk bakışta anlıyoruz ki iş gören bir müdürlük odasıdır.

Etimesgut, Atatürk'ün emriyle kuruldu. 41 bin türk köylüsüne sağlık olsun diye... Ve bugünkü Etimesgut nahiyesi hayalimizde yaptığımız ideal köy tipi oldu. Hepsi diyemiyorduk fakat köylülerimizin yararı. Etimesgut'u örnek tutarak yapılacak gün türk köylüsü dünyanın en müreffeh insanı olacaktır.

Etimesgut sıhat merkezi Atatürk'ün takdiri ve iltifatı ile kurulan bir müessesedir. Odanın duvarından tunc bir sazıba üzerine işlenmiş sözler de bunun en büyük bürhanı.

Geçen yıl bir gün Atatürk kendi eserini görmeye geldi ve sıhat merkezinin hatıra defterine şunu yazdı:

29/XI/1937

Etimesgut sıhat merkezini gezdim, kıymetli direktörü C. Or'un verdiği malumat ve izahattan çok memnun oldum. Modern çalışmalarının iyi naticeler verdiğini kanaatle gördüm.

K. Atatürk

Arkadaşımız, doktor Cemal Or'dan izahat alıyor

Etimesgut sıhat merkezi

Kaynak: Ulus, 16.09.1938.

EK 26. Ulus gazetesinin Etimesğut İçtimai Hıfzısıhha Numune Dispanseri binasına ait yayınladığı görsel, 1940.

SALI
20
AGUSTOS
1940
8 KURUŞ

ULUS Başmehmi
Çankırı Caddesi, Ankara
Telgraf: **ULUS** Ankara

TELEFON
Başmehmi 1381
Yan. İdari Müdürlük 1344
Yan. İdari 1363
İdare 1364

ULUS

ADIMIZ ANDIMIZDIR

Her şeyi (devlet yapımı) "diye bir yana çekilmez" devletle milletin elinde tutulmuş bir devletin bin de havacılık - tr. Hava kurumuza aza yazılmal.

Milletimizin sağlığını korumak için

Cumhurreisimiz İstanbul'a gittiler

Bönu dün eski Fransa büyük elçisi B. Massigli'yi de kabul buyurdular

Ankara, 19 a.s. — Reisi cumhur İsmet İnönü bugün saat 22 de huzurende İstanbul'a hareket etmişlerdir.

Romanya ile komşuları arasında

Fahri Rifai ATAY

Alman habirelere göre Dobruca bölgesinde hakkında rumenlerle buluşma anlaşma husule gelmiştir. Öyle görünüyorki Rumanya Dobruca arazisinden bir kısmına hâkim olmak ve iki komşu devlet arasında ahalî mübadelesi yapmaktır.

Romanya 1918 enferi kazandı. Besarabya'yı eski sâhibleri geri aldı. Bugün Bulgaristanın doğu sınırlarını geri vermektedir. Dobruca meselesinin de sonuna benzer bir ilimle ila nihâyetle son bulmuştur. Rumanya Dobruca arazisine hâkim olmuştur. Bu Dobruca arazisi bir talimata göre ve büyük farlarla 1914 te Bulgaristan'a evdet etmiştir.

Yeni Birlik Besarabya'nın bir kısmını geri almıştır. Balcan antantının öndeğide Besarabya'nın bir kısmını geri almıştır. Balcan antantının öndeğide Besarabya'nın bir kısmını geri almıştır.

İsmet İnönü'nün bir gece manzaranı izliyor

İzmir Enternasyonal Fuarı bugün açılıyor

Ticaret Vekili dün İzmir'e geldi

İzmir, 19 a.s. — Hükümet namına yarın açılacak İzmir enternasyonal fuarına açılacak olan Ticaret Vekili Nazım Toprakçı bu sabah İzmir vapuruna İzmir'den şehrimize gelmiştir.

Lord Lloyd ve B. Amery bugün birer notah söyleyecekler

London, 19 a.s. — İzmir fuarının açılışına münasebetle müstemleker nazırı Lord Lloyd ile B. Amery 20 Ağustos saat 18.30 da radyoda birer konuşma yapacaklardır. Her iki nazır da Türkiye konusuna değineceklerdir.

Fuara bir harikât sergisi açılacak

İzmir, 19 a.s. — Marifet Vekili İsmet İnönü'nün bir gece manzaranı izliyor

İngiltere'ye karşı yapacağı Tam abluka hakkında Almanya bir tebliğ neşretti

İngiltere'ye giden bütün vapurlar tahrip edilecek

Berlin, 19 a.s. — (D.N.B.) Alman hükümeti İngiliz tebliği neşretmiştir. Her bir İngiliz gemisinin İngiltere müstahfız bir suvete deniz harbine biric kâdife rinal dâli emittir. Keyfiyet bütün güdâ maddelerinin tahrip etme olarak ilân edilmiştir.

Şehat ve İçtimai Muavenet Vekilimiz Dr. Hulusi Alatağ

İktisat Vekili şehrimize döndü

Yirmi gündürleri İstanbul'da bulunmakta olan İktisat Vekilimiz B. Hüsnü Celil dün sabahki ekspresle şehrimize gelmiştir. Vekil İstanbul'da vekâlet erkânı ve dostları tarafından karşılanmıştır.

İzmir turundan bir gece manzaranı

İzmir Enternasyonal Fuarı bugün açılıyor

Ticaret Vekili dün İzmir'e geldi

İzmir, 19 a.s. — Hükümet namına yarın açılacak İzmir enternasyonal fuarına açılacak olan Ticaret Vekili Nazım Toprakçı bu sabah İzmir vapuruna İzmir'den şehrimize gelmiştir.

Lord Lloyd ve B. Amery bugün birer notah söyleyecekler

London, 19 a.s. — İzmir fuarının açılışına münasebetle müstemleker nazırı Lord Lloyd ile B. Amery 20 Ağustos saat 18.30 da radyoda birer konuşma yapacaklardır. Her iki nazır da Türkiye konusuna değineceklerdir.

Fuara bir harikât sergisi açılacak

İzmir, 19 a.s. — Marifet Vekili İsmet İnönü'nün bir gece manzaranı izliyor

İngiltere'ye karşı yapacağı Tam abluka hakkında Almanya bir tebliğ neşretti

İngiltere'ye giden bütün vapurlar tahrip edilecek

Berlin, 19 a.s. — (D.N.B.) Alman hükümeti İngiliz tebliği neşretmiştir. Her bir İngiliz gemisinin İngiltere müstahfız bir suvete deniz harbine biric kâdife rinal dâli emittir. Keyfiyet bütün güdâ maddelerinin tahrip etme olarak ilân edilmiştir.

Cumhuriyet devrinde Sihat Vekâleti 1475 yataklı 8 hastane ve sihî müessese kurdu

Vilâyetlerde de 965 yataklı 26 hastane, sihî müessese veya mevcuda ilâve paviyon yapıldı

Ayrıca 310 yataklı dokuz hastane binasının inşaatı tamamlanmak üzere

380 yataklı beş hastanenin de temeli atılmış bulunuyor

Cumhuriyet devrinin, yıllarca hakımız kalan bu yurda ve yurdadlara bahşettiği nimetler arasında sağlığı ilahine verilen ehemmiyet ve bilhassa Türk milletinin varlığını zarar verem hastahâkırı mücadele, haysa gümâkettir. Cumhuriyet, "Sihîye Umumi Müdürlüğü" yalnız bir vekâlet makamı yapmakla kalmamış, ona "İçtimai muavenet" işlerini de vermiştir.

Bu mühim bir devre idi, İstiklâl Savaşı kazanmış millet, birçok zaharlarla olduğu gibi, bu sahada da birçok gayelere muhtaçtı. Yeni rejimî kurallar, dâvayı hatırlamak için bir bir fedakârlardan çekimdedir. Ezaan "istemek, yapmak demektir."

Yurdun sağlığını korumak, doktor yetiştirmek demektir. Bana bölgelede sarf hastahâkırı salgın halini almıştı. Bunları önleyecek, kökünü kurutacak teşkilât lâzımdı. Doktor yetiştirmek ve teşkilât yapmakla sonradan bu doktorların çalışacağı, teşkilâtın uğrayacağı sihî müesseseler kurmak teâvüfuyordu. Daha doğrusu bir sağlık teşkilâtı, hastanelere, revizilere istinâz edilebilirdi. Cumhuriyet hükümeti ilk günlerden itibaren bunu temine çalıştı ve muvaffak oldu.

Türk millîti eski devirlerdenberi dâime sağlığı ve içtimai muavenet mevzuunda hassas davranmıştır. Memleketimizin birçok yerlerinde atalarımızın şifa müesseselerine rastlamak mümkündür. Fakat bu müesseseler zamanla harap oluplar ve hakmâruktan dolayı ortadan silinmişlerdir. Kalanlar da bugünün ihtiyaçlarına cevap veremez hâlede değillerdir.

Cumhuriyetin ilânından bugüne kadar geçen on sekiz seneyle yakın bir zamanda yurdumuz birçok sihî müesseseler kazanmıştır. Ağrıya koyduğumuz rakamlar, vücutta getirilen sihî müesseseleri hakkında bir fikir vermeye kâfidir.

Cumhuriyet devrinde Sihat Vekâleti bütçesinden yapılan sihî müesseseler :

Ankara Nümune Hastanesi - İsmet (Sıra 2. inci sayfa)

İzmir Nümune Hastanesi - İsmet (Sıra 2. inci sayfa)

İzmir Nümune Hastanesi - İsmet (Sıra 2. inci sayfa)

İzmir Nümune Hastanesi - İsmet (Sıra 2. inci sayfa)

İzmir Nümune Hastanesi - İsmet (Sıra 2. inci sayfa)

İzmir Nümune Hastanesi - İsmet (Sıra 2. inci sayfa)

İzmir Nümune Hastanesi - İsmet (Sıra 2. inci sayfa)

İzmir Nümune Hastanesi - İsmet (Sıra 2. inci sayfa)

İzmir Nümune Hastanesi - İsmet (Sıra 2. inci sayfa)

İzmir Nümune Hastanesi - İsmet (Sıra 2. inci sayfa)

İzmir Nümune Hastanesi - İsmet (Sıra 2. inci sayfa)

İzmir Nümune Hastanesi - İsmet (Sıra 2. inci sayfa)

İzmir Nümune Hastanesi - İsmet (Sıra 2. inci sayfa)

İzmir Nümune Hastanesi - İsmet (Sıra 2. inci sayfa)

Kaynak: Ulus, 20 Ağustos 1940.

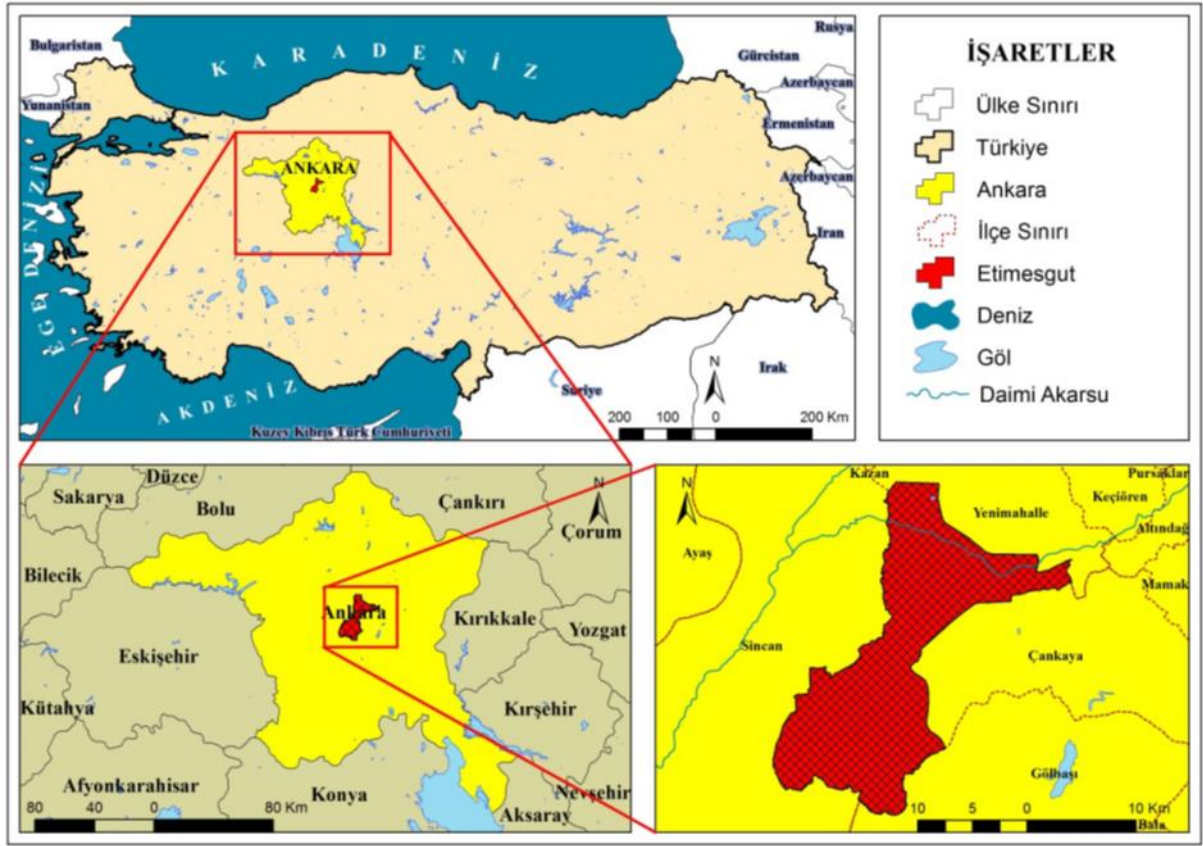
EK 27. Etimesgut Atatürk Çeşmesi'nin günümüzdeki hali.

Kaynak: https://nicelocal.biz.tr/ankara/entertainment/etimesgut_belediyesi_ataturk_cesmesi/reviews/.

Erişim tarihi: 11.08.2022.

EK 28. Etimesgut’a ait lokasyon haritası.

Kaynak: Hüseyin Melih Özdemir, Lütfi Özav, Üzeyir Yasak, “Örnek Köyden Kente Dönüşen Etimesgut’ta Fonksiyonel Arazi Kullanımının Değişimi”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, C.25, S.44, 2020, s.166.

EK 29. Kayaş, Etimesgut ve Balgat'ın Ankara Belediyesi sınırlarına alınması.

23 /10/943

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
M. A. U. M.
2.D.R.M. S. M.
Sayı
621-309-4
12663

Özü Ankara Belediyesi
sınırları içine alınan
köyler hakkında

Başvekillik Yüksek Makamına

Ankara Belediyesi sınırları dışında kalan Kayaş
ve Etimesgut köylerinin bazı kısımlarile Balgat köyünün
tamamının Ankara Belediyesi sınırları içine alınmaları
hakkında hazırlanan kararname leffen takdim kılınmıştır.
Gereğine müsaadelerini saygılarımla arz ve rica
ederim.

Dahiliye Vekili
Halim Arın

18298

2
11027 23-10-943

Kargılık yazılacak yazının kargılık olduğu yazının gün ve sayısı ile hangi daire ve subeden yazıl-
dığı nın konulması rica olunur.

030	11	1	163	24	17
-----	----	---	-----	----	----

Kaynak: BCA, 30-11-1-0/163-24-17.

EK 30. Yücel-Uybadin Planı, 1957.

Kaynak: Ankara Büyükşehir Belediyesi web sitesi, <http://www.ankara.bel.tr>, 2023 Başkent Ankara Nazım Plan Raporu. Erişim tarihi: 11.08.2022.